

QƏZƏNFƏR PAŞAYEV

**BORCUMUZDUR
BU EHTİRAM**

Bakı - “Ozan” - 2010

Elmi redaktoru:

Bəkir Nəbiyev
AMEA-nın həqiqi üzvü

*Rəyçi və ön sözün
müəllifi:*

Nizaməddin Şəmsizadə
*filologiya elmləri doktoru,
professor*

Qəzənfər Paşayev. «Borcumuzdur bu ehtiram»
Bakı, «Ozan», 2010, 240 səh.

Kitabda filologiya elmləri doktoru, professor Qəzənfər Paşayevin ünsiyyətdə olduğu, əksəriyyəti ilə illər boyu dostluq etdiyi, dünyasını dəyişmiş dəyərli insanlar haqqında fikirləri, düşüncələri yer alır. O insanlar ki, örnək olan əməlləri və müdrik kəlamları ilə bizimlədir.

«Borcumuzdur bu ehtiram» xalq tərəfindən sevilən, unudulmaz insanların xatirəsinə bir töhfədir.

H 4702060200 2010
On - 047 - 10

Təkmilləşdirilmiş nəşr
© «Ozan» nəşriyyatı - 2010

UNUDULMAZLAR HAQQINDA UVERTÜRA

İnsan dünyasını dəyişdikdən sonra ömrünü həyatda qalanların xatirəsində davam etdirir. Bunun üçün ölməzdən əvvəl insana ölməzlik gətirən işlər, əməllər, ad-san qazanmalısən. Ən azı səni sevənlərin bir xatirəsinə layiq olmalısən. Xatirələr Allahın əmri ilə dünyasını dəyişənlərin həyatda sağ qalanlar üçün qoyub getdiyi ömür kitabı, yaddaşnamələrdir. Xatirəni yaratmaq da, yaşatmaq da çətindir. Xatirəni şəxsiyyətlər yaradır və yaşadır. Dəqiq desək, xatirəni yaratmaq üçün də, yaşatmaq üçün də Şəxsiyyət olmaq lazımdır. Filologiya elmləri doktoru, professor Qəzənfər Paşayev ədəbi-ictimai mühitdə sayılıb-seçilən, nüfuzu və yeri olan, həm müasirlərinə, həm də dünyasını dəyişmiş unudulmazlara yüksək qədrşünaslıq bildirən belə şəxsiyyətlərdən biridir. «Borcumuzdur bu ehtiram» bir çox ziyalıların, o cümlədən də mənim qədirbilən dostum Qəzənfər müəllimin həyatı ilə bağlı şəxsiyyətlərə ləyaqətli ehtiramının elmi-publisistik ifadəsidir. Q.Paşayev təkəcə özü üçün yox, başqaları üçün də yaşamağı bacaran açıq ürəkli, səmimi və səxavətli bir insandır. «Borcumuzdur bu ehtiram» kitabına başda Ulu Öndər, Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyev olmaqla iyirmi beş ziyalı – dövlət xadimi, alim, müəllim, yazıçı və şair haqqında portret oçerklər toplanıb. H.Əliyevə həsr olunmuş «Xilaskar» oçerki bu fenomenal şəxsiyyətə dərin sevgi və hörmətlə yazılıb. Müəllif nümunəvi ştrixlərlə bu dahi insanın milli və bəşəri keyfiyyətlərini müəyyənləşdirməyə çalışır. Kitaba daxil olan bütün oçerklər böyük səmimiyyətlə yazılıb, hər biri şirin layla kimi, nurlu elegiya kimi oxunur. Böyük şəxsiyyətlər haqqında yazmaq tarixin özü haqqında yazmaq qədər çətindir. Çünki böyük sənətkarlar, liderlər, filosoflar tarixin həm yaradıcıları, həm də dayaqlarıdır. Q.Paşayevin yazısını oxuyanda bir daha dərk edirəm ki, Səməd Vurğun bütöv bir poeziya epoxasının, poeziya tarixinin

Qəzənfər Paşayev

özüdür. Yaxud R.Rza oçerkindən bir daha anlaşılır: R.Rza çoxəsrlik Azərbaycan fəlsəfi poeziyasının duru bir bulağıdır. O poeziyamızdan, fəlsəfi poeziyadan poetik fəlsəfəyə gəlib.

Mütəxəssislərə məlumdur ki, bu iki epoxal şəxsiyyət XX əsr Azərbaycan şeirinin əsas təmayüllərinə başçılıq ediblər S.Vurğun (M.Müşfiqlə birlikdə) lirik-romantik, R.Rza isə fəlsəfi-intellektual poeziya təmayülünün baneyi-karı olmuşlar.

XX əsrin böyük türk alimi, fenomenal insan, bütöv şəxsiyyət İhsan Doğramacıya həsr olunmuş yazı canlı portretini yaratmaqla bahəm, həm də Qəzənfər müəllimin könül yelkənlərini açib türkçülük ümmanında üzdüyündən xəbər verir.

Başlıcası isə müəllif hər bir şəxsiyyət haqqında yazarkən onun xatirəsini əbədləşdirən əsas xüsusiyyəti qabardır, təqdimatda ön plana çıxarır. Məsələn, AMEA-nın müxbir üzvü Abbas Zamanov «Abbas müəllimi anarkən», akademik Məmmədağa Şirəliyev «Türkologiya elmimizin patriarxı», görkəmli jurnalist Nəsir İmanquliyev «Nəcəbətli adam», AMEA-nın müxbir üzvü Yaşar Qarayev «Ədəbiyyatşünaslıq elmimizin iftixarı», xalq yazıçısı Əzizə Cəfərzadə «Son şəkil», şair Qasım Qasımzadə «Həlim xasiyyətli, dağ vüqarlı» və s. kimi adlarla anılır.

Bu kitaba daxil olan yazılar müxtəlif illərdə qələmə alınsa da, onların hamısını qəmli bir «...ölümündən sonra» fəryadı birləşdirir. Böyük iqtisadçı və filosof K.Marksın belə bir məşhur fikri var: «Ölüm ölənlər üçün yox, qalanlar üçün faciədir». Müəllif bax, məhz bu faciələrin bir insanın, dostun, yoldaşın – Qəzənfər Paşayevin qəlbində doğurduğu kədərli və işıqlı meqamları qələmə alıb. Kitabda bu kədərli və işıqlı meqamlarını fokusunda XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının parlaq simaları Nigar Rəfibəylinin, Hüseyn Arifin, Tofiq Bayramın, Fərman Kərimzadənin, İsi Məlikzadənin, Vilayət Rüstənzadənin, Vladimir Qafarovun, Rasim Kərimlinin obrazları aydın görünür.

Qəzənfər Paşayev hələ XX əsrin 70-ci illərində, totalitar sovet rejiminin gəlhagel vaxtı «Altı il Dəcəl-Fərat sahillərində» kitabı ilə əhalisinin çoxu qan qardaşlarımızdan ibarət olan İraq

Borcumuzdur bu ehtiram

Azərbaycana gətirdi, fantastik tirajla çap olunmuş bu əsəri o zaman Azərbaycanda oxumamış adam qalmadı. Onun böyük türkçü və azərbaycançı, xalq şairi Rəsul Rza ilə birlikdə çap etdirdiyi «Kərkük bayatıları» (1968), «Kərkük mahnıları» (1978), «Kərkük tapmacaları» (1984), «Kərkük folkloru antologiyası» (1987)... nəhayət, «İraq-Kərkük folkloru» (1992), «İraq-türkman folkloru» (1995, Bağdad, 1998, İstanbul, 2008, Tehran), «Kərkük dialektinin fonetikası» (2003), «Kərkük folklorunun janrları» (2003), «Nəsimi haqqında araşdırmalar» kimi fundamental elmi monoqrafiyaları Qəzənfər Paşayevi dünyada şərqşünas və folklorşünas kimi tanıtmış əsərlərdir. Bu kitabında da həssas və diqqətli alim Əbdüllətif Bəndəroğlu, Sinan Səid, müğənni Əbdülvahid Kuzəçioğlu haqqında qələmə aldığı kövrək oçerklərlə başı bəlalı İraqa, onun müharibəyə düşər olmuş xalqına, bu elin ədəbiyyat və sənətinə məhəbbətini ifadə edir. Bizim İraqa, onun mərd xalqına olan sevgimizi korşalmağa qoymur.

«Borcumuzdur bu ehtiram» kitabında el ağsaqqalı Tofiq Bağirova, kimyaçı alim, professor Rafiq Ələkbərova həsr olunmuş mənalı oçerklər də yer alıb. Q.Paşayev aşiq sənətinin yuva bağladığı Tovuzda dünyaya gəlib, onun beşiyini də saz yırğalayıb, laylası ilahidən enib sazın simlərindən süzülüb qəlbinə dolub. Qüdrətli aşiq sənətimizə, saza-sözə məhəbbət folklorçu alimin bu kitaba daxil etdiyi Mikayıl Azaflıya, onun dünyadan vaxtsiz köçmüş nəğməkar qızı Dilarə Azaflıya, Aşiq Əkbər Cəfərova həsr olunmuş yazılarının da leytmotivini, başlıca qayəsini təşkil edir. Bu oçerklərdə aşiq sənətindən, «Yanqı Kərəm»dən süzülüb-düzülüb gələn bir həsrət, bir yanğı var. Qəzənfər müəllimin ürəyindən od alan bu yanğı hər bir oxucunun qəlbində yuva bağlayacaq. 78 yaşında heç bir xəstəlik görmədən dünyasını dəyişmiş atam Şəmsəddin deyərdi: «Ölüm allah əmridir!» və sonra Aşiq Alının bu bəndini deyərdi:

*Ölüm haqdı, çıxmaq olmaz əmrdən,
İpək tora həlqə salma demirdən.*

Qəzənfər Paşayev

*Aydi-gündü gəlir, gedir ömürdən,
Tələsirik, gören yaza nə qaldı?*

Qəzənfər Paşayevin kitabı ömrünü xalq, millət, elm, mədəniyyət və dövlət yolunda fədakarlıqlara həsr edib, bu dünyadan ləyaqətlə köçənlərə həsr olunub. Və bu dəyərli kitabın bir məziyyəti də ondadır ki, kitabın müəllifi bu dünyada qalib gedənlər haqqında yazmağa mənəvi haqqı olan insandır.

Rəhmətlik xalq şairi Cabir Novruz deyirdi:

Sağlığında qiymət verin insanlara.

Sağlığında yaxşılara yaxşı deyin.

Sağlığında yaman deyin yamanlara.

Qəzənfər Paşayev həm sağlığında, həm də yoxluğunda insanlara qiymət verməyi bacaran xeyirxah Allah bəndəsidir. Onda şamanlara məxsus bir tizfəhmlik, sufilərə xas bir dünya tamahsızlığı var.

Xalq şairi Fikrət Qocanın bir şeiri var. Məzmunu belədir: Baba ilə nəvə bir ağsaqqalı dəfn edib, qəbristanlıqdan evə qayıdırlar. Nəvə soruşur:

- Baba, ölən kişilər hara gedir?

Baba deyir: - Oğul, ölən kişiləri gələcək günlərin bünövrəsinə qoyuruq. Qəzənfər Paşayevin «Borcumuzdur bu ehtiram» kitabının qəhrəmanları da bu xalqın, ulu millətin, bu dövlətin müstəqil Azərbaycanın gələcək, daha gözəl günlərinin bünövrəsinə qoyduğu ağır taxtalı kişilər, vətənə, millətə öz tələbi, ən nəcib duyğuları ilə xidmət etmiş ziyalı və zadəgan xanımlardır.

Bu kitabda adı keçən insanların hər biri övladlara, nəsillərə tükənməz nümunədir. İllər keçəcək, Qəzənfər Paşayevin kitabı öz qəhrəmanları ilə birlikdə yeni nəsillər üçün mənəvi bir dərsliyə, şəxsiyyətlər haqqında ensiklopediyaya çevriləcək, üzərindəki imzanı nəsillərin yaddaşına həkk edəcək.

Nizaməddin Şəmsizadə

filologiya elmləri doktoru, professor

XİLASKAR *

Xalqa bir bəla, faciə üz verəndə Böyük Yaradan onu xilas etmək üçün tarixi şəxsiyyətlər, xilaskarlar göndərir. Onlar ilahi qüdrət və nurla göndərilir, xalqın yoluna işıq saçır, qurtuluş yolunu göstərir. Heydər Əliyev belə şəxsiyyətlərdən idi. O, böyük siyasətçi idi. Siyasət isə elektrik cərəyanına bənzəyir. Hər ikisində bircə səhv, bircə diqqətsizlik ağır nəticələr verir. Otuz ildən

artıq Azərbaycana rəhbərlik edən Heydər Əliyevin daxili və xarici siyasətdə nəzərə çarpacaq bir səhvə yol verməməsi onun dahiliyinə dəlalət edir. Heydər Əliyev Azərbaycan reallığında böyük hadisə, bir epoxadır. Heydər Əliyev bir fenomen idi. Onu sahilsiz bir ümmana bənzətmək olar. Azərbaycan xalqı qarşısında Heydər Əliyevin xidmətləri ölçüyəgəlməzdir.

* Bax: «Vəfa» jurnalı, xüsusi buraxılış, 2004, s.39.

Qəzənfər Paşayev

Onun bütün xidmətlərini bir yana qoysaq, təkcə XX əsrin 90-cı illərində xalqı vətəndaş qarşıdurmasından, dövləti parçalanmaqdan xilas etməsi böyük tarixi hadisə idi.

Mənə qalırsa, onun ən böyük xidməti bir çox Afrika və Asiya ölkələrində baş verən daxili çaxnaşmalar, çevrilişlər nəticəsində dövlətin dayaqlarının laxladılması, oyuncaq dövlətə çevrilməsi kimi çox qorxulu halın Azərbaycanda baş verməsinin qarşısını müdrikliklə alması olmuşdur. Heydər Əliyevi ən uca dağ zirvəsinə bənzətmək olar. Aralandıqca onun möhtəşəmliyini hamı görəcek. Bununla bağlı çox ciddi bir məsələyə də toxunmaq istərdim. Bəzi istisnalarla Heydər Əliyev haqqında tələm-tələsik yazılmış kitablar meydana gəlib. Onun haqqında fundamental əsərlər, tədqiqat işləri təfəkkür sahibi olan tədqiqatçıların gözləyir. Heydər Əliyev yaradıcı adamlara, elmimizə, ədəbiyyatımıza, incəsənətimizə, ümumiyyətlə mədəniyyətimizə böyük qayğı göstərirdi. Özü yaradıcı adam idi. Müsahiblərinə çox maraq və diqqətlə qulaq asardı.

Yaxşı yadımdadır, 2000-ci ildə Lökbatanda cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Qarabağ şəhid ailələri və əlilləri üçün tikilmiş ilk binanın açılışında çıxışımı necə diqqətlə dinləyirdi.

Nədənsə, Heydər Əliyev deyəndə mənim gözlərimin önünə Atatürk, Atatürk deyəndə Heydər Əliyev gəlir. Onların gördüyü tarixi işlərin miqyasında da, özlərində də, gözlərində də bir oxşarlıq vardı.

Heydər Əliyev itkisi xalqımız üçün böyük itkidir. Nə edəsən ki, öndərimizin də çox sevdiyi Səməd Vurğunun dediyi kimi, “sehrli bir aləm olan, bir yandan boşalıb, bir

yandan dolan” fani dünyanın öz qanunları vardır. Təsəllini onda tapırıq ki, dövlətçiliyimiz Heydər Əliyevin sayəsində möhkəm özül üzərində bərqərar olub. Qatar sürət götürüb. Sükan arxasında Heydər Əliyevin irsini və kursunu ləyaqətlə davam etdirən layiqli oğlu, Prezidentimiz İlham Əliyev durur.

Burada bir arzumu da bildirmək istərdim. Şübhə yoxdur ki, qədirbilən xalqımız böyük insan Heydər Əliyevin xatirəsini əbədiləşdirmək üçün təkliflər irəli sürəcəkdir. Mən bir ziyalı kimi arzu edərdim ki, Dağüstü parkın ən yüksək yerində onun əzəmətli heykəli ucaldılsın. Bu, hamımızın ürəyindən olardı.

Allah xilaskarımıza rəhmət eləsin!

SƏMƏD VURĞUNUN DÜNYA ŞÖHRƏTİ*

Səməd Vurğun öz xalqının oyanışına, milli dirçəlişinə xidmət edibdir. S.Vurğun o vaxt bizim hamımız üçün nümunə, xalqına, millətinə, ölkəsinə, vətəninə sədaqətlilikdə nümunə idi.

Heydər Əliyev

Böyük sənətkarlar, xüsusən də S.Vurğun kimi nadir istedadlar üçün zaman və məkan anlayışı yoxdur. Dünya durduqca zaman belə istedadları yaşadır və aləmə tanındır. Mən bunu 1983-cü ilin iyun-avqust aylarında ABŞ-ın Arizona universitetində ədəbiyyatçı professorlar Sesil Robinson və Ciin Faustun biz sovet pedaqoqları ilə ilk tanışlıq, daha doğrusu yoxlama söhbətinə dəvət olunanda bir daha dərindən duyduam. Prof. Robinson Azərbaycandan olduğumu biləndə ya qəsdən məni yoxlamaq üçün, ya da ədəbiyyatçı olduğundan ingiliscə şeir oxudu və soruşdu: Bu kimin şeiridir?

*Bax: «Azərbaycan gəncləri» qəz., 20.05.1966; «Altı il Dəclə-Fərat sahillərində», Bakı, 1985, səh. 74-75; «Ədəbiyyat qəzeti», 18.09.2009

Sualına cavab vermək əvəzinə şeiri azərbaycanca oxudum:

*O, kürsüyə sinə gərdi. Danışmadı, susdu bir dəm.
Çatıb qara qaşlarını fikrə getdi o bir anlıq.*

Şeirin bir kupletini qurtaranda prof. Ciin Faust (o, on ilə qədər Türkiyədə – İncirlikdə işləmişdi. Türk dilini gözəl bilirdi) dedi: «Prof. Robinson, Dr. Paşayev Sizin dediyiniz şeirin tərcüməsini türkcə əzbərdən deyir».

Üzr istəyib, hörmətli professorun dediyinə düzəliş etdim: «Mən poemanı yazıldığı Azərbaycan dilində oxuyuram».

Səməd Vurgun mənim başımı nəinki sovet alimlərinin, eləcə də Amerika alimlərinin yanında uca etdi. Bu dəfə mən sual verdim:

- Professor, «Zəncinin arzuları» poemasını haradan oxuyub və əzbərləyibsiniz?

O, şairimizin «Azərbaycan» şeirindən də bir parça əzbər dedi və əlavə etdi:

- Bizim kitabxanada ingiliscə «Azərbaycan poeziyası anqologiyası» vardır. Orada şairin «Azərbaycan» şeiri ilə bərabər «Moskva», «Zəncinin arzuları» poemasından parça, «Karl Markısın məzarı önündə», «London qarışığı», «Ananın öyüdü» və «Reystax» şeirləri də vardır. Çox yaxşı şeirlərdir. Mən təəssüflə bildirdim ki, həmin şeirlər arasında dünya poeziya inciləri sırasında duran «Mən

Qəzənfər Paşayev

tələsmirəm», «Tək məzar» və «Şair, nə tez qocaldın sən» yer almayıb.

Mən özümlə ABŞ-a apardığım, 1973-cü ildə Moskvada ingiliscə çıxan, çox böyük həcmli «Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası» kitabının bir nüsxəsini prof. Robinsona, bir nüsxəsini prof. Fausta (və sonralar bir nüsxəsini Arizona universitetinin kitabxanasına) verdim.

Səhərisi gün Arizona Universitetinin beşmərtəbəli kitabxanasında «Azərbaycanşünaslıq» bölməsinin olduğunu ayırd etdim və sevindim. Özüm üçün bir daha «kəşf» etdim ki, ədəbi əlaqələr üçün heç bir sərhəd yoxdur, o cümlədən də S.Vurğun kimi dahilər üçün.

S.Vurğunu İngiltərədə də yaxşı tanıyırlar. Biz bir saatdan artıqdır ki, şairin ev muzeyi ilə tanış oluruq. Burada şairin hələ 1947-ci ildə Londonda çap olunmuş əsərlərinə də rast gəlinir. Səməd Vurğunu bütün ölkələrdə tanıyırlar. Lui Araqon elə belə deməmişdir: «Səməd Vurğun müasir dünya və Sovet ədəbiyyatının iftixarıdır».

Şairimizi İraqda da tanıyır və sevirlər. Xüsusən də ölkənin şimalında yaşayan, sayı iki milyondan çox olan, böyük Füzulimizin nəvə-nəticələri – İraqda yaşayan və indi türkman adlandırılan azərbaycanlılar.

Təbii ki, onlar Azərbaycan ədəbiyyatına, Azərbaycan musiqisinə, ümumiyyətlə Azərbaycan mədəniyyətinə böyük maraq göstərirlər. Təkcə onu demək kifayətdir ki, hörmətli tamaşaçılar bu gördüyünüz «Azərbaycan», «Füzuli» və «Çağdaş Azərbaycan» şeirindən seçmələr»

Borcumuzdur bu ehtiram

son bir neçə ildə İraqda çap olunmuşdur. Onların ədəbi jurnalları «Qardaşlıq»da Səməd Vurğun yaradıcılığına geniş yer verilir. Yadımdadır 1973-cü ildə «Qardaşlıq» jurnalında (may-iyun nömrəsində) Qabilin Nəsimi poeması haqqında yazımı çap etdirəndə S.Vurğun haqqında yazmağımı xahiş etdilər. Jurnalın iyul-avqust nömrəsində vüqarımız, fəxrimiz S.Vurğun haqqında geniş yazı verildi və «Azərbaycan» şeiri çap olundu.

Səməd Vurğuna onlarda da böyük məhəbbət olduğunu hələ 1964-66-cı illərdə İraqa ikinci səfərimdən bildirdim. 1966-cı il aprelin 1-də axşamüstü Kərkükdə «Qızıl Arslan» mehmanxanasında oturub söhbət edirdik. Toplaşanlar arasında məşhur müğənni Əbdülvahid Kuzəçi oğlu, Böyük Hafiz oğlu Nurəddin, Mövlud Taha Qayaçı, Əhməd Otracqı oğlu və başqaları vardı. Söhbət ədəbiyyatdan, musiqidən düşdü. Hafiz oğlu Nurəddin dedi: «Biz Azərbaycan musiqisini, Azərbaycan ədəbiyyatını çox sevirix. Əli Əkbər Sabir və Səməd Vurğunu əzbər billix. Hər vaxt Baku radiosunu dinnirix. Çünki dilimiz birdi. Heç fərq etməz. Bəzi şivə fərqləri var».

Doğrusu elə güman etdim ki, Kərküklü qardaşım mənim könlümü xoş etmək üçün belə deyir. Tezliklə səhvimi başa düşdüm. Onlar xorla S.Vurğunun «Azərbaycan» və «Gülə-gülə» mahnılarını bizdə olduğu kimi, sonra isə «Gülə-gülə»ni məni valeh edən başqa tərzdə oxudular. Məlum oldu ki, Ə.Kuzəçi oğlu şeirə musiqi bəstələmiş və həmin ildə, yəni 1966-cı ildə çıxan

Qəzənfər Paşayev

«Kuzəçi oğlunun Xoyrat və bəstələri» kitabına (səh.52) daxil etmişdir. Yeri gəlmişkən Kuzəçi oğlunun bu mahnısını sonralar türk müğənniləri də oxumağa başladılar. Elə oradaca mahnını lentə aldım. Əziz xatirə kimi saxladığım lenti və «Qardaşlıq» jurnalının S.Vurğundan bəhs edən nömrəsini şairin Ev muzeyinə təqdim edirəm.

Şeirdə bir-iki xırda dəyişiklik olduğunu qeyd etdim «Dedim bizə dost olaydın» - əvəzinə «Dedim mənə yar olaydın», axırını bənddə:

*Gəldi tərlan ömrümüzün
Səhər vaxtı gülə-gülə əvəzinə
Gəldi bahar ömrümüzün
Səhər vaxtı gülə-gülə – oxudunuz dedim.*

Hiss etdim ki, şeiri əzbər bildiyimə təəccübləndilər. Mən mahnını onlarla oxumadığıma görə güman ediblərmiş ki, şeiri əzbər bilmirəm. Zarafatla dedim:

- Baba (bu, onlarda müraciət formasıdır), S.Vurğun sizin şairdir, yoxsa bizim?!

- Fərqi yox, baba. O, həm sizin, həm də bizimdir – Əhməd Otraqçı oğlu dedi və S.Vurğuna həsr etdiyi şeiri avazla oxudu:

*Bu sular durğun-durğun,
Mən səni gördüm yorğun.
Kərkükdən salam olsun,
Tək şair Səməd Vurğun.*

Borcumuzdur bu ehtiram

Əhməd Otracqı oğlu şeiri S.Vurğunun ona bağışladığı «Seçilmiş əsərləri»ndəki ağsaçlı, yorğun-yorğun baxan şəklinin təsiri altında yazmışdı.

Həmin görüşdən bir ay sonra vətənə döndüm və həmin görüşün təsiri altında mətbuatda ilk dəfə olaraq «Könüldən könülə yollar görünür» adlı məqalə yazdım. «Azərbaycan gəncləri» qəzetinin xüsusi səhifəsində Səməd Vurğuna həsr etdiyim ilk məqaləm çap olundu (20 may, 1966). Sevinir və fəxr edirəm ki, xalqımın Səməd Vurğun kimi şair oğlu var.

İKİ ZİRVƏDƏN BİRİ*

Keçən əsrin 50-ci illərinin ikinci yarısı idi. Elmə, təhsilə, ədəbiyyata, musiqiyə sözlə deyilməyəcək bir yanğı, həvəs vardı. İnsanlar böyük intizarla bazar gününü gözləyər, radioda bir saatlıq muğamat konsertinə qulaq asar¹dılar. Biz tələbələr²in günü, demək olar ki, kitabxanalarda keçərdi. Tez-tez yazıçı və şairlərdən söz

açar, mübahisələr edərdik. Mübahisəmiz ən çox da iki şair ətrafında olardı. Kimi S.Vurguna, kimi isə R.Rzaya üstünlük verərdi. Qızgın mübahisələrimiz bəzən münafişəyə səbəb olardı.

Bəs niyə məhz çağdaşımız olan bu iki şair haqqında fikir yürüdükdük? Son³ralar başa düşdüm ki, mübahisəmiz ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin göstərdiyi kimi, Azərbaycan sovet poeziyasının baniləri olan iki zirvə, poezi⁴yamızın iki görkəmli siması ətrafında

*Bax: «Kommunist» qəz., 18.05.1990; Rəsul Rza. «Ağlayan çox, gülən hamı?» kitabı, «Gənclik», 2007, səh. 5-14 (Tərtib edəni prof. Q.Paşayev); «Azərbaycan» qəz., 20.02.2009

Borcumuzdur bu ehtiram

gedirmiş. Bunu Rəsul Rzanın S.Vurğunu Nəsimi, Füzuli, Vaqif və Sabirdən sonra Azərbaycanın ən görkəmli şairi kimi qiymətləndirməsində və Rəsul Rza ilə bağlı «Məlik Cövdət Andayın «Sovetlər Birliyi gəzisi» yol qeydlərindən də görmək olur:

Moskvaya vardığımız gün sormuşdum:

– Sovetlər Birliyinin indi ən məşhur şairi kimdir?

Bir az düşündükdən sonra

– Rəsul Rza – demişdilər.

Mənsə Yevtuşenkonun, Voznesenskinin adının çəkiləcəyini sanmışdım.

– Başqa?

– Rəsul Həmzət

– O kim?

– Dağıstanlı bir ozan.

Romançıları soruşaq dedim:

– Ən məşhur romançınız?

– Çingiz Aytmatov

Bizcə, bu şərhlə, bəyana sığmayan, qürur hissi doğuran bir etirafdır. Bu etiraf ətrafında fikir yürütmək, həyatı boyu əksər məqamlarda birinci olan Rəsul müəllim haqqında yazmaq şirnikləndirici görünə də asan iş deyil.

Sovet dönəmində – Sovetlər İttifaqında yaşayan türkdilli xalqların milli şüurunun oyanışında misilsiz xidmətlər göstərən görkəmli türk şairi Nazim Hikmətin «hikmət dolu şeirləri ilə filosof, böyük fikir və zəka şairi» adlan dırdığı Rəsul Rzanın istər poeziyasında, istərsə də

Qəzənfər Paşayev

publisistikasında fikirlər o qədər dərin, təsirli, mənalı və təzədir ki, onun cazibəsindən çıxıb meydan açmaq həqiqətdən də çətindir. Özgə bir yöndən də istər ölkə daxilində, istərsə də onun hüdudları xaricində, sadalayanda adları 3-4 səhifəyə sığmayan elm, sənət bahadırlarının Rəsul Rzaya həsr olunan çoxsaylı məqalə və monoqrafiyaları, doktorluq və namizədlik dissertasiyaları, ithafları göz önünə gəlir. Tərəddüd içində qovrulur, yazdıqlarım ona layiq olacaqmı? – deyə düşünürsən.

Bir də kim bilmir ki, vətən qarşısında xidmətlərinə görə əməkdar incəsənət xadimi, Azərbaycanın Xalq şairi, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı kimi yüksək fəxri adlara layiq görülən şair, müxtəlif illərdə Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının müdiri, Azərbaycan Sovet Yazıçılar İttifaqının sədri, Azərbaycan SSR Kinematoqrafiya naziri, ağır zəhmət tələb edən, hadisə olan ilk Ensiklopediyamızın ilk baş redaktoru və s. kimi məsul vəzifələrdə çalışmış, xalq məhəbbəti, nüfuz qazanmışdı.

Azərbaycanda sərbəst şeirin əsasını qoyan, onun qarçısı və hamisi, «Sərbəst şeir məktəbi»nin banisi də Rəsul Rza olmuşdur.

Suriyada Nəsiminin qəbrini aşkar edən və ilk ziyarət edən, İraqda Füzulinin qəbrini ilk ziyarət edən (B.Vahabzadə və Q.Qasımzadə ilə birgə), onlar haqqında yeni söz deyən, Füzulinin ölməz «Leyli və Məcnun»unu, təkrarolunmaz qəzəllərini dili dilindən,

Borcumuzdur bu ehtiram

dərdi dərindən, sevinci, arzusu, həsrəti onunla bir olan doğma xalqının – azərbaycanlıların; yəni İraq türkmanlarının əhatəsində, onlar və bizlər üçün yazdığından ilk dəfə söz açan da Rəsul Rza olmuşdur.

Lakin şairin titanik zəhmət bahasına əldə etdiyi uğurları, şan-şöhrəti artıqca ona həsəd aparanların, qibtə edənlərin də sayı artırdı. Rəsul Rzanın poeziyamıza yeni ab-hava gətirməsi, «Sərbəst şeir məktəbi» yaratması çoxlarının ürəyinə yatmır, şairi ruhdan salmağa çalışırdılar. O isə bədxahlarının arzusuna xilaf çıxaraq gecəni gündüzə qatıb işləyirdi. Həqiqət naminə deyək ki, şairi dəstəkləyənlər də az deyildi. Poeziya məsələlərində güzəştə getməyən, həmişə həqiqətin tərəfində olan Bəxtiyar Vahabzadə belələrindən idi:

*Ey Rəsul, sən haqlısan,
Çünki sən öz əsrinə
Daha artıq bağlısan.
Sənət gülüstanına
Qədəm basandan bəri,
O köhnə ölçüləri
Cəsarətlə sən atdın.
«Məna, məna» - demədən,
Sən mənalar yaratdın!*

ÖMRÜM SƏNSİZ OLMASIN

Həyatının bir çox illərində, xüsusən də repressiya illərində Rəsul Rzanın ən zəif yeri – müdafiəsi çətin olan yeri repressiyaya məruz qalmış bir nəslin qızı ilə evlənməsi idi. Şair repressiyanın şiddətlənən çağında – 1937-ci ilin fevralında evlənmişdi. Çətinliklərə baxmayaraq bu ona başucalığı gətirmiş, ictimaiyyət arasında onun qorxmazlığı, cəsarəti, mərdliyi barədə fikir formalaşmışdı.

Bu baxımdan, şairin ömür-gün yoldaşı, Nigar xanımın repressiyaya məruz qalmış başqa bir nəslin nümayəndəsi Nəzakət xanım Ağazadəyə ünvanladığı şəri səciyyəvidir:

*... Nə ata çörəyi yedik,
nə gördük qardaş sovqatı...
Qamçıladı bizi acı-acı
Sərt üzlü yetimlik həyatı...
...Ömrün çətin yollarında
bizə yar oldu, Əli*, Rəsul.
Onlar açıq ürəkli,
qaynar məhəbbətli
gənclər idi.
O zamanlar bizimlə
ünsiyyət bağlamaq*

*Əli - Prof. Nəzakət xanım Ağazadənin həyat yoldaşı AEA-nın müxbir üzvü Əliheydər Orucov nəzərdə tutulur.

*Sadə sevgi deyil,
böyük hünər idi.*

Rəsul Rzanın mərdliyi, hünəri Nigar xanımın böyük ehtiramına səbəb olmuş, əbədi məhəbbətinə və sədaqətinə təkan vermiş, onun hissləri ölməz poeziya misralarına çevrilmişdi:

*Sən olmasan, baharın,
yazın ətri olmazdı.
Sən olmasan bir dünya
Sevinc belə çox azdı.
Baharın çiçəkləri
açıb solmasın sənsiz.
Ömrüm sənsiz olmasın,
şərim olmasın sənsiz.*

Kim bilir, bəlkə də Nigar xanımın ailəyə bəxş etdiyi bu böyük məhəbbəti, vəfası və sədaqəti Rəsul Rzaya daha da qol-qanad vermiş, şairin böyük arzularla yaşamasına və yaratmasına gətirib çıxarmışdır.

AXTARIŞLAR

Rəsul Rzanın bütün fəaliyyəti, o cümlədən də Nəsimi ilə bağlı gördüyü işlər bir örnəkdir. Şairin Nəsiminin qəbrini axtarması, üzə çıxarması yolunda xidmətləri nəsimişünas alim Əliəjdər Seyidzadənin şairə ünvanladığı bir

Qəzənfər Paşayev

məktubdan aydın görünür. Şairin oğlu, hörmətli Anar müəllimdən əldə etdiyimiz məktubda alim yazır:

«Çox hörmətli Rəsul Rza yoldaş,

Mən bilirəm ki, siz mənsiz də «Bakı» qəzetini oxuyursunuz. Ancaq mən hər halda özümə borc bilirəm ki, Nəsimi haqqında nə yerdə, nə yazsam, sizə ondan bir nüsxə təqdim edim. «Ədəbiyyat qəzeti»nə də bir şey vermək istəyirəm. Elmi məzuniyyətdən qayıtdım. Nəsimi haqqında Qərbi Avropa dillərində XVI əsrdə çap olunmuş üç kitab mənə məlum idi. Məzuniyyətdə daha üç kitab tapmışam. Onlardan ikisi yenə də XVI əsrdə Qərbi Avropa dillərində çap olunmuşdur. Hamısında qəbr məsələsi var. Üçüncüsü isə rus dünya səyyahı Fedoseyevdir. Bu müəllifdə qəbr məsələsi ayrıca qeyd edilməyir, lakin rəssam çəkən şəkildə «qələ» (qala – Q.P.) vardır və qəbrlər də göstərilmişdir...».

Lakin bu faktlar Rəsul müəllimə hələlik ümid və gümandan daha çox nigaᵑranᵑçılıq gətirirdi. Hələbə yola düşməzdən əvvəl akademik Həmid Araslı ona ürək-dirək verərək: «Nəsiminin qəbri Hələbdə olmalıdır. Siz yəqin onu görəᵑcəksiniz» - demişdi.

Şair ürəyində fikirləşmişdi ki, kafirlikdə suçlu bilinən Nəsimini hansı cəsarətlə dəfn edib saxlaya bilərdilər. On dörd gün Suriyanı eninə-uzununa gəzib, nəhayət ki, Hələbə gəlib çıxmışdılar. Şair həyatının ən unudulmaz səhifəsi kimi Hələb qubernatoru ilə görüşü belə xatırlayır: «Qubernator bizi qarşıladı, yer göstərdi, oturduq. O

Borcumuzdur bu ehtiram

da oturdu. İlk tanışlıqdan sonra sual-cavab başladı. Sualların əksəriyyəti bu əyalətin iqtisadiyyatına aid idi. Nəhayət, qubernatora müraciətlə dedim:

– Hörmətinizə görə sağ olun! İcazə versəniz sizdən bir xahiş edərdim.

– Buyursunlar!

– XIV əsrin ikinci yarısında bu Hələb şəhərində bizim həmyerlimiz bir şair yaşayıb. Onun anadan olmasının 600 illiyi Sovetlər İttifaqında geniş bayram ediləcəkdir. Bu bayram YUNESKO xətti ilə bütün dünyada da təntənə ilə keçirilməli bir bayramdır. Əgər hörmətli qubernator İmadəddin Nəsimi adlı bir Azərbaycan şairi haqqında, onun qəbri, nəslə, əsərləri haqqında bir məlumat almaqda bizə mümkün olan köməyi göstərsə, ona çox minnətdar olarıq.

Qubernator bir anlıq fikrə getdi, sonra öz köməkçilərindən birini çağırdı, ona nə isə dedi... 15-20 dəqiqə sonra xəbər gətirdilər ki, Nəsiminin qəbri Hələbdədir. İstəsəniz onu indicə ziyarət edə bilərsiniz. Bu xəbərdən qubernator özü də məmnun idi. Bizim isə uçmağa qanadımız yox idi».

Nəsiminin qəbrini ziyarət etdikdən sonra Rəsul müəllim birbaşa Hələb kitabxanasına getmiş, elm aləmi üçün çox gərəkli məlumat əldə etmişdi. «Hələb tarixinə dair materiallar» kitabının VII cildinin 144-cü səhifəsində yazılmışdır:

«820 hicri (1417 miladi). Bu ildə Hələb şəhərində

Qəzənfər Paşayev

yaşamış mürtəd Nəsimi öldürülmüşdür. O, hürufilərin şeyxi idi. Hələbdə yaşamış bu şeyxin tərəfdarları çox idi. Onun təriqət tərəfdarlarının artdığını gören Sultan (Misir sultanı Müəyyəd – Q.P.) əmr edir ki, onun boynu vurulsun, dərisi soyulsun və dar ağacından asılsın».

Bu fakt şairin müasirləri İbn Həcər əl-Əsləqani (1372-1449) Şəmsəddin Səxavi (1427-1497), Müvəffəqəddin Əhməd ibn İbrahim əl-Hələbi (XV əsr) və başqalarının əsərlərində də yer alıb.

Nəsiminin çağdaşı İbn Həcər əl-Əsləqani (1372-1449) «Ənba əl-ğümri biənba əl-ümr» – «Həyat oğulları haqqında dolğun bilgi» əsərində xüsusi vurğulamışdır: «Onun başını kəsib dərisini soydular və cəsədini çarmıxa çəkdilər».

Göründüyü kimi, Nəsiminin diri-diri dərisinin soyulduğunu iddia edənlər yanılırdılar.

Tarixi faktlara arxalanaraq Nəsiminin diri-diri dərisinin soyulmadığı fikrini də Azərbaycanda ilk olaraq Rəsul Rza söyləmişdir.

ŞAİRİN DUYĞULARININ İZİ İLƏ

Rəsul Rza Hələbə 1968-ci ilin noyabr ayında getmişdi. Biz də taledən gələn qismətdir ki, şairdən düz qırx il sonra Hələbə 2008-ci ilin noyabrında getmişdik. Fərq onda idi ki, Rəsul müəllim şairin qəbrini tapmaq ümidi ilə böyük istək və nigarançılıqla getmişdi. Biz isə onun izi

Borcumuzdur bu ehtiram

ilə Nəsiminin qəbrini ziyarətə getmişdik. Onu da deyim ki, Rəsul Rzanın dahi şairimizin qəbrini üzə çıxarması təkcə Azərbaycanda deyil, Sovet İttifaqı ölkələri və Türkiyədə də rezonans doğurmuşdu.

Bu baxımdan, rus yazarı Sergey Borodinin şairə ünvanladığı məktubu maraqlıdır:

Əzizim Rəsul!

Keçən həftə mən Hələbdə Nəsiminin qəbri üstünə getmişdim və orda bu gözəl şairin məzarına sizin qoyduğunuz əklili gördüm. Nəsimi nəslindən olan şeyx həm əklili, həm də sizin ora gəlişiniz haqqında söhbətləri ən əziz bir xatirə kimi hiş eləyir. Bunu sizə böyük fərəh hissi ilə çatdırıram, çünki sələflər haqqında xoş xatirə xələflər haqqında xatirələri də möhkəmləndirir.

Teymurləngin Azərbaycana hücumu haqqında romanının bir neçə səhifəsini həsr etdiyim şairin türbəsi önündə sizin adınızla bax beləcə rastlaşdım.

Ən xoş arzularla

Sergey Borodin

Bağdad, 16 iyun, 1972.

Rəsul Rzanın üzə çıxartdığı Nəsiminin əlyazma nüsxəsi, şairin qəbrinin, məqbərəsinin, məqbərənin həyətinin, Nəsimi küçəsinin 1968-ci ilin noyabrında Mürsəl Nəcəfov tərəfindən çəkilmiş rəsmləri, Rəsul Rzanın «Cahana sığmayan şairin qərib məzarı», «Böyük şair

Qəzənfər Paşayev

haqqında qeydlər», «Nəsiminin bir beyti haqqında» kimi məqalələri bu gün belə əhəmiyyətini itirməyən bir çox mətləblərdən söz açır.

Şairin 971 hicri (1564-cü il miladi) ilində əlyazmasının üzünü köçürüb bitirmiş katibin Nəsimini «Danışanların ən mahiri, bilik sahiblərinin və həqiqət axtaranların öndə gedəni» adlandırması göstərir ki, Nəsimi bəlağətli nitqi olan natiq, alim və məslək mücahidi olmuşdur. Rəsul Rzanın «Cahana sığmayan şairin qərib məzalı» məqaləsində möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyevin təşəbbüsü və göstərişi ilə şairin məzarının və ətrafının abadlaşdırılması ilə məşğul olan memar və bərpəçilərin köməyinə çatacaq bir çox məqamlar vardır.

Rəsul Rzanın Nəsiminin qəbrini ziyarətindən keçən bu qırx il ərzində şairin qəbrinin üstü götürülüb, həyətdə indi çarhovuz görünür və s. kimi bir çox dəyişikliklər vardır.

Şairin məqaləsində alimlərimizin izinə düşəcək məqamlar da az deyildir. Məsələn, şairin Nəsimi məqbərəsinin baxıcısı Hikmət Nəsimi ilə söhbəti bəlkə də illər boyu tədqiqatçıların axtardığı, lakin tapmaqda aciz olduqları cavablara bir aydınlıq gətirə bilər. Hikmət Nəsimidən soruşanda ki, şairin əlyazmalarından, kitablarından bir şey qalıbmı? O, atasından eşitdiyi bir məsələdən söz açıb. Məlum olub ki, 1968-ci ildən 60-70-il əvvəl Nəsiminin bir çox əlyazma və kitablarını kimlərsə Türkiyəyə aparıblar.

Borcumuzdur bu ehtiram

Dövrü ilə müxalifətdə olan, «ağalar-qullar dünyası»nın əksliklərinə qarşı çıxan Nəsiminin aqibəti işkəncəli ölüm olan qismət payı barədə, mənə qalırsa, ən təsirli məqalə Rəsul Rzanın «Cahana sığmayan şairin qərib məzarı» yazısıdır.

Şairin Nəsimi yaradıcılığı ilə bağlı dediyi «Bu möhtəşəm ədəbi-elmi abidənin gözəl, dəqiq, maraqlı və uzunömürlü yaranmasında bir kərpic qoyanın da, yüz kərpic qoyanın da zəhməti hörmət və təqdirle yad edilməlidir» kəlamı isə əslində tarixi şəxsiyyətlərimizin yaradıcılığı ilə məşğul olan gənc tədqiqatçılara şairin vəsiyyəti və xeyir-duası kimi qiymət kəsb edir.

Rəsul Rza dünyanın bir çox ölkələrində olub. Hələ 1961-ci ildə Yuqoslaviyaya səfəri zamanı yazdığı «İnsan» şerində göstərirdi: «İyirmi dörd ölkə gəzdim». Sovet sisteminin sərt qanunları yumşalmağa başlayandan sonra daha çox ölkələrdə olmuş (bircə, Türkiyəni də ilk ziyarət edən Rəsul Rza olmuşdur), azərbaycanlı oxucuların səhih məlumata möhtac olduğu bir dövrdə yol qeydlərini yazmışdır. Lakin onun hər biri bir ömrə bərabər barlı-bəhrəli iki səfəri – Suriya və İraqa ziyarəti heç bir səfərlə müqayisəyə gəlməz. O, bu ölkələrə Azərbaycanın iki dahi şairinin – Nəsimi və Füzulinin görüşünə getmişdi.

FÜZULİNİ YETİRƏN MÜHİT

Rəsul Rza Füzulinin görüşünə daha əvvəl, 1959-cu ildə getmişdi. Kərbəladada dahi Füzulini ziyarət etdikdən sonra anlaşılmaz sevinc və duyğularla Kərkükdə Füzulinin nəvə-nəticələri ilə görüşmüşdür. Həqiqət naminə deyək ki, əsasən Kərkük vilayətində toplu halda yaşayan sayı 3 milyona yaxın türkmənləri – azərbaycanlıları bizə ilk olaraq tanıdan da Rəsul Rza olmuşdur.

İraq-türkmən folklorunun heyrətamiz gücə malik, ölməz sənət əsərləri səviyyəsinə yüksələn xoyratları (bayatıları) şairə dərin təsir bağışlamış, nəticədə bütün Azərbaycanı, o cümlədən də Kərkük Türkmən elini heyran edən, həyəcənsiz oxumaq mümkün olmayan «Uzaq ellərin yaxın töhfələri» adlı çox sanballı, dissertasiya səviyyəli əsəri meydana gəlmişdir. Əsərdə şairin hiss və həyəcanı təsvir olunan hissə xüsusilə təsirlidir: «Kərküklü tanışlarımız Həsən İzzət və Məhəmməd Xurşid bizi şəhərlə tanış etdilər. Bir kitab mağazasına girdik...

Qoca dükançı qəfəsdən götürüb mənə verdiyi kitabları – «Kərkük xoyrat və maniləri»nin üçcildliyini vərəqlədikcə daxili bir həyəcədən boğazım qəhərlənir, ürəyim quş kimi çırpınır, sinəmdən çıxmaq istəyirdi».

Rəsul Rzanın hissi, həyəcanı vətənə dönəndən sonra da öz axarına düşməmişdi. Görkəmli türk şairi Nazim Hikmət şairin sevinc dolu ovqatını müşahidə edərək

Borcumuzdur bu ehtiram

yazırdı: «Ötən il Rəsul Rza İraqa getmişdi. Qayıdanda əlində bir kitab gördüm. Elə bil şair əlində öz ürəyini aparırdı. Azərbaycancaya çox, lap çox yaxın olan bu şeirlər İraq türkmanlarının xoyratları idi».

Xüsusi qeyd etməliyəm ki, Rəsul müəllimlə birgə hazırladığımız «Kərkük bayatıları» (Bakı, Azərnəşr, 1968) kitabı Bakıda çap olunana qədər Azərbaycan-canda bir çoxları bayatını vaxtı keçmiş janr hesab edirdilər. Xoşbəxtlikdən xoyratların Bakıda çapından sonra birdən-birə bayatılara münasibət tamamilə dəyişdi. Azərbaycanda sərbəst şeir məktəbinin yaradıcısı olan Rəsul Rza özü də xoyrat janrının vurğunlarından birinə, bəlkə də birincisinə çevrilmişdi. Xoyrat və manilərlə ilgili hələ 1961-ci ildə «Uzaq ellərin yaxın töhfələri» və «Aşığı Yanıqlı bayatıları» (1964) əsərləri yazan şair, 1980-ci ildə «Yaralı Kərkükün bugünlü xoyrat və maniləri» şeirlər toplusunu çap etdirdi. Bir daha təsdiq etdi ki, xalq yaradıcılığının hətta ən qədim növü belə yeni dövrün fikrini ifadə etməkdə çox münasib forma olur.

Təsadüfi deyil ki, Rəsul Rza yazırdı: «Bugünkü sərbəst şeir, şübhəsiz, «Dədə Qorqud» dastanı, nağıllarımız, folklor nümunələrimizlə ilişkilidir».

Yaradıcılığının daha da müdrik-ləşdiyi, məşhur «Rənglər» silsiləsini yazdığı bir dövrdə və sonralar şairin bayatı janrına müraciəti bir daha təsdiq edir ki, ənənə Rəsul Rza kimi əsl sənətkarlar üçün təməldir. Büdrə-məmək, yıxılmamaq üçün söykənəcəkdir, arxadır, xalqa

Qəzənfər Paşayev

bağlılıqdır. Şair haqqında zərgər dəqiqliyi ilə deyilmiş fikrin tutumuna fikir verin: «Şifahi xalq yaradıcılığı Rəsul Rza üçün elə ədəbi çeşmədir ki, oradan poeziyanın arteriya damarları ilə yeni obrazların həyatverici qanı axıb gəlir».

Şübhəsiz buna görədir ki, Rəsul Rzanın adı keçən hər üç əsəri nəinki Azərbaycanda, eləcə də İraq türkmənləri arasında böyük əks-səda doğurdu, hadisəyə çevrildi.

Xüsusən də qüdrətli qələmin məhsulu, poetik sözün əsl nümunəsi olan «Uzaq ellərin yaxın töhfələri» əsəri.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin fəxri üzvü, görkəmli folklorşünas alim Əta Tərzibaşı «Qardaşlıq» dərgisində böyük həcmli, dərin mənalı məqalə ilə çıxış etdi. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin fəxri üzvü, dəfələrlə ölkəmizi ziyarət edən, oxucularla «Ədəbiyyat qəzeti»ndə dərc edilən çox maraqlı «Dayı Mehdi» hekayəsi ilə tanış olan Mövlud Taha Qayaçı Rəsul müəllimə məktub ünvanladı: «Dəyərli ağabəyim, «Uzaq ellərin yaxın töhfələri» başlıqlı yazınızı oxurkən «Bir dərddə dərddən sor» xoyratını xatırladım. Biz soydaşlarınıza göstərdiyiniz eyi duyğularınız üçün sizə bilməm minnətdarlığımızı nasıl bildirim?

Ağabəyim, rus hərfləri ilə türkcə oxumağı bu dəyərli yazınız sayəsində öyrəndiyimi bildirməliyəm. Könül dilər ki, daha böyük fayda vermək üçün onu yeni türk hərfləri ilə basdırasınız».

İllər keçdi, Mövlud Taha Qayaçının bir vaxt bizə

əlçatmaz görünən arzusu yerinə yetdi – sovet sistemi çökdü, Azərbaycanda latın qrafikasına keçildi.

«Uzaq ellərin yaxın töhfələri», «Aşığı Yanıqlı bayatıları» və «Yaralı Kərkükün bugünlü xoyrat və maniləri» həm Azərbaycanda, həm də İraqda latın qrafikası ilə qədərincə çap olundu. Təəssüf ki, Rəsul müəllim bunları görmədi.

Yeri gəlmişkən, Dr. Ə.Bəndəroğlu ilə Rəsul Rzanın Kərkükdə çap etdirdiyimiz «Ağlayan çox, gülən hanı?» (Kərkük, 2007, 182 s.) kitabına «Uzaq ellərin yaxın töhfələri», «Aşığı Yanıqlı bayatıları» və «Yaralı Kərkükün bugünlü xoyrat və maniləri» şeirlər silsiləsini də daxil etdik. Elə kitabın adı da şairin kərküklü qıza həsr etdiyi 8 bəndlik «Ağlama, gözəl, ağlama» şeirindən götürülmüşdür:

Ağlayan çox, gülən hanı?

Göz yaşını silən hanı?

Matəm tutub bu dünyanı

Ağlama, gözəl, ağlama!

Ölümünə bir il qalmış «Yaralı Kərkükün bugünlü xoyrat və maniləri» əsərini yazan (1980) Rəsul Rza sanki İraqın, xüsusən də Kərkükün bu gününü təsvir edib. Güman ki, şairlərdə olan hissiyyatla, duyumla gələcəkdə baş verəcəkləri görmək qabiliyyətinə görədir ki, onları yer üzündə peyğəmbərlərin nümayəndələri hesab edirlər.

Qəzənfər Paşayev

Rəsul Rzanın timsalında bunu aydınca görürük. «Yaralı Kərkükün bugunlu xoyrat və maniləri» deyilənlərə dayaq olur:

*Kərkükün baş qalası,
Divarı daş qalası.
Ölü ana yanında
Tökür qan-yaş balası.
Bağdaddan karvan gəlir,
Dərdli, pərişan gəlir.
Kimlər qurban kəsilib –
Sularım al-qan gəlir?*

*Atlarım,
İlxı-ılxı atlarım.
Bir çətin günə düşdüm
Ağladı xoyratlarım.
Bağdad qızıl, gümüşdü,
Bağdada yanğın düşdü.
Belə qara günləri
Bağdad haçaq görmüşdü.*

Görülən işlər bəhrəsini verməyə başladı. Dostu İhsan Doğramacının xahişi ilə «Qardaşlıq» dərgisinə müsahibə verən öndərimiz Heydər Əliyev bəyan etdi:

«Tarixi araşdıranda gördüm ki, Güney Azərbaycan, Quzey Azərbaycan və İraq türkmənləri bir bütövün par-

çalarıdır» (Bax: «Qardaşlıq» dərgisi, №8, İstanbul, 2002, s. 4).

Ehtimal etmək olar ki, ümummillə liderimiz bu müsahibəni verəndə Rəsul Rza və bizim tədqiqatlarımızdan xəbərdar olmuşdur.

BAX, O BELƏ ŞAİR İDİ

Rəsul Rza İraqda, xüsusən də Kərkük ellərində çox sevilən şairlərdəndir. Təsadüfi deyildir ki, kərküklü müğənni və bəstəkar Əbdülvahid Kürəçi oğlu şairin «Beşik nəğməsi» şeirinə nəğmə bəstələmiş, Həsən İzzət Çardaxlı isə həmin şeirə «Layla» adlı ayrıca məqalə həsr etmişdir:

– Layla məhəbbət bağçasından dərilən bir dəstə güldür. Solmaz, inciməz, incitməz.

Layla açılmayan tilsimli qapıları açan anaxtardır!

Sadəcə analar əlində cocuqları uyutmaq üçün sehrdir.

Layla cocuqla ana arasında qıldan incə, poladdan qüvvətli bağıdır, gözlə görülməz, əl ilə tutulmaz, barmaqların ucu hiss eləməz bir bağ!

Əzəldən bəri axan bir sevgi qaynağıdır, qurumaz, axdıqca axar!...

Laylanı Rəsul Rza yazmışdır. O, 1910-cu ildə Azərbaycanın Göyçay rayonunda doğulmuşdur. İlk təhsilini Göyçayda almışdır. İlk şeiri 1927-ci ildə basılmış-

Qəzənfər Paşayev

dır. Qırxdan artıq kitab yazmışdır. Kitablarının bir çoxu yabançı dillərə çevrilmişdir. Ərəbcəyə çevrilən xeyli şəri vardır.

Bir çox önəmli vəzifələr görmüş, Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının Baş redaktoru olmuşdur. İraq və daha başqa ərəb ölkələrini ziyarət etmişdir. Sovetlər Birliyinin yüksək fikirli şairlərindən biri sayılır (Bax: «Yurd» qəzeti, 6.III.87).

Rəsul Rza dünyanın bir çox ölkələrində tanınan, kitabları və şeirləri çap olunan şairlərdəndir. Məsələn, Kanadada ən çox sevilən, şeirləri və bukletləri dönə-dönə çap olunan şairdir. Azərbaycanda çoxları bilmir ki, indi xalq mahnısı kimi tanınan nəğmələrin çoxunun sözləri Rəsul Rzaya məxsusdur.

Şairin poeziya nümunələrinə Tofiq Quliyev, Emin Sabitoğlu, Ələkbər Tağıyev, Süleyman Ələsgərov, Rauf Hacıyev, Polad Bülbüloğlu, Əbdülvahid Kürəçioğlu və b. insanı valeh edən neçə-neçə mahnılar bəstələmişlər. Onların arasında «Üzüyümün qaşığı firuzəyəndir», «Ala gözlü yar», «Cilavar», «Axşam görüşləri», «Bəlkə yarım gələr oldu», «Əhdimizə inan yar», «İnsaf da yaxşı şeydir» kimi Azərbaycan radiosunun qızıl fondunda yer alan unudulmaz mahnılar vardır.

Rəsul Rza şəxsiyyəti, ecazkar və heyrətamiz poeziyası o qədər güclü olmuşdur ki, istər doğma vətəndə, istərsə də onun hüdudlarından kənardə şairə neçə-neçə özünə layiq şeirlər həsr olunmuşdur və bu şeirlər şairin şəxsiyy-

Borcumuzdur bu ehtiram

ətinə və poeziyasına bir güzgü tutur və şairin daha yaxşı tanınmasına, sevilməsinə və ehtiram göstərilməsinə kömək edir. Aleksey Markovun «Əzizim Rəsul» adlı şeirindən verdiyimiz sətirlərdə olduğu kimi:

*Təravətli, odlu şerin
Yarıb keçir sərt illəri.
Köks ötürüb bir vaxt yəqin,
Deyəcəklər: «Rəsul Rza –
Bu ilhama qadir idi.
Bax, o belə şair idi!»*

Və nəhayət Rəsul Rzanın məhsuldar yaradıcılıq yolunu izlədikcə ixtiyarsız düşünürsən ki, istər sağlığında, istərsə də qoyub getdiyi irsi ilə əsl şairlər həmişə xalqın görünən gözü, döyünən ürəyi, vuran nəbzi, məqamında dururlar.

SAĞLIĞINDA HEYKƏLLƏRİ UCALDILAN FENOMEN İNSAN

Türk dünyasının iftixarlarından biri – İhsan Doğramacı-nın anadan olmasının 93-cü il şənliklərində ailəlikcə iştirak etmək üçün dəvət alanda xəyal məni ağışuna alıb bir neçə il əvvələ – 1995-ci ilə apardı. Prezidentimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə İhsan Doğramacı-nın 80 illik yubileyi dövlət səviyyəsində keçiriləcəkdi.

Burada xüsusi qeyd etməliyəm ki, bu iki tarixi şəxsiyyətə xas olan qurub-yaratmaq eşqi, iti ağıl, zəka, təfəkkür, pərəstiş ediləcək müdriklik onları dahilər mərtəbəsinə yüksəlmiş, dostluqlarına zəmin yaratmışdı. Bu əbədi dostluğun ilk töhfəsini 1994-cü il noyabr ayının 1-də öndərimiz Heydər Əliyevin başçılığı ilə, onun təyyarəsində Türkiyəyə – Füzulinin 500 illik yubileyinə gedəndə görmüşdük. Bütün təşkilati işləri və məsrəfləri prof. İhsan Doğramacı öz üzərinə götürmüşdü.

Buna qədər elm və səhiyyə sahəsində nailiy-

yətlərinə görə Xocamız Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının fəxri üzvü və N.Nərimanov adına Tibb Universitetinin fəxri doktoru seçilmişdi. Bu böyük alim haqqında Azərbaycanda ictimaiyyətin bildikləri bu qədər idi.

Lakin gün kimi aydın idi ki, Azərbaycana böyük bir şəxsiyyət, özü də Azərbaycanla bağlı bir şəxsiyyət gəlir, əks-təqdirdə öndərimiz bu işə rəvac verməzdi.

Türk aləminin görkəmli simalarından biri, İraq türkmanlarının güvənc yeri İhsan Doğramacının Azərbaycana gəlişini böyük intizarla, ürək çırpıntıları ilə gözləyənlərdən biri də mən idim. Buna səbəb vardı. Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun İçərişəhərdə yerləşən «Folklor Elm Mərkəzi»ndə yaratdığım «İraq türkman Ədəbiyyatı və Mədəniyyəti» muzeyini İhsan Doğramacı açacaqdı. O, nümayəndə heyəti ilə birgə muzeyin açılışına gəldi. O gün ömrümün ən şirin anlarını yaşadım...

Bilərəkdən tətillə vaxtına salınan ad günü şənlik-

lərinə dəvətnamədə Azərbaycanda yaxşı tanınan, gözəl şairə Nəsrin Ərbil təmənna etmişdi ki, mümkün olsa bir azərbaycanlı qadın müğənninin on gün çəkəcək şənliklərdə iştirakını təmin edim. Nəsrin xanımın təmənna məni təəccübləndirmədi. Xocamızın İraq türkman musiqisi ilə eyni kökdən olan Azərbaycan xalq musiqisini ürəkdən sevdiyini hamı yaxşı bilir. Sərvər Quliyev başda olmaqla 20 nəfərdən çox azərbaycanlı musiqçinin akustik cəhətdən Türkiyədə ən yaxşı Konsert salonu olan Bilkənt Universitetində işləməsi, xalq artisti Arif Məlikovun İhsan bəyə simfoniya həsr etməsi çox mətləblərdən söz aqır.

Müğənni məsələsini mümkün olan bir iş kimi məmnuniyyətlə qəbul etdim. Eyni zamanda bu dahi

şəxsiyyəti soydaşlarımıza daha yaxından tanıtmmaq üçün vicdan borcu amacilə bu məqaləni yazmaq qərarına gəldim. Məqaləni yazarkən Doğramacının gənclik dostu, uzun müddət Türkiyədə Parlamentin üzvü və Səhiyyə naziri olmuş, İhsan Doğramacıya kitab həsr etməyə mənəvi haqqı olan, bilik səviyyəsinə görə buna səlahiyyəti çatan prof. Cəlal Ərtuğun «Türkiyədə və dünyada İhsan Doğramacı fenomeni» (Ankara, 1996) və alimin əmək fəaliyyətinin 65 illiyinə həsr olunan «Qəlbində uşaqlar, beynində gənclər» (Ankara, 2003, ingiliscə) kitablarından qədərincə bəhrələndim.

Ömrünün 94-cü ilini yaşayan İhsan Doğramacı 1915-ci il aprel ayının 3-də İraqın Türkman şəhəri Ərbildə çox zəngin Doğramacıadələr ailəsində anadan olmuşdur. Əli Paşa Doğramacıadənin beş övladının ən böyüyü İhsan idi. İlk təhsilini Ərbildə türkcə olan İhsan bəy orta təhsilini Beyrutda Amerika Universitetinə bağlı Beynəlmiləl Kollecdə tamamlayıb (1932). Sonra isə İstanbul Universitetinin Tibb fakültəsini bitirib (1938). 1942-ci ildə Bağdadda Amerika Qız Kollecinin məzununu, adlısanlı ailədən olan Aysər xanımla evlənib. Üç övladları vardır: Şərmin, Əli, Osman. Aysər xanımla ailə qurduqdan sonra o, ABŞ-da Harvard və Vaşinqton Universitetlərinə bağlı xəstəxanalarda pediatriya üzrə assistent və aspirant olmuşdur. 1947-ci ildə Türkiyəyə qayıdaraq Ankara Universitetinin Tibb fakültəsinin Uşaq Sağlamlığı və Xəstəlikləri bölmündə müəllim işləyib. Bizim fikrimizcə, ABŞ-da

keçən beş il İhsan Doğramacının həyatında dönüş, istiqamətverici, bəlkə də təkanverici illər olub. 1949-cu ildə dosent, 1954-cü ildə professor seçilib. Lakin bu uğurlarla kifayətlənməyib.

Bəzi həmkarları onu xəyalpərəst adlandırırdılar. Çünki o, tez-tez gələcəkdə tibbin vəziyyətindən, Univrsitetlərdə müasirləşmədən söz açır, yeni-yeni fikirlər irəli sürərdi. Bu, Harvard Universitetində işlədiyi və biliyini təkmilləşdirdiyi zaman qazanılmış təcrübə və təhsilə əsaslanırdı. Alimin «Yeni Dünya»dan gətirdiyi yeni ideyalar onun qarşısında geniş üfüqlər açırdı. 1954-cü il aprelin 3-də «İhsan Doğramacı Vəqfi» yaradılmış (fikir verin Doğramacının anadan olan günü), eyni zamanda «Hacəttəpə Uşaq Sağlamlığı İnstitutu Vəqfi», «Hacəttəpə Tibb Mərkəzi Vəqfi» və «Hacəttəpə Universiteti Vəqfi» qurulmuşdur.

Bundan əlavə, Doğramacı «Uşaq Sağlamlığı Klinikası və İnstitutu» adında bir bölümün yaradılmasını ortaya qoymuşdu. ABŞ, İngiltərə və başqa ölkələrdə «Uşaq Sağlamlığı» bölümünün olduğuna dair zəruri sənədləri toplayıb Səhiyyə nazirliyinə təqdim etmişdi. Səhiyyə naziri bu işə baxmaq üçün Komissiya yaratmış və layihə komissiyada səsçoxluğu ilə qəbul olunmuşdu. Bu qərarla Hacəttəpə Uşaq Sağlamlığı Klinikası və İnstitutunun gələcəkdə Hacəttəpə Tibb fakültəsinin və sonda Hacəttəpə Universitetinin təməli qoyulmuş oldu.

14 iyul 1954-cü ildə Uşaq Sağlamlığı İnstitutu-

nun tәмәli atılır. Doğramacı ikinci bir mühüm işә başlayır. Hәyata keçirәcәyi reformalara uyğun olaraq qabiliyyәtli gәnclәri seçib öz hesabına ABŞ-ın mәşhur universitetlәrinә oxumağa göndәrir (Yuxarıda demişdik ki, İhsan Doğramacı zәngin bir ailәdә anadan olmuşdur. Atası Әli Paşa Әrbilin Bәlәdiyyә başqanı olmaqla ingilislәrin idarә etdiyi Neft şirkәtindә xeyli payı vardı). Eyni zamanda Xaricdән gәnc mütәxәssislәri işә dәvәt edir.

Uşaq Sağlamlığı İnstitutuna hüquqi şəxs sәlahiyyәti alan İhsan Doğramacı bundan lazımcı yararlanır və Türkiyәdә ilk dәfә olaraq 1961-ci ildә Fizioterapiya və Reabilitasiya, Tibbi Texnologiya, Dietik Nurisyon (qida) ali mәktәblәrini və Tibb Bacıları mәktәbini açır.

İndi Hacәttәpә Uşaq Sağlamlıq İnstitutu və Xәstәxanası İhsan Doğramacının adını daşıyır. 1994-cü ildән altımәrtәbәli bu möhtәşәm binanın önündә onun әzәmәtli heykәli ucalır.

İhsan Doğramacı Hacәttәpә Universitetini, xüsusән dә Hacәttәpә Tibb fakültәsini qurduqdan sonra mütәxәssislәrin fikrincә tibbi tәhsildә әlli illik bir sıçrayışa nail olmuşdu.

1960-cı ildә Hollandiyanın «Aldemeen Dagblad» və «De Teleqraf» qәzәtlәrindә «Tibbdә reforma hәyata keçirән türk» başlıqlı mәqalәdә yazırdılar ki, biz Türkiyәyә iqtisadiyyatı dirçәltmәk üçün Jan Tenbergeri göndәrdik, indi isә Türkiyә bizә tibb sahәsindә mәslәhәt görmәk üçün prof. İhsan Doğramacını göndәrdi.

1966-cı ildə İngiltərə Kral Cəmiyyətinin çox nüfuzlu mütəxəssislərdən ibarət nümayəndə heyəti Hacəttəpə Tibb fakültəsinin tədris işləri ilə tanışlıqdan sonra komissiyanın sədri, London Universitetinin Tibb fakültəsinin dekanı Ser Briyan Vindeyer «Participant Journal»də yayımlanan yazısında göstərmişdir: «İngiltərədə həyata keçirmək istədiyimiz təhsil sistemi Hacəttəpədə həyata keçirilməkdə olan sistemin eyni olacaqdır».

Komissiyanın üzvü, Qlazqo Universitetinin Tibb fakültəsinin dekanı Çarlz Mənn Fleminq isə yazmışdır: «Hacəttəpədə nail olunan səviyyə inanılmayacaq bir müvəffəqiyyətdir».

Deyirlər, Universitet yaratmaq bəxt, bacarıq və qabiliyyət tələb edir. Böyük yaradan bütün bunların hamısını İhsan Doğramacıya əta etmişdir. Və o, yaradanın bu payından qədərincə bəhrələnmişdir.

İhsan Doğramacının həyatda amalı həqiqətən də Türkiyənin təhsil sistemini müasirləşdirmək və bunun sayəsində Türkiyəni istər texnoloji, istərəsə də başqa cəhətdən inkişaf etmiş qabaqcıl ölkələr sırasında görmək olmuşdur. Xocamız İslam dinini və müqəddəs kitabımız Qurani-Kərimi əla bilir. Peyğəmbərimizin kəlamlarından da xəbərdardır: «Altmış il ibadət qılmaqdan, bir gün elm öyrənmək daha savabdır». İhsan Doğramacı nəinki öyrənir, eləcə də başqalarını bacardığı şəkildə öyrədir. O bütün dünyada tanınan və görkəmli elm adamı, reformator və yenilikçi kimi etiraf edilən bir şəxsiyyətdir. Akademik Əhliman Əmiraslanov çox

mətləbləri ifadə edən bircə cümlə ilə bu dahi şəxsiyyətin qət etdiyi, enişli-yoxuşlu yola nəzər salaraq qətiyyətlə deyir: «Bu gün dünyada səhiyyə və təhsil sahəsində elə bir zirvə yoxdur ki, onu İhsan Doğramacı fəth etməmiş olsun, elə bir mükafat yoxdur ki, almamış olsun».

Türk, ingilis, fransız, ərəb, fars, alman dillərini mükəmməl bilən İhsan Doğramacı planetimizin heç bir ölkəsində çətinlik çəkmədən sərbəst hərəkət edir, insanlarla təmasda ola bilir.

N.Nərimanov adına Tibb Universiteti və Bakı Dövlət Universiteti də daxil olmaqla dünyanın bir çox universitetlərinin: Helsinki (Finlandiya) Qlazqo (Şotlandiya), Qahirə, Ayn Şəms (Misir), Tokio, Soka (Yaponiya), Santo Dominqo (Dominikan), Nebraska (ABŞ) və s. fəxri doktorudur.

Hindistan, Azərbaycan və s. Elmlər Akademiyalarının fəxri üzvüdür.

Bir çox məşhur şəxsiyyətlərlə öz ölkələrində görüşmüşdür.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev, sonralar isə prezident İlham Əliyev, Həbəşistan İmperatoru Haile Selasiys, Argentina prezidenti İ.Peron Çili prezidenti Eduardo Frei və Pinoçet, Dominikan prezidenti De Jaquin Balaquer, Fransa prezidenti: Jak Şirak, Hassan bin Tallat, II Papa İoann Pavel, Şimali Kipr prezidenti: Rauf Dənkdaş, Futbolçu – Pele, ABŞ kosmonavtları Nil Armstrong, Edvin Aldrin, Mishael Solins və başqaları ilə görüşləri.

İhsan Doğramacı, eləcə də Ankarada: Konrad

Qəzənfər Paşayev

Adenauer, Çarlz de Qoll, Corc Buş, Marqaret Tetçer, Hüsnu Mübarək, Fransis Mitteran, Mario Soares, Mixail Qorboçov, Haşimi Rəfsəncanı, yeni müstəqilliklərini qazanmış Türk Dövlət başçıları, bir çox Nobel mükafatı laureatları ilə görüşmüş, adı çəkilənlərin çoxunun şərəfinə evində ziyafət vermişdir.

İhsan Doğramacının anadan olmasının 80 illik yubileyi Misir, İngiltərə və ABŞ-da arzuolunan səviyyədə qeyd olundu. Türkiyə və Azərbaycanda isə dövlət səviyyəsində təntənəli şəkildə keçirildi. Opera və Balet teatrında keçirilən təntənəli yığıncaqda prezident Heydər Əliyev yubilyarın əməyini yüksək qiymətləndirmişdir: Elmdə, mədəniyyətdə, səhiyyədə, ictimai və siyasi fəaliyyətdə ən yüksək zirvələrə çatdınız. Bunlar sizin şəxsi müvəffəqiyyətlərinizdir. Eyni zamanda bunlar türk xalqı üçün, Azərbaycan xalqı üçün, Azərbaycan Respublikası üçün böyük bir iftixar qaynağıdır. Sizin bu həyat yolunuzda, yaradıcılığınızla və nail olduğunuz bu böyük işlərlə biz fəxr edirik. Fəxr edirik ona görə ki, belə böyük soydaşımız var və bu soydaşımız bütün türk millətinə məxsusdur... Fəxr edirik ki, belə böyük bir insan Azərbaycana məxsusdur, belə bir insan bizim ana torpağımız Azərbaycana mənsubdur...

Bu gün sizin 80 yaşınızı qeyd edərkən bir xüsusa da toxunmaq istəyirəm. Sizi hər yerdə sevirlər, Türkiyədə sevirlər, Avropada sevirlər, Amerikada sevirlər. Sizi sevirlər ona görə ki, siz fədakarlığımızla dünya mədəniyyətinə, zəkanızla dünya elminə

xidmət göstərirsiniz».

Bundan sonra Prezident Heydər Əliyevin təlimatı ilə prof. Ömər Eldarov İhsan Doğramacının heykəlini düzəldi və 2002-ci ilin iyun ayında Bilkənt Universitetində heykəlin açılışı oldu.

Heydər Əliyev özünə məxsus təmkinlə mərasim iştirakçılarını haldan-hala salan, heyran edən nitq söylədi: «Mən şəxsən insanların sağlığında onlara heykəl ucaldılmasının əleyhinəyəm. Ancaq hər kuralın (qaydanın) bir istisnası vardır. İştə bu istisna İhsan Doğramacının yaşadığı bir zamanda heykəlinin qoyulmasıdır. Və bu istisna qərarını mən verdim və heykəlin açılışı üçün bu an Ankaradayam. Bu heykəl Türkiyə ilə Azərbaycanın bir millət, iki dövlət olaraq sarsılmaz dostluğunun bir simvoludur».

Yeri gəlmişkən deyim ki, bu iki dahi şəxsiyyət arasındakı dostluq bu gün də öz bəhrəsini verir. İhsan Doğramacı öndərimizə həsr etdiyi bir məqaləsində bəyan edir: «Heydər Əliyevin dostu olmaq mənim üçün bir sevinc və iftixar qaynağıdır».

İhsan Doğramacı bir fenomenidir – desək yanlışdır. O, Türkiyədə heç kəsin qazanmadığı «Xoca bəy» ləqəbini qazanıb. Heç kəs ona «Sayın rektor», «Sayın başqan» demir. Ona çox şirin səslənən «Xoca bəy» deyə müraciət edirlər. Yerinə və zamanına görə ona başqa ləqəblər də vermişlər: «Abidə insan», «Olay insan», «Kompüter insan», «Xəyallarımı gerçəkləşdirən insan», «Dövlət kimi adam», «Ölkəmizin üz ağı», «Özünü təhsilə həsr edən

insan», «Universitetlər quran insan», «Fenomen insan» və s. kimi ləqəblər ona olan heyranlığı, yaxşı mənada həsədi əks etdirir.

İhsan Doğramacı dünyanın 224 ölkəsinin hədəfi daim qədirşünaslıq olan orden, medal və nişanlarına layiq görülmüşdür. Bu təltiflər arasında Azərbaycanın yüksək istiqlal ordeni və Türkiyənin ən yüksək «Dövlətə üstün Xidmət» medalı da vardır. Dövlətə xidmətə görə Türkiyədə Doğramacı bu medala layiq görülən 4-cü şəxsdir.

Lakin buna qədər İhsan Doğramacının keçdiyi yol heç də həmişə hamar olmamışdır. Bu yenilməz, olmazı olur hala gətirə bilən, mənfiləri müsbət edə bilən qeyri-adi insan maneələrlə də qarşılaşmış, Şərqləminə məxsus həsəd, qısqancılıq, paxıllıqla üzləşmişdir. Ankara Universitetinin rektoru olanda da, 1967-ci ildən fəaliyyətə başlayan, hər yöndən Qərbi Universitetlərinə bərabər olan Hacəttəpə Universitetinin rektoru olandan da onu gözügötürməyənlər olmuş, özəl Hacəttəpə Universitetinin ya bağlanması, ya da dövlətin hesabına keçməsinə nail olan qüvvələr baş qaldırmışdı. Lakin özəl Hacəttəpə Universitetini qapanmağa çalışanlar yaxşı bilirdilər ki, ABŞ-da dövlət büdcənin 33 faizə qədərini belə universitetlərə yardım edir.

İhsan Doğramacının gördüyü işin miqyasını dərk edənlər də az deyildi. Əhməd Emin Yılman «Gördüklərim və keçirdiklərimi» adlı kitabında yazırdı: «Türkiyədə iqtidarı ələ keçirənlərə son bir tövsiyəm var. Mənəm-mənəmliyə və qudurğanlığa

Borcumuzdur bu ehtiram

özünüzü təslim etməyin... Yaxşı niyyətlərlə iş başlayın. Keçdiyimiz yollara baxanda, kənd institutlarının yıxılmasından içim göynəyir. Bunlar 20 il də vəzifəyə davam etsəydilər, bu gün çox inkişaf etmiş bir Türkiyə olacaqdıq. Böyük maarifçi-tərbiyəçi Tonquçun qədrini bilmədik. Bu gün də başqa böyük bir tərbiyəçi-maarifçinin, yaradıcı professor İhsan Doğramacının, onun meydana gətirdiyi o alovlanan Hacəttəpə ocağının qədrini bilmirik. O indi bu ocağı yıxmağa özünə vətəndaşlıq borcu bilənlərlə qarşı-qarşıyadır.

Çətin Əmeç isə «Hürriyyət» qəzetində yazırdı: «İnsaf, vicdan, şərəf kimi müsbət keyfiyyətlərdən uzaq olan bir çox insanlar, tikməkləri bir yana dursun, indi yıxmağı özlərinə şərəf borcu hesab edirlər».

Bununla belə, güclü maliyyə imkanlarına malik, haqsızlıqlara boyun əyməyən Doğramacı inciəyərək ölkəni tərk edir.

1975-ci ildə Fransa Nazirlər Kabinetinin qərarı və Fransa prezidentinin razılığı ilə Paris Universitetinə professor təyin edilir. Bu hadisə onun Avropada necə bir nüfuzlu alim, şəxsiyyət olmasına dəlalət edirdi. 1981-ci ildə hərbi çevrilişdən sonra ısrarla İhsan Doğramacının vətənə dönməsini xahiş edirlər.

Deyirlər dahilər zamanında dərk olunurlar. Bəlkə də bu dahi şəxsiyyətə hərdən qeyri-obyektiv münasibət bununla bağlı olmuşdur, bilmirəm. Bir onu bilirəm ki, İhsan Doğramacının sayəsində 1982-

ci ildə universitetlərin sayı 19-dan 27-ə və bu gün 57-yə çatmışdır. Doğramacının həm Qərbi, həm də Şərqi öz varlığında birləşdirməsi, ehtiva etməsi, yaratdığı universitetlərdə də öz əksini tapmışdır.

Bəzi elm adamlarının qənaəti belədir ki, reformatçı, yenilikçi Doğramacının dəyəri özündən sonra daha ətraflı şəkildə dərk ediləcəkdir. Bu qənaət bizi tam qane etmir. İhsan Doğramacı dünyanın dörd bir yanında ayaq üstə alqışlarla qarşılır. Haqqında neçə-neçə kitablar yazılıb. «Uşaqlar qəlbində, gənclər beynində» adlı kitab (Ankara, 2003) alimin dünya səhiyyəsinə xidmətinin 65 illiyinə həsr olunub. Kitab türk ingilis, fransız, rus, alman, polyak dillərində çıxıb. Kitabı «Dünya Sağlamlıq Təşkilatı»nın (Cenevrə nümayəndəsi) Tomris Turmen və «Beynəlxalq Pediatriya Cəmiyyəti»nin (Boston) nümayəndəsi Ceyn Şaller hazırlamışlar. Kitabda dünyanın bir çox görkəmli şəxsiyyətlərinin, o cümlədən Heydər Əliyev, Süleyman Dəmirəl, Kofi Anan, Hikmət Çətin, Vecdi Könülün məqalələri yer alır. Öndərimiz Heydər Əliyevin «Türk dünyasının iftixarı» məqaləsi İhsan Doğramacıya xüsusi ehtiramla yazılmışdır. Şinasi Özsoylunun «İhsan Doğramacı ilə 40 il» (Ankara, 1995), Muvaffak Akmanın «Yaşantımda Hacəttəpə və sonrası» (Ankara, 1995) və Cəlal Ərtuqun haqqında əvvəldə danışdığımız kitabları İhsan Doğramacının bir insan, alim, təşkilatçı kimi məziyyətlərini açıb göstərmək baxımından maraq doğurur. Təbii ki, İhsan Doğramacının özünün də bir görkəmli alim

kimi müxtəlif dillərdə təkrar-təkrar çap olunan monoqrafiyaları, çoxsaylı məqalələri vardır. Onun «Uşaqlara qayğı» kitabı Türkiyədə üç dəfə kütləvi tirajla çap edilmiş, anaların stolüstü kitabına çevrilmişdir. Dünya şöhrətli alim uzun illər ABŞ, İngiltərə, Almaniya və İsveçrədə çıxan tibbi jurnalların redaktoru olmuşdur.

İhsan Doğramacının təşəbbüsü ilə bizim üçün çox əziz olan bir kitab da işıq üzü görmüşdür. Öndərimiz Heydər Əliyevə həsr olunan bu kitab «Böyük dövlət adamı» adlanır. Həddən artıq nəfis şəkildə tərtib və nəşr edilən kitab öndərimizə dərin məhəbbət və xüsusi ehtiramla yazılmışdır. Kitabda İhsan Doğramacının məqaləsi ilə yanaşı, Heydər Əliyevi «Yeni böyük Atatürk» adlandıran Süleyman Dəmirəl, Hikmət Çətin, Mehmet Nuri Yılmaz, Namik Kamal Zeybək, Yüksel Bozər, Əli Doğramacı, Məmməd Əliyev, Nizami Cəfərov kimi görkəmli siyasi, ictimai və elm xadimlərinin maraqlı məqalələri yer alır.

Bir aysberqə bənzər İhsan Doğramacı haqqında düşüncələrimi sona verərkən yaddaşıma müdriklərdən eşitdiyim «Dünya vaxtı ciddi işlərə sərf edənlər, saatların yox, dəqiqələrin belə qədrini bilənlərindir» və «Tarix qurub-yaradanları yaşadır» kəlamları gəldi. Xocamızın gördüyü möhtəşəm işlərə sanki işıq tutan bu kəlamların işığında aydınca gördüm ki, Türk dünyasının tarixdə qalacaq görkəmli şəxsiyyətləri sırasında İhsan Doğramacının məxsusi yeri vardır.

O, XALQIN ÜMİD VƏ GÜVƏNC YERİ İDİ*

Əbədiyyətə qovuşmuş
Örnek insanlardan
söz düşəndə göz önünə ilk
gələnlərdən biri də tək-cə otay-
lı-butaylı Azərbaycanda deyil,
Türkiyədə də xalqın sevimlisi-
nə çevrilən, sahilsiz ümmana
bənzər poeziyası ilə qəlblərdə
məskən salan Bəxtiyar Vahab-
zadə olur. Bəxtiyar Vahab-
zadə «Gülüstan», «Ana dili»,
«Şəbi hicran», «Muğam»,
«Özümüzü kəsən qılınc», «Dar

ağacı», «Şəhidlər» kimi şeir, poema, povest və pyesləri,
eləcə də kəskin və obyektiv məqalələri ilə insanları man-
qurta çevirməyə çalışan sovet rejiminin qanlı-qadalı illə-
rində xalqın gözünü açmağa nail olan qorxmaz şair, cəsa-
rətli alim idi.

Qanlı iyirmi yanvar, azadlıq hərəkatı və erməni
təcavüzü dövründə Bəxtiyar müəllim ölməz poeziyası və
çığışları ilə xalqın, xüsusən də gənclərin ümid və güvənc
yerinə çevrilmişdi.

Bəxtiyar müəllimi ilk dəfə 1957-ci ildə Xarici Dillər

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 12.02.2010

Borcumuzdur bu ehtiram

İnstitutunun 1-ci kursunda oxuyanda bir təsadüf nəticəsində görmüşdüm. Soyuq bir payız günü «Azərbaycan» kino-teatrında filmə baxmağa getmişdim. O vaxt kino-teatrlarda filmlərin nümayişindən əvvəl yarım saatlıq konsert verirdilər. Televiziya evlərə hələ ayaq açmamışdı. Odur ki, insanlar axın-axın kino-teatrlara gedir, həm konsertə qulaq asır, həm də filmə baxırdılar. Bazar günü olduğundan kassanın qabağında böyük növbə vardı. İki boylu-buxunlu cavan oğlan növbəsiz bilet almaq istədi. Adamlar, xüsusən də qadınlar narazılıqlarını bildirdilər. Lakin hamı çəkinə-çəkinə danışırdı. Bu səbəbsiz deyildi. O vaxt Bakının «Dağlı məhəlləsi» adlanan hissəsində yaşayan gənc oğlanların bir çoxu heç nədən çəkinmir, yerli-yersiz bıçağa əl atırdılar. Buna baxmayaraq məndən xeyli arxada növbə tutmuş bir nəfər həmin gənclərə yaxınlaşaraq növbə tutmalarını məsləhət gördü. Hətta qırmızı rəngli bir sənəd çıxararaq onlara göstərdi və dedi: «Bu sənədlə mənim növbəsiz bilet almağa səlahiyyətim var. Bununla belə mən növbədə dururam. Siz də növbə tutun».

Gənclər ehtiramla növbə tutdular. Səbəbi müxtəlif ola bilərdi. Ola bilsin ki, ya onun əlindəki sənəddən çəkildilər, ya da onu tanımışdılar. Mənsə onun cəsərinə heyran olmuşdum. Pıçıltı ilə növbədə duranlar deyirdilər ki, o, şair Bəxtiyar Vahabzadədir. Şairin əynində qaragül yaxalılıq palto, başında qaragül papaq vardı. Ömrümdə insana belə gözəl yaraşan palto və papaq görməmişdim.

Səhəri gün İnstitutumuzun yaxınlığında, Səməd

Vurğun küçəsindəki kitab mağazasına girərək Bəxtiyar Vahabzadədən bir şey olub-olmadığını soruşdum. Sən demə şairin «Ceyran» adlı şeirlər kitabı təzəcə çapdan çıxıbmiş. Kitabı aldım və instituta gələnə qədər «Bu dünyada» şeirini əzbərlədim. Tənəffüs vaxtı şeiri əzbərdən dedim və kitabı tələbə yoldaşlarıma göstərdim. Aşağıdakı bəndi yenidən deməyimi xahiş etdilər.

***Saatı olmayan tez saat alır,
Qızıldan-gümüşdən ona bağ salır.
Ancaq düşünmür ki, ömrü azalır,
Saat səslənəndə hər bu dünyada.***

Tələbə yoldaşlarımdan gələcəyin gözəl alimi, şairi və tərcüməçisi Ənvər Rza, Akif Həsənov, Vaqif Qafarov və

başqaları dərş qurtaran kimi həmin mağazaya gedərək «Ceyran» kitabını aldılar. Səhv etmirəmsə tələbə yoldaşım, indi tanınmış şair Mətləb Misir (Qasimov) də onların arasında idi.

Bəxtiyar müəllimin poeziyasına məhəbbət məndə və tələbə yoldaşlarımda «Ceyran»la başladı. Bəxtiyar Vahabzadə mənə dərş deməyib. Lakin ADU-nun filologiya fakültəsinin tələbələri: Nəşib Ələkbərli, Zirəddin Xasiyev, İlyas Qurbanov və başqaları deyirdilər ki, Bəxtiyar Vahabzadə əsl müəllim, böyük alimdir. Xüsusən də Füzulinin tədrisində əvəzsiz olduğunu vurğulayırdılar. Etiraf edirəm ki, Bəxtiyar müəllimin «Xalq şairi Səməd Vurğun» və «Səməd Vurğun» monoqrafiyalarını oxuyandan və 70-ci illərdə sevimli müəllimim İsmixan Rəhimovun tələbələr və müəllimlər üçün təşkil etdiyi, S.Vurğuna həsr olunan «Xüsusi kurs»da Bəxtiyar müəllimin məruzələrini dinlədikdən sonra S.Vurğunu daha yaxşı dərş etdim. Onu da deyim ki, gənclikdə Rəsul Rzanın poeziyamıza gətirdiyi yeniliyi, sərbəst şeirin dəyərini də o qədər yaxşı dərş etmirdim. Bəxtiyar müəllimin Rəsul Rzaya həsr etdiyi şeiri sanki mənə ayıldı.

*Ey Rəsul, sən haqlısan,
Çünki sən öz əsrinə
Daha artıq bağlısan.
Sənət gülüstanına
Qədəm basandan bəri,
O köhnə ölçüləri*

*Cəsərətlə sən atdın.
«Məna, məna» - demədən,
Sən mənalar yaratdın.*

Bəxtiyar müəllim 1959-cu ildə Rəsul Rza və Qasım Qasımzadə ilə İraqda yaşayan soydaşlarımızı və Füzulinin qəbrini ziyarət edən ilk azərbaycanlıdır. Əbdüllətif Bəndəroğlu və başqaları ilə dostluğu da buradan başlamışdı. Bəndəroğlunun «Yazıçı» nəşriyyatı tərəfindən çap olunan «Qərənfil», eləcə də mənim tərtib etdiyim «Göylər unutmuşdu yağacağını» kitabına ön söz yazmışdı. Bəndəroğlu isə şairin «Seçilmiş şeirləri»ni Mədəniyyət və İnformasiya nazirliyinin xətti ilə Bağdadda yayınlamışdı. Bəndəroğlu Bəxtiyar müəllimi gözəl şair və şəxsiyyət kimi yüksək qiymətləndirirdi. Hər dəfə Bakıya gələndə Ayaz Vəfalı və mənimlə hamıdan əvvəl Bəxtiyar müəllimi ziyarət edərdi.

1972-ci ilin noyabrında İraqa üçüncü səfərim ərəfəsində Bəxtiyar müəllimə telefon açdım. Ünvanımı götürdü ki, axşamüstü bizə gəlsin. Əziyyət olmasın deyər mən onlara getmək istədim.

Belə çıxır ki, qonaqpərvər deyilsən - dedi və saat 5-də bizdə olacağını bildirdi.

Evimizdə toy-bayram idi. Bəxtiyar müəllimin yaradıcılığını əzbər bilən kiçik qardaşım Ələsgər müəllim də bizdə idi. O, filologiya fakültəsini bitirərək kənddə müəllim işləyirdi. Bəxtiyar müəllim deyilən vaxt QAZ-24 markalı qara «Volqa» avtomobilində gəldi. Bu markalı maşınlar təzə-təzə istehsal olunurdu. Məhəllənin uşaqla-

Borcumuzdur bu ehtiram

rı maşının başına toplaşmışdılar. Hamı bildi ki, bizə gələn Bəxtiyar müəllimdir. Sevinir və qürur hissi keçirirdim. «Şəbi hicran», «Gülüstan» poemalarını və bəzi seçmə şeirlərini gətirmişdi ki, Ə.Bəndəroğluna çatdırım. Ələsgər müəllim Bəxtiyar müəllimin şeirlərindən demək istəyəndə qoymadı. Əvvəlcə başqa şairlərin şeirlərindən deməsini arzu etdi. Ələsgər müəllim S.Vurğundan, M.Arazdan, T.Bayramdan şeirlər dedi. S.Vurğunun «Muğam» poemasını əzbərdən söylədi. Bəxtiyar müəllim ürəkdən «Sağ ol!» - dedi və stoldan qalxaraq divanda əyləşdi. İndi mənim şeirlərimdən de. Ancaq tələsmə – dedi. Ələsgər müəllim başladı, nə başladı. Bəxtiyar müəllim gözlərini yumub qulaq asırdı. Bir də gördük gözlərindən yaş axır.

– Bizi xalqa sevdiren sizlərsiniz. Bizi yaşadan sizlərsiniz. Buna görə «Sağ ol!» demək azdır – dedi.

Mən qohumum Sabir Xasiyevin mənə bağışladığı şairin «Etiraf», «Şəbi hicran» kitablarını gətirərək mənə ünvanladığı avtoqrafı ucadan oxudum: «Mamaoğlu (bibi oğlu deməkdir), oxu Bəxtiyarı, bəxtiyar ol, sən. Bəxtiyar xalqın görünən gözü, döyünən ürəyi, vuran nəbzidir».

Bəxtiyar müəllim muncuq kimi gözəl xətlə yazılmış avtoqrafa nəzər saldı və dedi:

– Sən də razı olmurdu sizə gəlim. Bu isti ocaqda mənim də yerim varmış.

Dördüncü mikrorayonda doqquz mərtəbəli binada yaşayırdıq. Həyətə enəndə gördük ki, binanın sakinləri ellikcə həyətə toplaşb sevimli şairini gözləyir.

Böyük canlanma vardı. Şairi evinə dəvət edən kim, şeirini deyən kim, əlini öpmək istəyən kim, «Allah bizim ömrümüzdən kəsib sənə versin!» - deyə dua edən kim.

Bəxtiyar müəllim özünü itirmişdi. Bircə onu deyə bildi ki, bu gün bir ömür yaşadım. Bundan sonra Bəxtiyar müəllimlə aramızda çox səmimi bir münasibət yarandı. «Altı il Dəclə-Fərat sahillərində», «İraq-Kərkük bayatıları», A.Dümanın «Qafqaz səfəri», «Nəsiminin İraq Divanı», Amerika alimi, prof. Sula Benetin Qafqaz xalqlarının həyatından bəhs edən «Necə yaşayasan yüzü haqlayasan» və s. kitabları avtoqrafla şairə təqdim edəndə oxuyur və telefonda fikrini bildirirdi.

1987-ci ildə «Azərnəşr» böyük tirajla «Kərkük folkloru antologiyası» kitabını buraxmışdı. Bir gün Bəxtiyar müəllim telefon açdı və dedi ki, kitab haqqında rəy yazıb. Bəzi məqamların dəqiqliyinə əmin olmaq üçün mənə evinə dəvət etdi (Bu fakt özü Bəxtiyar müəllimin böyüklüyündən xəbər verirdi). Onda Bəxtiyar müəllim Hüsü Hacıyev (indiki Azərbaycan) küçəsindəki «Yazıçılar evi»ndə yaşayırdı.

Baxmayaraq ki, neçə-neçə kitablarım çıxmışdı, mətbuatda rəylər çap olunmuşdu, sevincimin həddi-hüdudu yox idi. Xalq şairi, akademik, otaylı-butaylı Azərbaycanın sevimlisi Bəxtiyar Vahabzadə özü mənim haqqında yazmışdı. Qaçaq-qaça 5-ci mərtəbəyə qalxanda az qaldı nəfəsim kəsilsin. Sonralar «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetində (22.05.1987) və «Gəlin açıq danışmaq» kitabında («Azərnəşr», 1988, s.147-152) çap olunan «O qədər uzaq, bu qədər yaxın» məqaləsini Bəxtiyar müəllim

Borcumuzdur bu ehtiram

geniş ürəklə, İraqda yaşayan soydaşlarımıza aşkar məhəbbətlə yazmışdı. Şair yazını oxuduqca gözlərimdən yaş axırdı. Zəhmətimə böyük qiymət verilmişdi. Sevimli şairimizin bizdən ayrıldığı birinci il dönəmində qələmə aldığım, mənim üçün vacib olan bu hadisəni nə yaxşı ki, sağlığında «Tələdən gələn qismət» adlı məqaləmdə işıqlandırmışdım (Bax: «Bu sevda öluncədi», Bakı, «Oskar», 2001, s.375). Şairin haqqında ürək sözünü ağ kağıza köçürən əlini öpmək istədim. Bəxtiyar müəllim əlini çəkdi, mənalı-mənalı üzümə baxdı və gözləmədiyim haldı dedi: «Qardaşım, vətənə, xalqa xidmət böyük xoşbəxtlikdir. Sən artıq bu xoşbəxtliyi qazanmışsan. Səni təbrik edirəm!»

Aradan illər keçsə də Bəxtiyar müəllimin səmimiyyətlə dediyi sözləri xatırlayır və indi daha yaxşı başa düşürəm. Onu da yaxşı dərk edirəm ki, mənə qismət olan bu xoşbəxtliyi Bəxtiyar Vahabzadə, Rəsul Rza, Abbas Zamanov kimi örnək adamlardan, xalqımıza uzaqlığı gətirən şəxsiyyətlərdən əxz etmişəm.

TÜRKOLOGİYA ELMİMİZİN PATRIARXI *

Onilliklər boyu elmi ictimaiyyətin professor deyə müraciət etdiyi, professor deyəndə hamının onu nəzərdə tutduğu görkəmli türkoloq, elm təşkilatçısı, milli kadrların yetişməsində müstəsna xidmətləri olan akademik Məmmədağa Şirəliyevin anadan olmasından yüz il keçir. O, Azərbaycan dilçiləri arasında ilk elmlər doktoru, ilk professor, ilk əməkdar elm xadimi, ilk Dövlət Mükafatı laureatı, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının ilk müxbir üzvü və ilk akademiki, «Sovetskaya tyurkologiya» jurnalının ilk baş redaktoru, Türk Dil Qurumunun ilk azərbaycanlı müxbir üzvü (1957), Azərbaycan SSR EA-nın Dil İnstitutunun ilk direktoru (1949-1951), Ədəbiyyat və Dil İnstitutunun dialektologiya şöbəsinin yarıdıcısı və ilk müdiri (1951), ali məktəblər üçün dialektologiya üzrə ilk dərsliyin müəllifi və s. olmuşdur. Bu «ilk»lərə akademik Ağamusa Axundovun akademik M.Şirəliyevə həsr etdiyi «Böyük Azərbaycan dilçisi» məqaləsində gəlidiyi qənaəti əlavə etsək mətəlb daha da

* Bax: «Azərbaycan qəzeti», 7.11.2009

Borcumuzdur bu ehtiram

aydın olar: «M.Şirəliyev Azərbaycan dilçiliyi hüduqlarını yarib beynəlxalq aləmə çıxan, elmi türkologiyanın zəngin üföqlərində öz işıqlı yeri olan ilk Azərbaycan dilçisidir».

Onu da deyək ki, Azərbaycan ədəbi dilinin formalaşmasında dialektlərin rolu məsələsini də ilk dəfə gündəmə gətirən və bu barədə qiymətli əsərlər yazan da akad. M.Şirəliyevdir.

Bu günlərdə uzun illər rəhbərlik etdiyi Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunda akademik M.Şirəliyevin anadan olmasının 100 illiyinə həsr olunmuş elmi sessiyada İnstitutun direktoru, akad. Ağamusa Axundov, məruzəçilər: filologiya elmləri doktorları Qəzənfər Kazımov, İsmayıl Məmmədov, İsmayıl Kazımov, «Türkologiya» jurnalının baş redaktor müavini Solmaz Süleymanova akademik elmi və təşkilatçılıq fəaliyyətindən, zəngin elmi irsindən söz açdılar.

Sessiyada Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru B.Nəbiyev, EA-nın müxbir üzvü T.Hacıyev, prof. R.Məhərrəmov, fil.e.d. A.Əlizadə çıxışlarında akad. Şirəliyevin şəxsiyyəti və elmi məziyyətlərinə dair maraqlı məsələlərə toxundular.

Azərbaycan xalqı qarşısında böyük xidmətlərinə görə akademik Şirəliyevin adı hər məqamda iftixarla çəkilir. O, həm böyük alim, həm də böyük şəxsiyyət idi.

Məmmədağa Şirəli oğlu Şirəliyev Şamaxı şəhərində anadan olmuş (13.IX.1909), Bakıda 18 saylı orta məktəbdə təhsil almış, Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərq fakültəsinin dilçilik şöbəsinə daxil olmuş (1927), fakültəni bitirdikdən sonra (1931) iki il Ağdam rayonun-

Qəzənfər Paşayev

da dil-ədəbiyyat müəllimi işləmişdir. 1933-cü ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda Azərbaycan dilçiliyi ixtisası üzrə aspiranturaya daxil olmuş, sonralar institutda müəllim, dekan, Azərbaycan dili kafedrasının müdiri işləmişdir. Eyni zamanda namizədlik dissertasiyasını tamamlamış və müdafiə etmişdir (1941). Əsərin elmi dəyərini və s. nəzərə alan Bakı Dövlət Universitetinin Müdafiə Şurası tədqiqatçının «Bakı dialekti» adlı sənəballı tədqiqatına görə onu elmlər namizədi əvəzinə filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsinə layiq görüb. Sovet İttifaqı Teleqraf Agentliyi gənc azərbaycanlı alimin uğurlarından söz açmış (Yəqin bunun da təsiri olmuşdur ki, tezliklə M.Şirəliyevə Sovetlər Evinin yanında «alimlər evi»ndə o zaman üçün çox geniş hesab edilən mənzil vermişdilər. Akademik dünyasını dəyişdiyi gündəək həmin mənzildə yaşadı) (19.04.1991).

M.Şirəliyevin, eləcə də sonralar hər biri görkəmli alim kimi yetişən Ə.Dəmirçizadə və M.Hüseynzadənin aspiranturada elmi rəhbəri 1937-ci il repressiyasının qurbanı prof. Bəkir Çobanzadə olmuşdur. Prof. B.Çobanzadə onları Azərbaycan dilçiliyinin müxtəlif sahələrinə yönəldirdi.

Məlum olduğu kimi, sonralar prof. Ə.Dəmirçizadə daha çox dil tarixi ilə, prof. M.Hüseynzadə müasir dil problemləri ilə, prof. M.Şirəliyev isə əsasən türkologiya, onun maraqlı sahələrindən biri olan dialektologiya ilə məşğul olmuşdur. Lakin bu o demək deyildir ki, M.Şirəliyev Azərbaycan dilinin başqa sahələri ilə məşğul olmurdu. Alimin prof. M.Hüseynzadə ilə birgə yazdığı «Azərbaycan dilinin qrammatikası. Sintaksis» dərsliyi yarım

əsrə yaxın dövriyyədən çıxmamışdır. M.Şirəliyev, eləcə də Azərbaycan dilinin morfologiya, orfoqrafiya, orfoepiya, əlifba, terminologiya, durğu işarələri, üslubiyyat, nitq mədəniyyəti, türkologiyanın nəzəri problemləri və s. dair tədqiqatların, monoqrafiyaların müəllifidir. Alimin «Azərbaycan dili orfoepiyasının əsasları» (B., 1970) əsəri bu gün də aktuallığını itirməmişdir. Bununla belə, deməliyəm ki, taledən ona hər alimə qismət olmayan pay düşmüşdü. M.Şirəliyev daha çox Azərbaycan dialektologiya elminin banisi və dialektologiya məktəbinin yaradıcısı kimi şöhrət qazanmış, türkologiya tarixində öz layiqli və əbədi yerini tutmuşdur. Təsadüfi deyildir ki, 1945-ci ildə SSRİ EA-nın müxbir üzvü N.K.Dmitriyev yazmışdır: «M.Şirəliyevi çəkinmədən Azərbaycan dialektologiyasının banisi adlandırmaq olar».

Akad. M.Şirəliyevin «Bakı dialekti», B., 1949, 1957; «Azərbaycan dialektologiyasının əsasları», B., 1962, 1968, 2008; «Azərbaycan dilinin dialekt və şivələri» (rusca), B., 1982 türkoloqların ən çox bəhrələndiyi əsərlər olub, N.K.Dmitriyevin illərcə öncə dediklərini təsdiqləyir. Dialektologiyanın mövcud nəzəri məsələləri bütövlükdə bu əsərlərdə öz əksini tapıb.

Akademik M.Şirəliyev Azərbaycan Respublikasının Dövlət Mükafatına layiq görülmüş fundamental «Azərbaycan dialektologiyasının əsasları» əsərində Azərbaycan dili dialekt və şivələrinin təsnifini vermiş, özünün şəxsən iştirak etdiyi dialektoloji ekspedisiyalar zamanı toplanan faktiki materiallar əsasında ümumiləşmələr aparmış, Azərbaycan dili dialekt və şivələrinin 4 qrupa: şərq, qərb, şimal, cənub qruplarına bölündüyünü

inkar olunmaz faktlarla isbatlamışdır. Alim Azərbaycan dialektlərini belə müəyyənləşdirmişdir: Quba, Bakı, Şamaxı (şərq qrupu), Qazax, Qarabağ, Gəncə (qərb qrupu), Nuxa (şimal qrupu), Naxçıvan, Ordubad, Təbriz (cənub qrupu). Bu kitabda Azərbaycan dili dialekt və şivələrinin fonetik, leksik və qrammatik xüsusiyyətləri tam əhatə olunur. Onu da deyək ki, son vaxtlar aparılan tədqiqatlar göstərir ki, Dərbənd dialekti də şərq qrupuna daxildir.

Maraqlıdır ki, hələ 1941-ci ildə M.Şirəliyev rus dilində çap etdirdiyi bir məqaləsində ilk dəfə olaraq Azərbaycan dialektlərinin təsnifini coğrafi prinsip əsasında aparıb və bu bölgü sonralar, 1959-cu ildə «YUNESKO»-nun «Fundamental turcica» əsərində öz əksini tapıb (Bax: M.Şirəliyev. Bibliografiya, B., 1969, s.15). Akad. M.Şirəliyevin türkologiyada ilk dəfə dialekt və şivələrin təsnifinə dair bölgüsü türkoloqlar tərəfindən qəbul olunmuşdur. Bu münasibətlə görkəmli qazax dilçisi Ş.Sarıbayev yazmışdır: «Qazax dialektologiyasında mübahisəli məsələlər çoxdur. Onların biri dialektlərin təsnifidir. Bu məsələnin türkoloji aləmdə obyektiv yolunu Azərbaycanın görkəmli türkoloqu M.Şirəliyev müəyyənləşdirmişdir.

Akademik M.Şirəliyevin ən böyük xidmətlərindən biri də türkologiya tarixində ilk olaraq «Azərbaycan dilinin dialektoloji atlası»-nı yaratmasıdır. (Bakı, Elm, 1990, 224 s.). M.Şirəliyevin təşəbbüsü, rəhbərliyi və iştirakı ilə hazırlanan atlas türkoloji aləmdə bu sahədə atılan ilk və uğurlu addımdır. Məhz buna görədir ki, başqa türkdilli xalqlar dialektoloji atlaslarını tərtib edərkən Azərbaycan

dialektoloqlarının təcrübəsinə əsaslanırdılar. Türkmənistan EA-nın prezidenti, akademik P.Əzimov bu münasibətlə yazırdı:

«Türkmənlər dialektoloji atlasın tərtibi işlərini M.Şirəliyevin məktəbindən əxz etmişlər».

Qeyd etmək lazımdır ki, türkologiyada dilçilik coğrafiyasının əsasını qoyan da akad. M.Şirəliyev olmuşdur. Bu baxımdan Ural-Altay cəmiyyətinin sədri İ.Qunnarın fikri maraq doğurur: «Türk dillərinin dilçilik coğrafiyası üsulu ilə öyrənilməsi sahəsində M.Şirəliyevin xidmətləri danılmazdır».

Akademik M.Şirəliyevin türkologiya sahəsində gördüyü qlobal işləri, Bakını türkoloji mərkəzə çevirməsini tanınmış türkoloqlar görür və yüksək qiymətləndirirdilər. «Voprosı yazıkoznaniya» jurnalında (№5, 1967) «Keçən 50 il ərzində Sovet İttifaqında dilçiliyin inkişafı» adlı baş məqalədə qeyd edilirdi ki, sovet dövründə türk dilləri dialektlərinin tədqiqində əldə edilmiş nailiyyətlərdə akad. M.Şirəliyevin böyük xidmətləri olmuşdur.

Görkəmli alimlərin, mötəbər orqanlarda akad. M.Şirəliyev haqqında yazdıqlarını toplayacaq olsaq, bir kitaba sığmaz. Türkoloqlar arasında akad. M.Şirəliyevin nüfuzu o qədər böyük idi ki, 1970-ci ildə SSRİ EA-nın Prezidiumunda «Sovetskaya tyurkologiya» jurnalının nəşri və baş redaktor məsələsi ortaya qoyulanda SSRİ Türkoloqlar Komitəsinin sədri, akad. A.Kononov və SSRİ EA-nın Ədəbiyyat və dil bölməsinin katibi, akademik M.Xrapçenkonun jurnalın Bakıda çıxmasını və baş redaktor vəzifəsinə akad. M.Şirəliyevin namizədliyini dəstəkləməsi təsadüfi deyildi.

Həqiqətən də akad. M.Şirəliyev sovet türkologiyasının inkişafında və yüksək ixtisaslı kadrların yetişdirilməsində əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir. Təkcə Azərbaycanda professorun rəhbərliyi ilə 10 elmlər doktoru (onların arasında akad. A.Axundov, AMEA-nın müxbir üzvü T.Hacıyev, professorlardan M.Rəhimov, M.Adilov, R.Məhərrəmov, Ə.Mahmudov, İ.Məmmədov və başqa görkəmli dilçi alimlərimizin adlarını görəndə qürur hissi keçiririk), 50-dən artıq elmlər namizədi yetişmişdir.

Bundan başqa prof. M.Şirəliyevin rəhbərliyi altında 1 nəfər balkar, 1 nəfər qaqauz, 1 nəfər qaraqalpaq namizədlik dissertasiyası müdafiə edib. Eləcə də 9 özbək, 2 başqırd, 2 tatar, 1 qaraçay və 1 qazax aliminin filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almasında da prof. M.Şirəliyevin xidmətləri böyük olmuşdur.

Yeri gəlmişkən professoru Avropa və Türkiyədə də yaxşı tanıyırdılar. 1957-ci ildən Türk Dil Qurumlarının müxbir üzvü olan M.Şirəliyev dəfələrlə Türkiyədə elmi məclislərdə türkologiyanın ən aktual problemləri, dialektologiya və s. barədə maraqlı məruzələrlə çıxış etmişdi. Professor 1953-54-cü illərdə Bolqarıstanda Sofiya Universitetində türk filologiyası kafedrasına rəhbərlik etmiş, 1963-cü ildə isə Polşada Varşava və Krakov Universitetlərində türk dilindən dərs demişdi.

Professor Bolqarıstanda türk kəndlərini bir-bir gəzərək zəngin material toplamış və həmin materiallar əsasında «Türk dialektologiyası» əsərini, eyni zamanda «Dilçiliyə giriş» dərsliyini yazmışdı. Professorun fəaliyyəti istər bolqar, istərsə də sovet alimləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Bolqar alimi Emil Boyev 1966-cı ildə

Borcumuzdur bu ehtiram

Ankarada XI Türk Dili qurultayında «Bolqarıstanda türk dialektlərinin araşdırılması» mövzusunda məruzə edərkən xüsusi vurğulamışdır:

«Bolqarıstanda türk dialektlərinin araşdırılmasının əsasını prof. M.Şirəliyev qoydu. Biz – onun şagirdləri isə bu işi davam etdiririk».

Akademik M.Şirəliyevin yaradıcılığına Azərbaycan alimləri də yüksək qiymət vermişlər. Akademik Həmid Araslı, EA-nın müxbir üzvü Əbdüləzəl Dəmirçizadə, akad. Ağamusa Axundov (silsilə yazılar), EA-nın müxbir üzvü Tofiq Hacıyev, professorlardan Mirzə Rəhimov, Yusif Seyidov (silsilə yazılar), Vaqif Aslanov, Əhməd Mahmudov, Rəhilə Məhərrəmovə, Qəzənfər Kazımov, Aydın Nağdalıyev və başqaları akad. Şirəliyevə məqalələr həsr etmiş, alimin elmi fəaliyyətinə işıq tutan diqqətəlayiq fikirlər söyləmişlər.

Akad. M.Şirəliyev namizədlik dissertasiyası yazar-kən elmi rəhbərim olub. «Azərbaycan dilinin Kərkük dialekti» adlı mövzunu da özü seçmişdi. 1962-ci ildə mən İraqa tərcüməçi işləməyə gedəndə mənə yanına çağırırdı və özünün hazırladığı «Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrinin monoqrafik tədqiqinə dair proqram» (B., Azərbaycan EA-nın nəşriyyatı, 1956, 62 s.) və «Bakı dialekti» kitabını mənə verərək dönə-dönə tapşırırdı ki, Kərkük dialekti İraq türkmənlərinin azərbaycanlı olduğunu göstərə biləcək əsas sübutdur. Bu şansı əldən verməməliyik. Professorun hissini-həyəcanını, xalqımıza olan dərin məhəbbətini sonralar yaşa dolduqca daha yaxşı anladım. Akad. M.Şirəliyev qənanlar üçün böyük nümunə məktəbi idi. Mənə oğlum deyər, əsl oğul münə-

sibəti bəsləyərdi (Öz oğlu yox idi, bircə qızı vardı). Həyatda onun kimi xeyirxah adama az rast gəlmişəm. Həssas, təvazökar, son dərəcə mədəni, hamıya nümunə ola biləcək nadir insan idi.

Burada bir məsələdən də söz açmaq vacibdir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi M.Şirəliyev sintaksis üzrə prof. M.Hüseynzadə ilə müştərək yazdığı ən uzunömürlü dərsliyin müəllifidir. Türkoloqlar arasında ən çox mübahisəyə səbəb olan isə sintaksisdə tabeli mürəkkəb cümlə məsələsidir. Bəzi alimlər feli bağlama tərkiblərini budaq cümlə hesab edirlər. Prof. M.Şirəliyev, M.Hüseynzadə, Z.Budaqova, Əlövsət Abdullayev, Yusif Seyidov və başqaları isə feli bağlama tərkiblərinin xəbərlik kateqoriyasına məxsus qrammatik əlaməti olmadığına və bu tərkiblər mübtədə ilə uzlaşmadığına görə budaq cümlə hesab etmirlər.

Akad. M.Şirəliyev «Tabeli mürəkkəb cümlə problemləri» və «Müasir Azərbaycan dilində mürəkkəb cümlə məsələsi» məqalələrində feli bağlama tərkibləri barədə öz müddəalarını irəli sürmüşdür.

Biz Azərbaycan dilinin Kərkük dialektində – anda, əndə şəkilçili feli bağlamaların və şərt ədatı «isə»nin şəxslər üzrə dəyişərək şəxs şəkilçilərini qəbul etməsi və təsriflənməsini ortaya qoyanda Azərbaycanda sensasiya kimi qarşılandı və çoxları budaq cümlə məsələsində akad. M.Şirəliyevin müddəalarına əngəl törəndiyini düşündülər. Professor bu haqda xüsusi məqalə yazdı. Gəldiyi nəticə bu oldu ki, bu proses bütün feli bağlamalara aid olmadığından və həm də təkəcə İraq-türkman ləhcəsində müşahidə olunduğundan budaq cümləyə dair

onun müddəalarını əngəlləmir.

Professor Azərbaycan dilinə dair xaricdə nə çıxsa ciddi şəkildə izləyir və ingilis-Azərbaycan dilləri fakültəsini bitirdiyimdən tərcüməsini mənə həvalə edirdi. 1975-ci ilin 2-ci yarısında ABŞ-ın Florida Universitetindən Səlim Hüseynqulu oğlunun «Azərbaycan dilinin generativ fonologiyası» adlı maraqlı doktorluq dissertasiyasını rəy üçün Nəsimi adına Dilçilik İnstitutuna göndərmişdilər. İnstitutun direktoru akad. M.Şirəliyevlə əsərə müsbət rəy verdik.

Tale elə gətirdi ki, 1983-cü ilin yayında ABŞ-a iki aylıq elmi məzuniyyətə gedəsi oldum. Professor çox sevindi. Dönə-dönə tapşırırdı ki, ABŞ-da Azərbaycan dilinə dair araşdırmalarla (Cənubi Azərbaycan daxil olmaqla) ciddi maraqlanım. ABŞ-da Azərbaycan dilinə və

Qəzənfər Paşayev

dialektinə dair xeyli tədqiqatların olduğunu üzə çıxardım və vətənə qayıdandan sonra Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun əməkdaşları qarşısında məruzə etdim. İnstitutun direktoru M.Şirəliyev direktor müavini prof. Z.Budaqovaya və şöbə müdirlərinə göstəriş verdi ki, Azərbaycan dilinin xaricdə tədqiqinə dair məqalələr toplusu hazırlansınlar. Mənim «ABŞ-da Azərbaycan dilinə dair araşdırmalar» adlı geniş məqaləm daxil olmaqla məqalələr məcmuəsi «Azərbaycan dili xaricdə» (Bakı, Elm, 1990, 272 səh.) adı ilə professorun sağlığında işıq üzü gördü və təşəbbüsü öz bəhrəsini verdiyinə görə sevindi.

Hər dəfə Fəxri xiyabanda xalqımızın, sözün həqiqi mənasında fəxrləri olan görkəmli alimlərimiz Abbas Zamanov, Əliheydər Orucov, Yaşar Qarayev, Qasım Qasımzadə və Araz Dadaşzadəni ziyarət edib, elmi rəhbərim Məmmədəğa Şirəliyevin məzarı önündə dayanır, məni elm aləminə gətirdiyinə, atalıq qayğısı göstərdiyinə görə minnətdarlığımı bildirirəm. Sanki o da heç vaxt üzündən əskik olmayan xoş təbəssümlə çəkdiyi zəhməti itirmədiyimə, qəbrinin üstünü götürtdüyümə görə razılığını bildirir.

ABBAS MÜƏLLİMİ ANARKƏN *

Yaşca aramızda böyük fərq olmasına baxmayaraq uzun illər boyu dostluq və şəxsiyyətinə pərəstiş etdiyim Abbas Zamanov haqqında yazmaq istəyəndə hər dəfə tərəddüd etmişəm. Düşünmüşəm ki, birdən yazdıqlarım ona layiq olmaz.

«Ədəbiyyat qəzeti»ndə Ataxan Paşayevin «Əzizimiz, müəllimimiz» məqaləsini oxuyanda xəyal məni qanadları üstünə alıb neçə-neçə illər öncəyə, Abbas müəllimli günlərə apardı. Çoxdan uzaq düşdüyüm xoş və əvəzolunmaz duyğular yaşadım.

1966-cı ilin baharının gözəl çağı idi. İraqda dörd il tərcüməçi işləyib vətənə dönmüşdüm. Jurnalist Hacı Hacıyevin radioda təşkil etdiyi «Qitədən qitəyə» verilişində hər bazar günü İraqdan bir saatlıq silsilə verilişlərlə çıxış edirdim. Əsasən də Füzulinin nəvə-nəticələrindən – İraqda yaşayan azəri türklərindən söz açırdım. Elə həmin vaxt «Azərbaycan gəncləri» və «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetlərində məqalələrim də dərc olunmuşdu.

* Bax: «Müasirləri Abbas Zamanov haqqında», tərtibçi İsa Həbibbəyli, Bakı, «Çinar-çap» nəşriyyatı, 2003, səh.119-130

Bir gün «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetinin şöbə müdiri Ayaz Vəfalı dedi ki, Abbas müəllim «əlində çıraq» sənə axtarır. Məqalən xoşuna gəlib. Bizim tələbəlik illərində Elmlər Akademiyasında S.Vurğunun xatirə gecəsin-

də Naxçıvanın Ermənistana ilhaq edilməsi ilə bağlı Moskva və Yerevanda planlar hazırlandığı barədə cürətli çıxışından sonra bütün tələbələrin gözündə milli qəhrəmana çevrilən bu qorxmaz insanı şəxsən tanımırdım.

Abbas müəllimlə Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyinin binasında görüşdük. Maraqlı keçən görüşdə aramızda ata-oğul münasibəti yarandı və bu münasibət Abbas müəllim dünyasını dəyişənə kimi davam etdi.

Abbas müəllim məni Rəsul Rza, Qasım Qasımzadə, Bəxtiyar Vahabzadə, Bəkir Nəbiyev, Anar, Elçin, Pənah Xəlilov, Əjdər Xanbabayev, Yaşar Qarayev, Araz Dadaşzadə, Əlövsət Abdullayev kimi xalq qarşısında xidmətləri olan insanlarla tanış və yaxın etmişdi. Elə bu kifayət idi ki, ömrüm boyu ona minnətdarlıq hissi ilə yaşayım.

Onun qəlbi xeyirxahlıq hissi ilə döyünürdü. Təmizlik, paklıq onun ən başlıca amalı idi. Evində haram tikənin nə olduğunu bilməzdilər. Tanrı onu nəfsi tox yaratmışdı.

Bir dəfə professor Yaşar Qarayev evində «Varlıq» jurnalının baş redaktoru Cavad Heyət, onun Amerikadan qonaq gəlmiş qardaşı Firuz bəy, professor Nurəddin Rzayev və mənim iştirakımla bir ziyafət təşkil etmişdi. Uzun illər Akademiyanın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutuna rəhbərlik edən Yaşar müəllimin evi də özü kimi çox sadə, təmtəraqdan uzaq idi. Nurəddin müəllim üzünü amerikalı qonağa tutaraq xüsusi vurğuladı ki, Yaşar müəllimin evini elə belə də təsəvvür edirdi. Yaşar müəllim mənəviyyatca sağlam ziyalılarımızdandır.

Nurəddin müəllim danışdıqca, nədənsə, gözümün önündə halallıq mücəssiməsi olan Abbas müəllimin həddindən artıq sadə, lakin hər gün neçə-neçə ziyalının, alimin, aspirantın, tələbənin, əcnəbi ölkələrdən gələn qonaqların xoş məramla ziyarət etdiyi, könülsüz tərk etdiyi, məbədə dönmüş evi canlanırdı. Altmışınçı illərin ortalarından başlayaraq Abbas müəllim dünyasını dəyişdiyi 1993-cü ilin baharına kimi hər həftə iki-üç dəfə bu evdə olardım. İlk vaxtlar bu gediş-gəliş adi ehtiyacdən doğurdu. Buna səbəb bəlkə də şəxsi məşinimin olması idi. Çünki o vaxtlar məşin az idi. Sonralar isə bu gediş-gəliş mənəvi ehtiyaca çevrilmişdi.

Yolda, işdə, xeyirdə-şərdə kefini soruşanda «Şikayət etməyə əsas yoxdur» - deyən Abbas müəllimin çəkilməz dərdi vardı. Oğlu Firuz sağalmaz bəlaya – əsəb xəstəliyinə tutulmuşdu. Abbas müəllim əlindən gələni edirdi. Onun xahişi ilə mən də başqaları kimi İraqdan, ABŞ-dan, İngiltərədən bizdə tapılmayan bahalı dərmanlar gətirmişdim. Abbas müəllim: «Dərmandan pay olmaz» - deyər, pulunu verməmiş dərmanları götürməzdi.

Firuz Maşağada ruhi xəstəliklər xəstəxanasında yatırdı. Abbas müəllim həmin xəstəxanada işləyən bir qadınla danışıbmışdı. Qadın hər gün Firuz üçün ev yeməkləri hazırlayırdı. Bununla belə, hər bazar günü Firuz baş çəkməyə gedəndə Asya xanım onun xoşladığı ləziz yeməklərdən bişirib aparar, nazını çəkə-çəkə Firuzu yedirdərdi. Adətən, onun yanına Abbas müəllim, Asya xanım və Fuadla gedərdi. Hər hansı bir səbəbdənsə Asya xanım onun dalınca getməyəndə Firuz yemək yeməz, təkidlə deyərdi: «Mamam xəstələnib. Məni evə aparın». Bəzən Firuz, Abbas müəllim və qardaşı Fuadla mübahisə edər, qanqaralıq salardı. Lakin Asya xanımın sözü onun üçün qanun idi. Onu da deyim ki, Fuad və Firuz bunu duyar və hər dəfə dönə-dönə Abbas müəllimə deyərdi: «Papa, mənim yanına anam və Qəzənfərlə gəl!». Əslində Abbas müəllim belə də edərdi. İstəmirdi dərđini çox adam bilsin. Eşidib-bilən olanda, Abbas müəllim təklifə görə təşəkkür edər və deyərdi: «Bu məsələ artıq həll olunub. Qəzənfərlə gedəcəyik». Yalnız professorlar Əlyar Səfərli və Şamil Qurbanov təkid edəndə onlarla gedərdilər. Xəstəxanadan dönəndə Abbas müəllimin halı pozular, dərindən ah çəkər, Yaradandan gileylənərdi. Tez-tez təkrar edərdi: «Ey Fələk, çərxin dönsün. Mənə çox zülmələr etdin».

Abbas müəllimin belə deməyə haqqı vardı: uşaq evində böyüməsi, həyat yoldaşı Rəfiqə xanımın öz atasına görə sürgün edilməsi, müharibədə keçirdiyi ağır günlər, Firuzun xəstəliyi, siyasi səbəbə görə partiyadan və işdən çıxarılması və s. onun qismətinə düşən, çoxlarının sinə görə bilməyəcəyi ağır imtahan, həyatın sınağı idi.

Borcumuzdur bu ehtiram

Qeyri-adi insan idi Abbas müəllim. Özünün qayğıya, köməyə böyük ehtiyacı olduğu halda, çalışıb hamıya kömək əli uzarddı. Deyirlər, göz yaşının nə demək olduğunu əvvəllər ağlamış adam və yetim yanağı bilər. Bəlkə də vaxtında göstərilmiş köməyin, qayğının mənasını dərinləndirən duyduğuna görə Abbas müəllim belə qayğıkeş olmuşdu. Axı, Abbas müəllim insanlığın və elmin bu zirvəsinə çatınca uşaq evindən başlayan uzun və məşəqqətli bir yol keçmişdi.

Abbas müəllimi bir şəxsiyyət kimi fərqləndirən cəhətlər çox idi. Onlardan biri və mühümü onun prinsipiallığı və obyektivliyi idi. Sözü adamın üzünə şax deyərdi. Heç vaxt kiminsə qarasına danışmazdı. Adamın yaxşı işlərini isə üzünə deməzdi. Başqalarının yanında tərifləyərdi. Hünərli, mərdanə, eyni zamanda humanist idi. İnadkarlıq, mübarizlik, əqidəsindən dönməzlik elə bil elm və vətən fədaisi olan Abbas müəllimin boyuna biçilmişdi. İndi kiçik görünən, lakin o vaxtlar böyük mətləblərdən söz açan iki-üç faktı oxucuların nəzərinə çatdırmaq istərdim. Abbas müəllim Atatürkün şəklini çoxaltdıraraq ziyalılar arasında yayırdı. Xətrini istədiyi bəzi adamlara isə şəkli böyütdürüb çərçivəyə saldırdı və hədiyyə edərdi. Belə bir hədiyyə bacım oğlu Bəxtiyara və mənə də qismət oldu.

Hansı yollarsa Türkiyədən Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinə həsr olunmuş kitabı əldə etmişdi. Kitabda vətənin müstəqilliyi uğrunda ruslarla müharibə aparan və buna görə düşmən hesab edilən Cavad xan haqqında yazı və Cavad xanın yeganə şəkli də verilmişdi. Azərbaycanın Rusiyaya ilhaq olunmasının 150 illiyi dövründə

Qəzənfər Paşayev

Abbas müəllim və dostu Tofiq Bağırov Cavad xanın şəklini çoxaltdırıb xalq arasında yayırdı.

Sovet dövlətinin qılıncının dalı da, qabağı da kəsdiyi dövrdə, təhlükəsizlik orqanlarının Abbas müəllim kimi «qara siyahıya» düşmüş adamları xüsusi nəzarətdə saxladığı bir vaxtda dəfələrlə mənimlə Novxanı kəndində M.Ə.Rəsulzadənin qohumlarını axtarmağa getmişdi. Mənə dönə-dönə tapşırırdı ki, bu barədə kimsəyə danışmayım.

Doxsanıncı illərin əvvəllərində ömrü boyu görmək həsrətilə yaşadığı Türkiyəyə getməyə icazə almışdı. Qaranlıq düşəndə Novxanıya getdik. Rəsulzadənin qohumları Abbas müəllimi doğma adam kimi qarşıladılar. Abbas müəllim bir torba torpaq və xeyli qərənfil götürdü. Az sonra Azərbaycan televiziyası ilə göstərilən verilişdə Rəsulzadənin qəbri üstündə Abbas müəllimin diz çökərək hönkürtü ilə göz yaşı tökdüyünün və göz yaşlarının qəbrin üstünə səpələnən vətən torpağı və qərənfil-lərlə qarışdığıının çoxları şahidi oldu.

Abbas müəllim siyasətçi deyildi və bu işləri onun keçmiş – kökə bağlılığı kimi də izah etmək olardı. Əslində bunlar daha böyük amala – milli şüurun oyanışına xidmət edirdi. Abbas müəllimin həyat və yaradıcılığında bu qırmızı xətt kimi keçirdi.

Abbas müəllim siyasətçilərə, dövlət xadimlərinə xalqa göstərdiyi xidmətə görə qiymət verirdi. Bu onun vətənpərvərliyindən irəli gəlirdi. Məlumdur ki, son otuz ildə Bakıda çoxlu gözoxşayan, qədim Şərq və müasir Qərb memarlıq üslubunu birləşdirən binalar tikilib. Bu binaların yanından keçəndə mütləq deyərdi: «Bunu Hey-

Borcumuzdur bu ehtiram

dər Əliyev tikdirib». Bir dəfə Moskva prospektində ayaqqabı fabrikinin yanından keçəndə maşını saxlatdırdı. Binanın fasadına baxaraq: «Halal olsun Heydər Əliyevə! Bunu da o tikdirib. Qəzənfər, o, böyük şəxsiyyətdir. Nə yaxşı ki, bunu sən də duyur və qiymətləndirirsən» - dedi.

Əqidə dostum Abbas müəllimin belə düşünməyə əsası vardı. 1972-ci ildən M.F.Axundov adına API-də kafedra müdiri işləyirdim. 1989-cu ildə məni, az sonra isə qardaşım Ələsgər müəllimi məktəb direktorluğundan çıxartdılar. Bakı Dövlət Universitetinə keçdim. İngilis dilindən dərs deyirdim. Ağır vaxtlar idi. Bir gün tarix fakültəsinin tələbələri siyasətdən suallar verdilər. Mən də vicdanımın səsi ilə suallara düşündüyüm kimi cavab verdim. Dedim ki, Heydər Əliyev ölkəyə rəhbərlik etsə, xalq bələdan qurtaracaq. Ölkə nicat tapacaq. Azərbaycan parçalanmayacaq. Bir dövlət kimi dünya xəritəsindən silinməyəcək. Çünki Heydər Əliyev nadir şəxsiyyətdir. Nadir şəxsiyyətləri isə tarix az-az yaradır ki, xalqın ağır günündə ona nicat yolunu göstərsin. Gözləmədiyim halda tələbələr həftələrlə dərsimi boykot etdilər. Mən «partokrat müəllim», «Heydər Əliyevin adamı» adını qazandım.

Abbas müəllim mənə təsəlli verərək: «Qəzənfər, dünyada əcaib-qəraib işlər çox olur. Ürəyinə salma. Kişinin başına iş gəlir. Dığalara görə mənim başıma nələr gəldiyini yaxşı bilirsən. Sənin üstünlüyün ondadır ki, başına gələnlər böyük bir kişi, böyük bir şəxsiyyət haqqında həqiqəti dediyinə görə gəlib. Sən bununla fəxr etməlisən» – deyirdi.

Həyat hər şeyi öz yerinə qoyandan sonra dərsimi boykot edən, məni təhqir etməkdən çəkinməyən tələbələr həqiqəti dərk etdilər. Məndən üzr istədilər. Mənim haqlı olduğumu təsdiq etdilər. Abbas müəllim deyən kimi də oldu: dediyim sözlərə görə qürur hissi keçirdim.

Mən Abbas müəllim qədər həssas, qayğıkeş, uşaqları çox sevən az adam görmüşəm. Həftədə ən azı bir dəfə bizə gələr, oğlum Murada oyuncaqlar alıb gətirərdi. Murad isə bütün oğlan uşaqları kimi bir-iki saata oyuncaqların axırına çıxardı. Abbas müəllim zəng edib Muradla danışanda Murad adəti üzrə: «Abbas baba, tank qırıldı. Özü qırıldı» – deyirdi. Səhərisi gün Abbas müəllim yeni oyuncaqlar alıb gətirərdi. Muradı danışdırardı. Qəhqəhə çəkib gülər və deyərdi: «Ə... Qəzənfər, bu qurumsaq bizi sarıyıb. Deyir ki, tank qırıldı. Tank da özü qırılır?» Ən maraqlısı odur ki, oğlum əsl babasının Abbas müəllim, ya Mikayıl müəllim olduğunu qarışdırardı. Soruşanda deyərdi: «Abbas baba babadı». Heç şübhəsiz buna görədir ki, vaxtaşırı Fəxri xiyabana Abbas müəllim, elmi rəhbərim akademik M.Şirəliyev, Q.Qasımzadə, Ə.Orucov, A.Dadaşzadə və başqalarının ziyarətinə oğlum mənimlə birlikdə gedir. Abbas babasının qəbrinin üstünə təzə-tər qərənfilləri özü qoyur.

Abbas müəllimin xalq qarşısında, ədəbiyyatımız qarşısında xidmətləri böyükdür. Mən onun ədəbi əlaqələr sahəsindəki xidmətlərini xüsusi qeyd etmək istərdim. Qətiyyən o fikirdə deyiləm ki, başqa ziyalılarımız bu sahədə az iş görmüşlər. Əsla yox. Lakin Abbas müəllimin nəvəsi gənc tədqiqatçı Gülgün Rzayevanın çox doğru olaraq qeyd etdiyi kimi, Abbas müəllim bu işi daha ardı-

cıl, daha sistemli, daha məqsədyönlü şəkildə həyata keçirirdi.

İstər Şərq, istərsə də Qərb aləmində olsun, Abbas müəllimin ədəbi əlaqələr sahəsindəki gərgin əməyi əvəzsizdir. Həftədə bir dəfə maaşı hesabına aldığı kitabları mənim maşınımaya doldurub ya «Dostluq Cəmiyyəti»nə, ya «Vətən Cəmiyyətinə» ya da BDU-nun kitabxana müdiri Sara xanımın yanına aparardıq. Kitablar xarici ölkələrə göndərilirdi. Həmin ölkələr arasında o vaxtlar Sovet dövlətinin qatı düşmən gözü ilə baxdığı Türkiyə xüsusilə fərqlənirdi. Təsadüfi deyildir ki, indi Ərzurum Universitetində «Abbas Zamanov bağış kitablığı» kitabxanası vardır.

Abbas müəllim İraqda yaşayan soydaşlarımızla da sıx əlaqə saxlayırdı. Əta Tərzibaşı, Əbdüllətif Bəndəroğlu, Əli Bəndəroğlu, Sinan Səid, Bahəddin Salehi, Məhəmməd Xurşid və bir çox başqalarına kitablar göndərirdi. Bağdadda çıxan «Qardaşlıq» jurnalı və «Yurd» qəzetində M.P.Vaqif, M.Ə.Sabir, N.Nərimanov, C.Məmmədquluzadə, M.S.Ordubadi, M.İbrahimov, M.Arif və başqalarına dair maraqlı yazılarla çıxış edirdi. Yaradıcı adamlarla daim məktublaşırdı. Məni də məcbur edirdi ki, əcnəbi ölkələrdə yaşayan ziyalılar və alimlərlə heç olmazsa məktublar vasitəsilə sıx əlaqə saxlayım. Mən «Altı il Dəclə-Fərat sahillərində» kitabımdakı «Məktublar» bölməsinə görə Abbas müəllimə minnətdaram. Açığını deyim ki, bu məktublaşmalardan sonra dərinləndən dərk etdim ki, ədəbi prosesdə məktubların rolu ölçüyəgəlməzdir.

Şərq aləmi və ədəbi əlaqələr sahəsində Abbas müəl-

limin maraqlanmadığı bir şey yox idi. Hər dəfə İraqa gedib-gələndə Abbas müəllimin qarşısında «ağır» imtahan verməli olurdum. Saatlarla İraqda yaşayan soydaşlarımızın folkloru, adət-ənənəsi, həyat tərz, ləhcəsi, görkəmli adamları barədə sual-cavab etməkdən doymazdı.

Bakıda «İraq-Türkman ocağı» yaratmaq fikrimi çox bəyənmişdi. Təəssüf ki, İçərişəhərdə Akademiyanın Ədəbiyyat İnstitutunun «Folklor Elm Mərkəzi»ndə, sonra isə Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat Muzeyində yaratdığım «İraq-Türkman» ədəbiyyatı və mədəniyyəti daimi ekspozisiyasını görmədi.

Abbas müəllim çox ciddi və özünə qarşı həddindən artıq tələbkar idi. Görkəmli alim və ədəbiyyatçı kimi hamı tərəfindən birmənalı qəbul olunduğuna baxmayaraq, qələmindən çıxan hər sözün, hər cümlənin üstündə əsərdi. Şah İsmayıl Xətəinin Britaniya Muzeyi kitabxanasında professor Turxan Gəncəyi tərəfindən aşkar olunmuş əlyazması və İraqda yaşayan soydaşlarımızla bağlı birgə çap etdirdiyimiz məqalələri yazarkən bunun dönə-dönə şahidi oldum.

Abbas müəllim axşamlar gəzməyi çox sevirdi. Ziyalılar yığışib axşam gəzintisinə bir yerdə çıxar, görkəmli şəxsiyyətlərin başına gəlmiş maraqlı və qəribə əhvalatları yada salar, məzəli lətifələr danışar, deyib-gülərdilər. Bəzən də xalqın taleyüklü problemlərindən söz açardılar. Buna adi gəzinti kimi baxmaq olmazdı. Bu gəzintilər açılmamış kitablar idi. Burada hər şey mənim üçün yeni idi. Bir dəfə ədəbiyyatımızı, tariximizi, ümumiyyətlə, mədəniyyətimizi yaxşı bilən və qiymətləndirən Tofiq Bağırovun Abbas müəllimlə Rəsul Rza haqqında maraq-

lı söhbətinin şahidi oldum. Tofiq müəllim S.Vurğunun xatirə gecəsindəki çıxışından sonra Abbas müəllimin işdən və partiyadan çıxarıldığını və onun keçirdiyi iztirablı anları yada saldı. Hərə Abbas müəllimə bir cür təsəlli verirmiş. Rəsul Rza isə elə Mərkəzi Komitənin binasında «Ay Abbas, fikir eləmə. Bir vaxt gələcək buna qəhrəmanlıq kimi baxacaqlar. Asya xanıma da de ki, sabah bozbaşın suyunu bir stəkan artıq eləsin. Nahara sizə gələcəyəm».

Burada iki cəhət adamı heyran edir, heyrətə gətirir. Birincisi şairin uzaqgörənliyi, ikincisi isə onun mərdliyi. Axı, o vaxtlar siyasi motivlə partiyadan və işdən çıxarılmış, «ləkələnmiş» adamla nəinki oturub-durmağa, hətta ona salam verməyə heç kəs cürət etməzdi.

Abbas müəllim dostluqda möhkəm, etibarlı və sədaqətli idi. Yaxın olduğu adamlarla ailəvi dostluq edərdi. Avtoqrafla kitablarını bağışlayanda «Dostum filankəsə və ailəsinə» yazardı.

Abbas müəllim tez-tez dostlarını yada salardı. Xüsusən də Rəsul Rza, Cəfər Cəfərov və Əlyar Qarabağlıdan danışmaqdan doymazdı. Dünyasını dəyişmiş dostlarının ailələri ilə əlaqəni kəsməzdi. Dostlarının övlad, nəvə və qohumlarına kömək etməkdən usanmazdı. Kiminə ali məktəbə girməkdə, kiminə aspiranturaya daxil olmaqda, kiminə işlə təmin olunmaqda yardımçı olar, kiminsə işi düzələndə sevinərdi.

Səmimiyyətlə deyirəm, bəlkə də akademik M.Şirəliyev və Abbas müəllim olmasaydı, doktorluq dissertasiyasını müdafiə etməzdim. Tərcümə yaradıcılığı məni elmi işdən ayırmışdı. Elə bil hər ikisi sözləşib eyni fikri

Qəzənfər Paşayev

ifadə edirdilər: «Qəzənfər, o mövzunu səndən başqa kimsə işləyə bilməz. Doktorluğunu müdafiə et, nigarançılığımıza son qoyulsun. Dünyamızı rahat dəyişək».

Abbas müəllimin ölümündən az əvvəl qarlı-çovğunlu bir qış günü müdafiədən evə qayıdan kimi Abbas müəllim zəng edib zəif səslə məni təbrik etdi. Artıq yatağa düşmüşdü. İraq səfirinin müdafiədə iştirak edib-etmədiyini, çıxış edib-etmədiyini, daha kimlərin çıxış etdiyini soruşdu. Professor Zinyət Əlizadə və professor Vaqif Vəliyevin müdafiəyə xəstəxanadan çıxıb gəldiklərini eşidəndə onlara təşəkkürünü bildirdi. Rəyinin oxunub-oxunmadığını soruşdu. Bir səhifəlik ürəkdən gələn rəy vermişdi. Əli qələm tutmadığından diktə etmiş, rəyi gəlini Elmira xanım yazmışdı.

Onu da deyim ki, 1969-cu ildə mən namizədlik dissertasiyası müdafiə edəndə Abbas müəllim dərin elmi və alovlu bir çıxış etmişdi. İndi isə tale elə gətirmişdi ki, doktorluq müdafiəsində iştirak edə bilmədi. Səhərişi gün Abbas müəllimə baş çəkməyə getdim. Qonşusu İbrahim kişini çağırırdı. Gəlini Elmira xanımdan xahiş etdi ki, saxladığı «Şirvan» konyakını gətirsin. Badələrə bir az konyak süzdürdü. Məni təbrik edib, İbrahim kişinin etirazına baxmayaraq azca konyak içdi, üzünü İbrahim kişiye tutub «İbrahim, sən Allah şahidsən ki, əhd eləmişdim. Şükürlər olsun ki, arzum yerinə yetdi» – dedi.

Xeyirə-şərə, xüsusən də qonaqlıqlara mənimlə gərdədi. Deyirdi ki, səninlə məclislərə gedəndə Asya xanım nigaran qalmır. Bilir ki, sən maşın sürəndə içki içmirsən. Məni rahatca evə gətirəcəksən.

Abbas müəllimin getdiyi məclislər bir xüsusiyyəti ilə

Borcumuzdur bu ehtiram

seçilirdi. Doğrudur, bu məclislərdə də yemək-içmək bol olardı. Lakin insan burada ən çox mənəvi qida alar, mənən zənginləşərdi. Bir axşam «Qarabağ» restoranında Türkiyədən gəlmiş yüksək səviyyəli qonaqların şəninə qeyri-rəsmi ziyafət düzəldilmişdi. Abbas müəllimi adəti üzrə başda əyləşdirdilər. Həmin məclisdə şahidi oldum ki, ixtisasca riyaziyyatçı olan akademik Fərəməz Maqsudov poeziyamızı dərindən bilir, sevir və başqalarına da sevdirə bilirmiş. Onu da özüm üçün «kəşf» etdim ki, yazıçı Fərman Kərimzadə qeyri-adi ölçülü, maraqlı şeirlər yazırmış. Abbas müəllimin sayəsində məclislərdə olur, çox şey öyrənirdim.

Bir dəfə hüzür yerində idik. Həmyaşları ilə xatirələr danışır, dünyasını dəyişmiş dostlarını yada salır, özlərini çox sərbəst aparırdılar. Məni söhbətə qoşmaq cəhdi bir fayda vermirdi. Evə qayıdanda dedi ki, bir də səninlə hüzür yerinə getməyəcəyəm. Yemək yemirsən, çay içmirsən. Bir kəlmə danışmırsan. Gedib son borcumuzu yerinə yetirdik. Daha nə etməli idik? Ölüynən ölməzlər ki?

Abbas müəllimin bir xüsusiyyəti də vardı. Dünyasını dəyişmiş bəzi insanları son mənzilə yola salanda deyərdi: «Sağ ol, a filankəs». Mənasını soruşanda deyərdi ki, o ölməyib, o bizimlədir. Yaxşı adamlar ölmürlər. Neçə ki, biz varıq onlar bizim qəlbimizdə yaşayacaqlar.

Deyilənlər həqiqət idi. Qəbri nurla dolsun, Abbas müəllim bir həyat məktəbi idi. Onunla birgə olduğum hər gün onun yeni-yeni keyfiyyətlərini üzə çıxarırdım.

Bir dəfə «Bakı Soveti» metrosunun yanından keçib gedirdik. Birdən Abbas müəllim maşını saxlatdırdı. Ramiz Mehdiyev səki ilə gedirdi. Təzəcə vəzifədən kənar-

Qəzənfər Paşayev

laşdırılıb Akademiyaya işə göndərilmişdi. Abbas müəllim təkidlə onu maşına dəvət etdi ki, evinə aparaq. Ramiz müəllim nəəlac qalıb maşına mindi. Abbas müəllim maşını öz evinə sürdürdü. Ramiz müəllim nə qədər etiraz etsə də, Abbas müəllim sözündən dönmədi. Evdə bir saatdan çox Ramiz müəllimlə dünyanın gedişatından söhbət açdı. «Vəzifə can sağlığı deyil ki, itirəndə tapmayasan. Su gələn arxdan bir də gələr» deyərək Ramiz müəllimin sağlığına badə də qaldırdı.

Abbas müəllim imkanı daxilində hamıya diqqət və qayğı göstərirdi. Kərküklü ziyalı Bahəddin Salehi ağ qan xəstəliyinə tutulmuş oğlu Əhmədi nicat üçün İraqdan Azərbaycana gətirmişdi. Müalicə xeyli davam etdiyindən ailənin pulu tükənmişdi. Abbas müəllimin tutduğu siyahı əsasında hər gün bir nəfər Bahəddinin ailəsinin bazarlığını edirdi.

Abbas müəllim çox ailəcanlı idi. Nəvələri Aygün və Aytəni həm çox istəyir, həm də taleləri onu narahat edirdi. Buna səbəb vardı. Həyat elə gətirmişdi ki, oğlu Fuad yeni ailə qurmuş, qızlar isə anaları Elmira xanımla qalmışdı. Abbas müəllim hər həftə bazarlıq edib nəvələrinə baş çəkərdi. Yazılmamış qanun halını almışdı, gərək qızlar da həftədə bir-iki dəfə Asya xanımla Abbas müəllimə baş çəkəydilər. Abbas müəllim nəvələri ilə zarafatlaşar, dərd-qəmini unudardı. Görüm çantanızda nə qədər pulunuz var deyib, çantalarına pul da qoyardı. Hər iki nəvəsinin ali təhsil almasında rolu böyük idi. Aygün BDU-nu, Aytən isə N.Nərimanov adına Tibb İnstitutunu fərqlənmə diplomu ilə bitirdi. Aygün bu yaxınlarda ədəbiyyatdan namizədlik dissertasiyası müdafiə edəcək.

Borcumuzdur bu ehtiram

Bilənlər bilir ki, Abbas müəllimin keçmiş Lenin prospektində «Ştab Armii» deyilən yerdə ikiotaqlı (təzə mənzilə köçəndə bu evi oğlu Fuada vermişdi), N.Nərimanov heykəlinin yanında isə üçotaqlı iki mənzili vardı. Sağlığında hər iki mənzili Aygün və Aytənin adına keçirtirmişdi. Abbas müəllimin ruhu şad olsun. İndi Aygün və Aytən həmin mənzillərdə ailələri ilə yaşayır və hər mənzildə Abbas müəllimin iki xoşbəxt nəticəsi böyüyür. Yeri gəlmişkən, Abbas müəllim mənzilləri nəvələrinin adına rəsmiləşdirəndə nə Asya xanım, nə də Fuad etiraz etdilər.

Abbas müəllim çox əliaçıq adam idi. Xəstə olduğu son üç-dörd ay ərzində Universitetindən maaşını mən alıb gətirərdim. Mənə müəyyən məbləğ pul verib həmişə yardım etdiyi kasıb kişiyyə göndərərdi. «Qəzənfər, apar bunu ona ver. Savabdır. Gözü yoldadır».

Lakin bu əliaçıqlıqla bərabər kiməsə bir kitab verməzdi. Bir dəfə dənizkənarı parkda gəzərkən üzünü uzun illər dostluq etdiyi Tofiq Bağırova tutaraq dedi: «Ay Tofiq, yadımdadırmı, bir dəfə Əhməd Cəfəroğlunun Türkiyədə çap olunan «Azərbaycan yurd bilgisi» toplusunu sənə göstərmişdim. Toplu yoxa çıxıb. Bəlkə səndədir. (Sən demə, toplunu Tofiq müəllimə oxumağa veribmiş). Tofiq müəllim gülə-gülə dedi ki, axı, toplunu özün mənə bağışladın. Abbas müəllim: «Canım üçün yalan deyirsən. Mən heç kimə kitab bağışlayan deyiləm» – dedi və toplunu geri istədi. Bir dəfə də Ayaz Vəfalı ilə evinə getmişdik. Adətən Abbas müəllimin stolunun üstündə bir qalaq kitab olardı. Ayaz Vəfalı kitablardan birini götürdü ki, göydə axtarırdı, yerdə əlinə düşdü. İki günlüyə

Qəzənfər Paşayev

kitabı Abbas müəllimdən istədi. Abbas müəllim: «O dəfə iki günlüyə apardığın kitabı iki aya zornan aldım» – dedi. Ayaz müəllim söz verdi ki, bir də belə şey olmaz. Oturub çay içdik. Söhbət etdik. Salamlaşılıb ayrılanda: «Ayaz, o kitabı yerinə qoy, sonra çıx» – dedi.

Rəhmətlik sözü elə tərzdə deyərdi ki, sözündən adam inciməzdi.

Lakin bir gün Abbas müəllimin masasının üstündə «Çırpınırdın, Qara dəniz» adlı kitab gördüm. Çox sevirdim. İllərdən bəri axtardığım bir düyünlü məsələnin izinə düşmüşdüm. Belə ki, tədqiqatçı Əta Tərzibaşı «Kərkük xoyratları və maniləri» kitabında kərküklü müğənni Siddiq Bəndə Qafurun bir azəri şairinin «Çırpınırdın, Qara dəniz» adlı şeirinə bəstələnmiş mahnını oxuduğuna görə başına çox bəlalar gəldiyindən söz açmışdı. Şeir Əhməd Cavadın imiş. Kitabı vərəqlədikcə gördüm ki, şair kərküklülərə bir qoşma da həsr edibmiş. Abbas müəllim özü də sevincək oldu və kitabı mənə bağışladı. Sonralar öyrəndim ki, 1914-cü ildə yazılmış «Çırpınırdın, Qara dəniz» şeirinə bəstələnmiş marş Türkiyənin ali məktəblərində səsləndirilir.

Bir gün akademik Bəkir Nəbiyev ömrünü mühacirətdə – Türkiyədə keçirən Almas İldırımdan söz açmışdı. Onun haqqında kitabını çapa hazırlayırdı. Mən də Türkiyə ilə bağlı «Çırpınırdın, Qara dəniz» əhvalatını danışdım. Aradan xeyli keçdi. Bir axşam ordu stadionuna gəzintiyə çıxmışdıq. Adətən Abbas müəllim, akademik Bəkir Nəbiyev, professor Əlövsət Abdullayev və mən birgə gəzərdik. Söhbət əsnasında Bəkir müəllim özünəməxsus şirin ləhcə ilə dedi: «Abbas müəllim, eşit-

dim Qəzənfərə kitab bağışlayıbsınız. Belə güman edirəm ki, biz də bu təmənnada ola bilərik». Abbas müəllimin ucadan gülməyi vardı. Gülə-gülə dedi: «Mirzə Bəkir, bu fikirdən vaz keç. Bir səhvdir olub. Bir daha eşitməzsən ki, Abbas müəllim kiməsə kitab bağışlayıb».

Əslində Abbas müəllim bunun əvəzini çıxmışdı. Bağdadda çıxan «Qardaşlıq» jurnalının Məhəmməd Xurşidin «M.Ə.Sabir və uşaq şeiri» məqaləsi dərc olunan nömrəsini məndən alıb qaytarmırdı. İki-üç dəfə yadına salmışdım. Bir dəfə də gəlini Elmira xanımdan xahiş etdim ki, bu məsələni Abbas müəllimin yadına salsın. Abbas müəllim yarızarafat, yarıciddi dedi: «Sən kişilərin işinə qarışma». Məsələ mənə aydın oldu.

Abbas müəllimin vəfatından sonra onun kitab və jurnallarını Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivinə vermək üçün hazırlayanda «Qardaşlıq» jurnalının həmin nömrəsini də siyahıya saldıq.

Abbas müəllim kitabların üstündə əsərdi. Bir də görərdin əsəbiliklə qışqırdı: «Dünən filan kitabı bu kitabların yanına qoymuşdum. Kitab yoxa çıxıb. Asya, kitabı kim apardı?» Asya xanım özünə xas təmkin və astılıqla gələr, həmin kitabı başqa kitabların arasından tapar, sakitcə Abbas müəllimə verərdi. Araya ani, lakin üzücü bir sükut çökərdi. Asya xanım qayıdıb mətbəxə çatmamış Abbas müəllim ucadan: «Asya xanım (yalnız bir məsələ barədə günahkar olanda «Asya xanım» ifadəsini işlədərdi) bu kitab məsələsi nə böyük problem oldu ki, bizə çay vermirsən? Bəyəm səni məhkəməyə, prokuraturaya verdik» – deyərdi. Asya xanım gülə-gülə çay gətirər, beləcə gərginlik aradan götürülərdi.

Qəzənfər Paşayev

Təbiətə çox sərt olan Abbas müəllim Asya xanım-la münasibətdə çox həlim idi. Asya xanımı həddən artıq çox istəyirdi. Asya xanım evdə olmayanda özünə yer tapmazdı. Asya xanım «Leç-komissiyanın xəstəxanası»nda keçinəndə məni evə göndərdilər ki, cənazəni gətirənə kimi Abbas müəllimi məsələdən hali edim. O vaxtlar o özü də həmin xəstəxanadan təzəcə çıxmışdı. Məni görəndə kimi «Qəzənfər, nə olub, gözümə birtəhər dəyirsən» – deyə soruşdu. Abbas müəllimi qucaqlayıb üzündən öpəndə özümü saxlaya bilməyib ağladım. İşin nə yerdə olduğunu özü anladı. «Məni həyəətə çıxarın, onu özüm qarşılayım, özüm heç, Firuzun axırı necə olacaq Asyasız. O da çox yaşamaz» – dedi və dərindən ah çəkdi.

Abbas müəllim deyən kimi də oldu. Çox keçmədi Abbas müəllim də, Firuz da dünyalarını dəyişdilər.

Lakin Abbas müəllimin gördüyü tarixi işlər, əməllər onu ölümsüz etmişdir. O, nəinki dost və tanışlarının, mübaligəsiz demək olar ki, bütün ziyalıların qəlbində yaşayır və yaşayacaqdır.

Adını isə 13 yaşlı nəvəsi Abbas Fuad oğlu yaşadır.

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ ELMİMİZİN İFTİXARI *

Yaşından asılı olma-
yaraq elminə, mə-
dəniyyətinə, mənəviyyatına
qibtə etdiyim, özümə müəllim
hesab etdiyim şəxsiyyətlər
barədə düşünəndə göz önünə
ilk olaraq dostluğundan do-
yunca kam ala bilmədiyim
prof. Yaşar Qarayev gəlir.

Böyük yaradan Yaşar
Qarayevə titanik zəka və onu
tükənməyə qoymayan heyrətamiz enerji bəxş etmişdi.
Novator tədqiqatçı və novator tənqidçi olan Yaşar
Qarayev XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının və
tənqidinin memarlarından biridir – desək səhv etmərik.
O, ədəbiyyatşünaslığımıza və tənqidimizə yeni təfəkkür
və orijinal üslub gətirən, elmi səviyyəsi ilə seçilən bənzər-
siz alimlərimizdən idi. Yaşar Qarayev ədəbiyyatımızın
hansı dövründən yazır-yazsın, söz açdığı yazarın yaradı-
cılığına yüksək peşəkarlıqla yeni elmi baxış gətirən,
bədi-estetik fikir tarixində, ədəbi düşüncə və tənqidin
inkişafında misilsiz xidmətlər göstərən alimlərimizdən-
dir. Ədəbi tənqid də ədəbi kompassa bənzəyir, burada da

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 16.03.2007

Qəzənfər Paşayev

əqrəb həmişə eyni qütbü - həqiqət qütbünü nişan verir – deyən alimin sözləri hədəfə necə də sərrast dəyir.

Onun möhtəşəm əsərlərini oxuduqca elə təsəvvür yaranır ki, Tanrı onu seçilmişlərindən etmiş, ilahi vergi ilə şərəfləndirərək bu dünyaya ədəbiyyatşünaslıq elmimiz yolunda mühüm missiyaları yerinə yetirmək üçün göndərmişdi.

Vicdanlı peşəkar yaradıcı fəaliyyəti və elmi ona heç bir vəzifə, rütbə, dərəcə, var-dövlətlə əldə edilməyən həqiqi ehtiram, nüfuz qazandırmışdı.

Fəaliyyətə ədəbiyyat elmimizin beşiyi Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda başlayan Yaşar Qarayev ömrünün sonuna qədər burada çalışmış, laborantlıqdan institutun direktoru vəzifəsinə qədər yüksəlmiş, bu elm ocağına baş ucalığı gətirmiş, onu şərəfləndirmişdi. Təkcə bu faktın özü onun bir şəxsiyyət kimi bütövlüyünə dəlalət edir.

Yaşar müəllimin Ədəbiyyat İnstitutuna rəhbərliyi Sovet sisteminin dağıldığı və keçid dövrünün ağırılı-acılı, mənəvi dəyərlərin tapdalandığı vaxta təsadüf edirdi. Azərbaycan xalqı böyük imtahan qarşısında, təlatümlər içində yaşayırdı. Qarabağ hadisələri, ölkədaxili çəkişmələr, bir çox sahələrdə olduğu kimi, elmimizdə də durğunluğa, laqeydliyə gətirib çıxarmışdı. Belə ağır vaxtda ədəbiyyat aləmində ən nüfuzlu, ən mötəbər alimlər sırasında duran Yaşar Qarayev öz əzmkarlığı, fədakarlığı, böyük alim səlahiyyəti ilə çoxlarına nümunə oldu. Lakin bu izsiz keçmədi. Əvvəlcə infarkt, sonra isə əlacı olmayan xəstəlik ona tuş gəldi. Bununla belə, bizə qalırsa, alimin yaradıcılığının ən məhsuldar dövrü elə bu zaman

kəsiyinə düşür. Ümumiyyətlə, Yaşar Qarayevin müxtəlif dillərdə 38 monoqrafiyası və kitabı 470 məqaləsi çap olunub. Onun rəhbərliyi ilə 35 nəfər müdafiə edərək elmlər namizədi, 7 nəfər elmlər doktoru alimlik dərəcəsinə layiq görülmüşdür. Görkəmli alimlərimizdən Məmməd Arif, Məmməd Cəfər Cəfərov, Abbas Zamanov, Kamal Talıbzadə, Bəkir Nəbiyev, Bəxtiyar Vahabzadə, Ağamusa Axundov, Azad Mirzəcənzadə, Mehdi Məmmədov, Anar, Elçin, Qabil, Azadə Rüstəмова, İsa Həbibbəyli, Teymur Bünyadov, Həmid Nitqi, Məmmədəli Fərzanə, Əbdüllətif Bəndəroğlu, Yavuz Akpınar, Nizami Cəfərov, Kamal Abdulla, Tofiq Məlikli, Şamil Salmanov, Şirindil Alışanov, Gülrux Əlibəyli, Məhərrəm Qasımlı, Səlahəddin Xəlilov, Nizaməddin Şəmsizadə və bir çox başqaları Yaşar müəllimin yaradıcılığına sanbalı məqalələr həsr etmişlər. Onların sayı 170-i keçir.

Bu böyük alimə həcmcə kiçik olsa da, üç monoqrafik əsər həsr olunub: Tehran Əlişanoğlu. Yaşar Qara-

Qəzənfər Paşayev

yev. Şəxsiyyəti və ömür yolu (redaktor Q.Paşayev). Qurban Bayramov və Jalə Qurbanqızı. Yaşar Qarayev: Milli yaddaş təlimi – Azərbaycançılıq. Vüsalə Süleymanova. Yaşar Qarayev meyarları.

Bizə belə gəlir ki, sahilsiz ümmana bənzəyən, təfəkkürü, bilik dairəsi, səviyyəsi bambaşqa olan Yaşar Qarayevin yaradıcılığına dair bu əsərlər onun irsinin tədqiqi sahəsində olsa-olsa başlanğıcdır.

Yaşar Qarayev ədəbiyyat elmində məxsusi yeri olan, ucalığı, əzəməti ilə seçilən, milli ruhda böyüyən, fəqət beynəlmiləlçi alim idi. Cəfər Cabbarlının yazarkən bağlı söylədiyi “Ədiblərin fikri əsrləri qabaqlamaqdır” kəlamı ədəbiyyatşünaslıq sahəsində sanki Yaşar Qarayevin boyuna biçilmişdi. O, ədəbi prosesdə stixiyalı gedişatı ilk dərk edənlərdən, ədəbi-bədii hərəkəti istiqamətləndirənlərdən – öncüllərdən olmuşdur. Yaşar Qarayev istər klassik ədəbi irsə, istər müasir ədəbi irsə, istərsə də ədəbi tənqiddə münasibətdə 60-cılar nəslinin ən parlaq nümayəndəsi olmuş, prof. Ağamusa Axundovun qeyd etdiyi kimi, ortaqsız və rəqibsiz mövqeyini ahıl yaşlarında da bütövlüklə saxlaya bilmişdir.

Yaşar Qarayev nəinki ölkəmizdə, hətta onun sərhədlərindən çox-çox uzaqlarda, beynəlxalq aləmdə tanınan, etiraf edilən alimlərimizdəndir. Bunu hamıdan əvvəl duyan akad. Bəkir Nəbiyev xüsusi vurğulayır ki, Yaşar Qarayev bu mərtəbəyə ədəbiyyat nəzəriyyəsi sahəsindəki əsərləri ədəbiyyatşünaslıq elminin nailiyyətləri cərgəsinə çıxdıqdan sonra yüksəlmişdi.

Aydın məsələdir ki, bu mərtəbəyə ensiklopedik biliyə, analitik təfəkkürə, kəskin məntiqə, yaradıcılığa

özünü fəda etmək qüdrətinə malik tədqiqatçılar yüksəlir və orada bərqərar olurlar. Tale bu mərtəbəni Yaşar Qarayevə qismət etmişdi.

Akad. B.Vahabzadənin göstərdiyi kimi, Yaşar Qarayevi məşğul edən problemlər miqyaslı və möhtəşəm idi: intibah, maarifçilik, realizm, romantizm, sosialist realizmi, inqilabi romantika, faciə, komediya, lirika, satira və s.

O, qələmini hansı sahədə çalır-çalsın, orada heyrətətamiz sevgiyə gətirib çıxaran bir laləzar yaradırdı. Maraqlıdır ki, o, Anarın qeyd etdiyi kimi, hər şeyə tənqidçi və mütəfəkkir olaraq yetişdiyi dövrün baxış nöqtəsindən nəzər salırdı.

Yaşar Qarayevi ədəbiyyatımızın filosofu adlandıran prof. Nizami Cəfərov tərəddüd etmədən etiraf edir ki, istər təfəkkürünün səviyyəsinə, istərsə də qələminin miqyasına görə həmkarları onunla müqayisəyə çətin gəlirlər.

Prof. Şirməmməd Hüseynov tək bircə cümlədə Yaşar Qarayev qələminin miqyasını və səviyyəsini açıb göstərə bilmişdir: “Yaşarın istedadı, təxəyyülü və təfəkkürü qələmə aldığı, haqqında fikir və söz dediyi böyük şəxsiyyətlərin, mütəfəkkirlərin səviyyəsinə uyğun olduğu üçün tutarlı, elmi və ehtiraslı olur”.

Alim adını daşımaq asan iş deyil. Alimlər öz qələmi, sözü və şəxsiyyəti ilə həmişə xalqın diqqət mərkəzində olurlar. Elələri var ki, haqqında söz deyəndə ifrata varmaqdan, oxucu və tədqiqatçıların məzəmmət yeri olmaqdan çəkinirsən. Sözü ehtiyatla seçirsən. Elələri də var ki, haqqında ən mötəbər sözləri belə deməkdən

Qəzənfər Paşayev

çəkinmirsən. Bilirsən ki, elm aləmində etiraf olunan, böyük nüfuz sahibi olan bu alimlər hər cür tərifə və təqdirə layiqdirlər. Analitik təfəkkür sahibi Yaşar Qarayev belə xoşbəxt alimlərdəndir. Bu onun müəllimləri, həmkarları, dostları və tələbələrinin fikirlərində də açıq-aydın özünü büruzə verir. İkiçə misalla kifayətlənəcəm.

“Yaşar Qarayev Azərbaycan ədəbi-estetik fikrini ən yüksək meyarlar ilə qiymətləndirməyi, təhlil etməyi bacaran, buna elmi-nəzəri gücü, mərifəti çatan, milli sədləri aşaraq sənəti bəşəri dəyərlərlə ölçüb-biçən, kamilliyi ilə seçilən, heyrət doğuran şəxsiyyətlərimizdəndir” (Kamal Talıbzadə).

M.Fərzanə: “Onun geniş sahəli elmi-analitik yaradıcılıq qüdrəti, ortaya çıxardığı sanballı tənqidi əsərlər və hamıdan əvvəl bu böyük alim və nəzəriyyəçidə olan ədəb-ərkan, kamal, təvazökarlıq, işbilərlik və səssiz çalışqanlıq məni heyrətləndirirdi...”

Əslində bu təkcə Fərzanəni deyil, ixtisasından asılı olmayaraq Yaşar Qarayev qələminə, istedadına az-çox bələd olan bütün elm adamlarını heyrətləndirirdi.

Son dövrlərdə Yaşar Qarayevi keşməkeşli dünyamızın gedişatı, bəşəri problemlər daha çox düşündürürdü. Onun gəldiyi gözlənilməz nəticələr, apardığı müqayisələr insanı yaxşı mənada heyrətə gətirir: “Son iki əsrdə dünya fəlsəfi və əxlaqi tərəqqisində Şərq öz fəal, ənənəvi mənəvi təsir və cazibə sehrini itirdi. Dürğunluq, sxolastik dövr başlandı. Zamana, planetə, öz fərdi iradəsini və hökmünü Qərb tək dikməyə başladı. İslamın gerçəkləşdirməkdə ətalətli olduğu idealları və ideyaları Qərb gerçəkləşdirərək gücləndi”.

Milli soykökə bağlılığa münasibətdə Yaşar Qarayev müqayisəyəgəlməzdir: “Dünyada heç nə əcdadın uyuduğu məzar qədər, bir də əcdad məzarını bətnində bəsləyən torpaq qədər müqəddəs olmur”.

Yaşar Qarayev Azərbaycan xalqının soykökü məsələsində nəinki dilçiləri, tarixçiləri, etnoqrafları, toponimistləri, hətta türkoloqları belə mat qoyan bir həqiqəti açıqlamışdır. O, Azərbaycan xalqının soykökünü bilərəkdən, müəyyən məqsədlərlə qarışdıranların, başqalarının dəyirmanına su tökənlərin, adı ehtiramla çəkilən görkəmli alimlərimizə qara yaxanların, sapı özümüzdən olan, kəsib yox etməyə meylli üzdənirəq tədqiqatçıların fikirlərini tutarlı, təkzibolunmaz dəlil-sübutlarla alt-üst etmişdir:

“Hətta milli şərqşünaslıqda və türkologiyada da “yevropasentrist təmayül-elmilik və mötəbərlik əlaməti sayılmış hər cür sağlam-millətçi təşəbbüs isə pataloji, psixi baxımdan naqislik, qeyri-kamillik, metodoloji baxımdan isə diletantlıq kimi qarşılanmışdır. Bu ona səbəb olmuşdur ki, yalnız qeyri-türk (Avropa, rus, çin, hind, hətta erməni) mənbələr və konsepsiyalar, türkün tarixinə və taleyinə münasibətdə yeganə doğru meyarlar və doktrinalar kimi məqbul hesab edilmişdir”.

Açığını deyim ki, Yaşar Qarayev haqqında yazmaq qərarına gələndə təkcə onun folklorşünaslıq fəaliyyətindən, bu sahədə səmərəli işlərindən söz açmaq istəyirdim. Lakin görkəmli alimin çoxvüsətli stixiyası məni ağışuna alıb bu məcraya yönəltdi.

Etiraf edirəm ki, Yaşar müəllimlə məni yaxın edən, hər şeydən əvvəl folklor olmuşdur.

Həyatının və yaradıcılığının son dövrlərində o, özünün dəqiq işlətdiyi obrazlı ifadələrlə desək, hikmətdən, sözdən təməl və daş qoyan, əzəli, ədəbi, vahid mənəvi məkan hissini, şüurun stixiyasında, əsatirdə və bayatıda, nağılda və dastanda yaşadan, xalqın bütövlüyünü, soyunu, əslini, zatını inamda, düşüncədə, mənəviyyatda parçalanmaqdan qoruyan folklor barədə, onun nəzəri məsələləri, istiqamətləri barədə bir-birindən sanballı məqalələr yazmışdı. Mülahizə və düşüncələrini ehtiva edən çox böyük həcmli “İki əsr və iki era ayrıcında”, “Folklorumuzun tarixi”, “Milli folklorun toplanması, tədqiqi və nəşri – milli intibahın şərti və zəminidir”, “Prototip – şəkildir, yaxud nəfəsdə zümzümə, tələffüzdə rəqs – Şəki şivəsi”, “Göycəyə qayıdan yol folklorndan keçir”, “Bayatıdan – xoyratdan başlayan yollar və illər” belələrindəndir.

Yaşar Qarayevin Şəki və Göycə folkloruna həsr etdiyi möhtəşəm məqalələri istər-istəməz mənim yadıma Mehdi Hüseynin Məmməd Hüseyn Təhmasibin tərtibində “Bayatılar”, Elçinin Bəhlul Abdullanın tərtibində “Arazam Kürə bəndəm” kitabına, Rəsul Rza və Bəxtiyar Vahabzadənin böyük səxavət və məftunluqla Kərkük xoyratlarına və folkloruna həsr etdikləri məqalələri salır.

Folklorla bağlı Yaşar Qarayevin miqyaslı elmi-təşkilati işləri, mühüm müddəaları özünün yaratdığı “Folklor Elm Mərkəzin”də, sonralar isə “Folklor İnstitutu”nda uğurla həyata keçirilməyə başladı. Başqa ölkələrdə olduğu kimi, orada da vahid milli arxiv, çoxsaylı nümunələri əhatə edən vahid kartoteka yaradıldı.

Borcumuzdur bu ehtiram

“Azərbaycan folkloru antologiyası”nın Naxçıvan, Göyçə, Şəki, Şəki-Zaqatala, Şirvan, İraq-türkman, Qarabağ, Qaraqoyunlu və başqa cildləri çap olundu. İndi fundamental folklor abidələri, yüz cildlik “Azərbaycan folkloru külliyyatı”nın və “Azərbaycan folkloru atlası”nın çapına hazırlıq gedir. Bütün bunlar birbaşa Yaşar Qarayevin adı ilə bağlıdır. Yaşar müəllim “Azərbaycan folkloru atlasını mənəviyyat xəritəmiz adlandırır və xəritəmiz yalnız folklorda dəyişməyib deyirdi. O, Azərbaycan folklorunun yayılma arealının hər bir mən-təqəsinin məziyyətlərindən söz açır: “Göyçəni dastansız, Şuşanı bayatısız, Kərkükü xoyratsız, Şəkini lətifəsiz təsəvvür etmək qeyri-mümkündür” – hökmünü verirdi.

Şəki lətifələrindən danışarkən heç kimin ağına gəlməyən bir tərzdə onların məziyyətlərini açıqlayırdı: “Hətta ən adi mətn də tələffüzdə, nitqdə bu şivəyə köklənəndə ondan pıqqıltı, qaqqıltı, şaqqanaq səsi gəlir. Lətifə qəhqəhəsi Şəkinin şöhrət və sərvətidir... Şəki lətifələrini “anlamağın zövqü”, “qanmağın nəşəsi” adlandırmaq olar” – deyə maraqlı qənaətə gəlmişdi.

Kərkük folkloruna böyük maraq göstərən Yaşar Qarayev kərküklü alim, prof. Subhi Saatçı ilə birgə “Türkiyə dışında türk ədəbiyyatları antologiyası” silsiləsindən İraq-türkman cildini hazırlayaraq çap etdirmişdir (Ankara, 1997, 464 səh.) Qeyd edək ki, kitabda folklorla dair hissələr bizim Bakıda çap etdirdiyimiz “Kərkük folkloru antologiyası”ndan götürülmüş və məxəz kimi göstərilmişdir. Sonralar Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinə keçirilən “İraq-türkman Ədəbiyyatı və Mədəniyyəti” ocağının “Folklor

Qəzənfər Paşayev

Elm mərkəzində” yaradılmasının ideyasını da Yaşar Qarayev vermişdi.

Ədəbiyyat İnstitutunda İraq-türkman folkloruna dair beynəlxalq konfransın keçirilməsinin təşəbbüskarı da o idi.

Ə.Bəndəroğlu ilə birgə tərtib etdiyimiz və Ədəbiyyat İnstitutunun “Folklor Elm Mərkəzi”nin nəşr etdiyi “Azərbaycan folkloru antologiyası”, İraq-türkman cildi (Bakı, 1999, 468 səh.) kitabının işıq üzü görməsi də onun adı ilə bağlıdır. Redaktoru olduğu həmin kitabın adını da özü qoymuşdu. Kitabın 40 səhifədən artıq “Bitib-tükənməyən incilər xəzinəsi” adlı giriş məqaləsini ciddi şəkildə redaktə etdi. Təəssüflə deməliyəm ki, məqalənin hər sətirində dəst-xətti aydınca görünsə də, ısrarıma baxmayaraq adının həmmüəllif kimi getməsinə razı olmadı.

Artıq xəstəlik onu üstələsə də, akad. Bəkir Nəbiyev və Ayaz Vəfalı ilə mənim İstanbulda Kərkük vəqfinin çap etdiyi “İraq-türkman folkloru” kitabımın təqdimat mərasiminə getdi və insanlarla dolu möhtəşəm salonda Kərkük folkloruna dair maraqlı mülahizələr irəli sürdü. Bütün bunları sadalamaqda məqsədim Yaşar müəllimin folklorla olan vurğunluğunu xüsusi vurğulamaqdır.

Həyatının son aylarında deyirdi ki, sağalan kimi Kərbəlada Füzuli babamızı, Kərkükdə onun nəvə-nəticələrini, kötücələrini bir daha ziyarət edərik. Dəfələrlə Ə.Bəndəroğlunun “Ədəbiyyat qəzeti”ndə Yaşar müəllimin 60 illik yubileyi münasibətilə çap olunan yazısını yada salırdı. Güman ki, bu da Kərküklə, folklorla bağlı olduğuna görə idi. Ə.Bəndəroğlu yazırdı:

“Qardaşım Yaşar! Bizi bir-birimizə bağlayan

böyük xalq mirasımız vardır. Tək bir dilin bu mirasına bizdə xoyrat, sizdə bayatı deyirlər. Bu xoyrat və bayatı-larla öz-özümüzü ovundurduq, dərdimizi, qəmimizi yüngülləşdirmək istədik, yaşamaq üçün mücadiləni davam etdirərək ömür keçirdik:

*Yaşar könlüm;
Qəm içər, yaşar könlüm.
Dostların arzusuyla
Çırpınar, yaşar könlüm.
Bağdadda bir ah çəkər,
Bakıda yaşar könlüm”.*

Məlumdur ki, Yaşar müəllim fikir adamı idi. Obrazlı şəkildə fikrini elə ifadə edirdi ki, sanki mənşur şeir oxuyur. Lakin son vaxtlar onda əvvəllər müşahidə etmədiyim bir ovqatın şahidi oldum. Bu artıq onun ümitsizliyə qapıldığı dövrə təsadüf edirdi. Hərdən astadan dərin fəlsəfi şeir və bayatılar deyərdi. Xüsusən də aşağıdakı bayatını qəribə tərzdə deyər, acı təbəssümlə fikrə dalardı.

*Keşdi ömrüm,
Gör necə keşdi ömrüm.
Harayladım dönmədi,
Elə bil heşdi ömrüm.*

Yaşar Qarayev ömürlərə bərabər, mənalı bir ömür yaşadı. Vaxt sərvətdir deyərək yazıb-yaratdı, ədəbi ölməzlik qazandı.

SON ŞƏKİL *

Bayatı, layla və oxşamalarımızdan danışanda ecazkar rübaba dönən, qəlbləri təlatümə gətirən, keçmişimiz, məişətimiz, adət-ənənələrımızdən danışanda bəlağətli nitqi ilə insanı məftun edən, analar anası kimi tanıdığımız Əzizə xanımın ölüm xəbəri bir çoxları kimi, mənəm də qəlbimi sızıldıtdı.

«Fatma xanım Kəminə», «Könül çırpıntıları», «Azərbaycanın aşiq və şair qadınları», «Şirvanın üç şairi» və s. kimi əsərləri ilə elmi ictimaiyyətin rəğbətini qazanan Əzizə xanım «Aləmdə səsim var mənəm», «Bakı-1501», «Cəlaliyyə», «Sənsən ümidim», «Zərrintac», «Gülüstandan öncə», «Vətənə qayıt», «Eldən-elə», «Bəla» kimi bir-birindən maraqlı romanları ilə həm gənclərin, həm də yaşlı nəslin sevimlisinə çevrilmişdi. Bu əsərlər ona bir yazıçı kimi böyük şan-şöhrət, ad-san qazandırmışdı. Lakin sadəliyi və təvazökarlığı ilə seçilən müdrik ağbirçəyimiz ad-sana, şan-şöhrətə münasibətdə çoxlarımızdan fərqlənirdi. O, bunu son qərarı ilə də təs-

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 12.09.2003. s.2.

diq etdi. Öz alın təri, zəhməti ilə qazandığı, layiq görüldüyü «Xalq yazıçısı» adı, «Xalqlar dostluğu», «Şöhrət» ordenləri və s. kimi təltiflər imkan verirdi ki, Fəxri xiyabanda dəfn olunsun. Lakin ata-anaya tükənməz məhəbbəti onu bu imtiyazlardan könüllü olaraq imtina etməyə sövq etdi. Son qərarı belə oldu: «Məni ata-anamın yanında basdırarsınız».

İstər saysız-hesabsız çıxışlarında, istərsə də yazılarında Əzizə xanım həmişə dinləyici və oxucularına böyüklərə, xüsusən də ata-anaya hörmətdən söz açar, anasından öyrəndiklərini məhəbbət və ehtiramla yaddaş süzgəcindən keçirərdi. Əzizə xanımın son qərarı onun sözü ilə əməlinin düz gəldiyini göstərir. Bu onun bir şəxsiyyət kimi bütövlüyünə, son anda da şan-şöhrətə uymamağına dəlalət edir. Belə adamlar həyatda az da olsa, olmuş və olacaq. Uzun illər İngiltərəyə rəhbərlik edən V.Çörçil də Londonda rəsmən ən şərəfətli sayılan yerdə deyil, Oksford şəhəri yaxınlığında, doğma Blenim kəndində, ata-anasının ayaq ucunda basdırılmağı vəsiyyət etmişdi. İndi ölkəyə gələn əcnəbilər də daxil olmaqla, hamı onu ziyarət edir. Yeri gəlmişkən V.Şekspirin də qəbri Stratfordda ziyarətgaha çevrilib. Bu, mənə belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir deyim ki, sağlığında xalqın hörmət və ehtiramını qazanmış adam dünyasını dəyişəndə harada basdırılsa, orada fəxri bir guşə yaranır. Onu onsuz da ziyarət edəcəklər. Böyük alim, pedaqoq və görkəmli yazıçımız Əzizə xanım ümumxalq məhəbbəti qazanmışdı. Buna görə də şübhə etmirəm ki, Əzizə xanımın əvvəllər Şamaxıya, inzibati ərazi bölgüsünə görə, indi Hacıqabula baxan Tağlı kəndində qəbri ziyarətgaha

Qəzənfər Paşayev

çevriləcək. Bu işdə məktəblilərin rolu böyük olacaq. Ona görə ki, Əzizə xanım məktəblilərin təhsilinə böyük qayğı göstərirdi. Tağılı kəndində vaxtilə kitablarından aldığı qonorar və məvacibi hesabına orta məktəb binası tikdirmişdi. (İndi məktəb Əzizə xanımın adını daşıyır – Q.P.) Əzizə xanım çox nəcabətli bir insan idi. O, Cəfərzadələr nəslinin güvənc yeri olmuş, onların görkəmli alim, yazıçı və s. kimi yetişməsində az əmək çəkməmişdir.

Əzizə xanım millətin ağrıları ilə yaşayan, mənsəbpərəstlikdən, şan-şöhrətdən uzaq, ictimaiyyət tərəfindən etiraf edilən gözəl ziyalımız idi. Az adam inanar ki, Əzizə xanım hətta 80 illik yubileyinin keçirilməyinə belə razılıq vermirdi.

Bizi bir-birimizə bağlayan tellər çox idi. Əzizə xanım da İraqda olmuş, sayları iki milyon yarımı keçən soydaşlarımızla təmasda olmuş, vətənə döndükdən sonra onların adət-ənənəsi, məişəti və folkloruna dair maraqlı məqalələr yazmışdı. Son vaxtlar İraqda baş verən hadisələr onu çox narahat edirdi. Tez-tez telefon açır, ya da evinə dəvət edir və soydaşlarımızın taleyi ilə maraqlanırdı. Kərküklülər barədə söhbət etməkdən doymazdı. Bir dəfə isə arzu etdi ki, onu N.Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində yaratdığım «İraq-Türkman Ədəbiyyatı və Mədəniyyəti» ekspozisiya zalına baxmağa aparım. Xəstə idi. Üçüncü mərtəbəyə çıxmaq ona çətin olardı. Odur ki, tərəddüd etdim. Lakin təkid etdi. Sən demə, başqa fikri də varmış. Kərkükdən gətirdiyi xatirə əşyalarını muzeyə hədiyyə etdi. Təəssüratını isə xatirə dəftərinə yazdı.

Əzizə xanım həddən artıq xeyirxah, təmənnəsiz və

qərəzsiz adam idi. Bəlkə bu onun haradasa folklorşünas olmağı ilə bağlı idi. Təsadüfi deyildir ki, V. Belinski bu münasibətlə yazırdı: Böyük zəhmət və fədakarlıqla xalq ədəbiyyatının qiymətli gövhərlərini toplayan və onları unudulub tələf olmaqdan qoruyan adamlar təvazökar, xeyirxah, təmənnəsiz və qərəzsiz olurlar».

Mən bütün vəziyyətlərdə Əzizə xanımı Belinskinin dediyi kimi görmüşdüm. Doktorluq müdafiəmdə əziyyət və məsuliyyəti boynuna götürərək birinci opponenim olmuşdu. Kitablarım haqda mətbuatda müsbət rəylər yazmışdı.

Yəqin bütün bunları nəzərə alaraq sözümlü yerə salmadı. Milli Elmlər Akademiyamızın Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin Yazıçılar Birliyi ilə birgə yubiley mərasimi keçirməsinə etiraz etmədi. Respublikanın ədəbi ictimaiyyətinin, görkəmli ədəbiyyatşünas alimlərin əksəriyyətinin iştirak və çıxış etdiyi, Əzizə xanımın bir alim, pedaqoq və yazıçı kimi fəaliyyətini yüksək qiymətləndirdiyi məclisdə Əzizə xanım yenə kərküklüləri yada saldı. Kərküklü alim Əta Tərzibaşından eşitdiyi lətifəni söyləyərək hamını güldürdü. O, ümumiyyətlə, yumoru çox sevərdi. Bəzən əsl mətləbi yumor vasitəsilə çatdırardı. Bugünkü kimi yadımdadır. Əzizə xanıma «Xalq yazıçısı» adı verildəndə televiziya müxbiri onu təbrik edərək nə hisslər keçirdiyini soruşanda, Əzizə xanım əhvalını pozmadan dedi ki, 1979-cu ildə ölümündən bir az əvvəl Əbülhəsənə «Xalq yazıçısı» adı vermişdilər. Yığıncaq keçiriləcəkdi. Məni də rəyasət heyətinə dəvət etmişdilər. Pərdə arxasında Mərkəzi Komitədən gələcək vəzifəli şəxsləri gözləyirdik. Əbülhəsən o

yana, bu yana gedir, elə hey deyirdi: «Gecdir, gecdir».

Əzizə xanımın 80 illik yubileyi tədbirində «Ədəbiyyat qəzeti»nin fotoqrafı Dilavər onun ayrıca şəklini çəkmişdi. Şəkil çox xoşuna gəldi. Mənə dedi ki, mənim heç vaxt belə ürəyim istəyən şəklim olmayıb. Bu şəkil o qədər xoşuma gəlir ki, bundan sonra bir də şəkil çəkdirməyəcəyəm. Sonra isə yarızarafat əlavə etdi: «Qoy elə bu gözəllikdə də qalım».

Heç ağıma gəlməzdi ki, tez bir zamanda Əzizə xanım dünyasını dəyişəcək, ona vida sözü yazmalı olacam və həmin şəkildən belə bir məqamda istifadə edəcəm.

Gözəl insan, böyük alim, yazıçı və pedaqoq, filologiya elmləri doktoru, professor Əzizə xanım Cəfərzadənin əziz xatirəsi mənim yaddaşımda son şəkildə olduğu kimi qalacaq.

NƏCABƏTLİ ADAM *

Nəsir müəllim deyəndə ilk olaraq göz önünə «Bakı» qəzeti, «Bakı» qəzeti deyəndə Nəsir müəllim gəlir. Bu heç də təsadüfi deyildir. «Bakı» axşam qəzetinin yaradıcısı Nəsir müəllim sözün həqiqi mənasında bu mətbu orqanı çox mötəbər qəzetlər səviyyəsinə qaldırmış, oxucuların sevimli qəzetinə çevirmişdi. Keçən əsrin

50-ci illərinin sonu idi. O vaxt mən Dillər İnstitutunun İngilis-Azərbaycan dilləri fakültəsində oxuyurdum. İnsanlarda elmə, biliyə, ədəbiyyata qərribə bir ehtiras vardı. «Bakı» qəzetində Həsən Seyidbəylinin «Cəbhədən cəbhəyə» povesti çap olunurdu. Qəzet axşamüstü çıxdığından adamlar onun növbəti sayını əldə etmək üçün saat 5-dən qəzet köşklərinin qabağında növbə tuturdular. Azərbaycan ədəbiyyatına yeni ab-hava gətirən bu əsərə böyük maraq, «Bakı» qəzetinə böyük tələbat vardı. Həmin vaxt mən Lenin və Sabir adına kitabxanalarda gənc yazarlar üçün təşkil olunmuş dərnləklə

* Bax: Mətbuatımızın klassiki. Bakı, 2006, s. 252-253

Qəzənfər Paşayev

rə gedirdim. Kitabxanalar bir-birinə çox yaxın olduğundan hər iki dərnəyə gözəl şairimiz Tofiq Mütəllibov rəhbərlik edirdi.

Qərara alınmışdı ki, «Cəbhədən cəbhəyə» əsərini müzakirə edək. Əsərin məziyyətləri, səciyyəvi xüsusiyyətləri və s. barədə məruzə mənə həvalə olunmuşdu. Yığıncağa Həsən Seyidbəylinin özünün də gələcəyi gözlənilirdi. Odur ki, Tofiq müəllim mənə «Bakı» qəzeti redaksiyasına göndərmişdi ki, əlavə məlumat toplayım. Qəzetin «Ədəbiyyat» şöbəsində nasir Qeybulla Rəsulov və ulduz kimi parlayan gənc şair Cabir Novruz işləyirdi. Təkcə bu fakt Nəsir müəllimin əməkdaşları necə seçməsinə və bunun nəticəsində böyük uğurlar qazanmasını şərtləndirən amillərdir.

Maraqlıdır ki, o vaxt «Bakı» qəzetində «İlin ən yaxşı hekayəsi» adı altında gənc yazarlar arasında müsabiqə keçirilirdi. Nəsir müəllimlə şəxsən ilk dəfə bu vaxt tanış olmuşdum. Dərnəkdə oxuduğum «Ürəkdə məşəl» adlı hekayəmin süjeti ilə üst-üstə düşən bir hekayə müəllifi müsabiqədə birinci yeri tutmuşdu. Mənim xahişim ilə komissiya yaradılmışdı. Bir gün dedilər ki, qəzetin redaktoru Nəsir İmanquliyev səni çağırır. Suçlu adamlar kimi qorxa-qorxa Nəsir müəllimin iş otağına girəndə qalxıb əl verdi və əyləşməyə yer göstərdi. Mənimlə çox mehriban davrandı. Dedi ki, oğlum, dünyanın bir-birindən çox uzaq guşələrində bir də görürsən ki, eyni vaxtda kəşflər edirlər. Süjeti uyğun gələn əsərlərə də çox təsadüf edilir. Bununla belə deməliyəm ki, o, (həmin adam indi də yaşayır. Odur ki, adını çəkmək istəmirəm) sənin hekayəndən bəhrələnib. Eşit-

mişəm Mürşüd Dadaşov onun haqqında felyeton yazmaq fikrindədir. Təsəvvür edə bilmirəm bu işin axırı necə ola bilər. Gənkdir, hətta özünə qəsd də edə bilər. Sən bu məsələni özünə dərd eləmə. İngilis dilindən Azərbaycan dilinə birbaşa tərcümələr yoxdur. Məsləhət görürəm qələmini bu sahədə sinayasan. Mənə sizin institutdan məlumat verdilər ki, sən Abdulla Şaiqin «Məktub yetişmədi» və Cəfər Cabbarlının «Firuzə» hekayələrini ingilis dilinə tərcümə edərək müsabiqədə 2-ci yeri tutmusan. Bu məni sevindirdi. Sən tərcümə işinə fikir ver.

Vaxt keçdi. İraqda altı il tərcüməçi işləyərkən orada yaşayan azərbaycanlıların ləhcəsini və folklorunu tədqiq etməyə başladım. «Bakı» qəzetində vaxtaşırı məqalələrim çıxmağa başladı. Sonralar ABŞ-da ixtisaslandırma kurslarında olarkən Azərbaycan dilinə dair çoxlu tədqiqatların şahidi oldum. «Bakı» qəzetində «ABŞ-da Azərbaycan dilinə dair araşdırmalar» adlı məqalə ilə çıxış etdim. «Ədəbiyyat qəzeti»ndə xeyli sayda yazılarım çıxdı. Bir gün dedilər ki, Nəsir müəllim səni görmək istəyir. Çox sevindim. Elə güman edirdim ki, məni çoxdan unudub. Amerika həyat tərzini, mətbuat, təhsil və s.-dən danışdım. Tərcümələrimlə maraqlandı. «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetində çıxan «Böyük maraq» məqaləm xoşuna gəlmişdi. Yenə də ingilis dilindən Azərbaycan dilinə birbaşa tərcümənin əhəmiyyətindən söz açdı. Onun mehribanlığı, sadəliyi, xeyirxahlığı məni heyran etmişdi.

Aradan illər keçsə də, Nəsir müəllimin məsləhətləri yadımdan çıxmır. Bədii tərcümə sahəsində qazan-

Qəzənfər Paşayev

dıqlarıma görə o nəcabətli insana minnətdaram.

Deyirlər nəcabətli adam hər yerdə doğulmur. Ancaq belə müdrik harada doğulursa, orada bütöv bir xoşbəxt nəsil çiçəklənir. Heykəlini yaddaşlarımızda əbədiləşdirən, elmlə əbədilik qazanan görkəmli şərqşünas alim, filologiya elmləri doktoru prof. Aida xanım İmanquliyeva, müasir ədəbiyyatımızı layiqincə təmsil edən, görkəmli yazıçı və alim Mir Cəlal müəllimin davamçısı Nərgiz xanım Paşayeva, mədəniyyətimizi, mənəvi dəyərlərimizi, dövlətçiliyimizi xaricdə və vətənimizdə ləyaqətlə təmsil edən, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, YUNESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın həyat və fəaliyyəti bu müdrik kəlamın doğruluğundan və böyük mətləblərdən söz açır.

HƏLİM XASIYYƏTLİ, DAĞ VÜQARLI...*

Deyirlər yaradıcı adam yüksək dəyərlər xəzinəsidir. Gözəl şair və ədəbiyyatşünas alim Qasım Qasımzadəni anarkən ilk olaraq gözlərim önünə onun bu keyfiyyətləri gəlir. HəlİM xasiyyətlİ, dağ vüqarlı Qasım müəllim nə qədər sadə, təvazökar, eyni zamanda nə qədər də savadlı idi. Xalq danışığı dilini incəlikləri ilə bilir, bir

şair kimi dilimizin lüğət tərkibinin zənginləşməsində müstəsna xidmətlər göstərirdi. Ürəklərə məlhəm kimi yayılan şeirlərini oxuduqca, istər-istəməz fikirləşirsən ki, müharibələrin qəhrəmanları olduğu kimi, dillərin də qəhrəmanları var. Onlar yazıçı və şairlərdir.

Şairin həyatının müəyyən dövrü İraqla bağlı olmuşdur. Kəsilən yollar açılandan sonra Füzulinin qəbrini ziyarət edən ilk ziyalılarımız Rəsul Rza, Bəxtiyar Vahabzadə və Qasım Qasımzadə olmuşdur. Oğlu Fəxrəddin İraqda ərəb dili üzrə tərcüməçi işləmişdir. Şairin İraqdakı soydaşlarımız arasında çoxlu dostları vardır. Q.Qasımzadəni İraq, İran və Türkiyədə yaxşı tanıyır,

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 20.06.2003. s.2.

Qəzənfər Paşayev

əsərlərini sevir və yüksək qiymətləndirirlər. Yaxşı yadımdadır, 1973-cü ilin sentyabrında İraqda yaşayan soydaşlarımızın mədəniyyət mərkəzi «Qardaşlıq»da mənimlə görüş keçirirdilər. Xahiş etmişdilər ki, onlara Azərbaycan şairlərinin şeirlərindən oxuyum. Onu da deyim ki, gənclikdə mənim bir şəkərim (hobbim) vardı. Xoşuma gələn şeirləri qəzetlərdən kəsib yığırdım. Həmin görüşdə bu mənim çox köməyimə gəldi.

«Altı il Dəclə-Fərat sahillərində» bu barədə geniş danışmışam. Qasım müəllimlə bağlı yazmışam: «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetinin oraya apardığım nüsxəsindən (1967) Q.Qasımzadənin «İnsan min il yaşardı» şeirini təkrar oxumağımı xahiş etdilər. Məclisdə əksər şairlərimizdən şeirlər oxudum. Nədənsə, yalnız M.Ə.Sabirin “Əzrayılın istefası”, və Q.Qasımzadənin «İnsan min il yaşardı» şeirlərini təkrar oxumağı arzu etdilər.

Qasım müəllim çox xeyirxah, insanpərvər adam idi. Bir dəfə Ə.Bəndəroğlu ilə Nəsiminin İraq «Divan» nüsxəsi ətrafında qalmaqala səbəb olan mübahisəmiz düşmüşdü. Münasibətlərimizin doğru məcraya düşməsində prof. Abbas Zamanov, Anar və Ayaz Vəfalı ilə bərabər Qasım müəllim də çox zəhmət çəkdi. Onlar bunu ədəbi əlaqələrimizin pozulmaması naminə edirdilər. Qasım müəllim həddən artıq səliqə-səhmanlı, qarşısındakına qiymət verən, ehtiram göstərən bütöv şəxsiyyət, sözün həqiqi mənasında ali bir insan idi.

Bir dəfə Ə.Bəndəroğlu Bakıya gəlmişdi. Qasım müəllim hər dəfə olduğu kimi, bu dəfə də bizi qonaq çağırmışdı. Yay olmasına baxmayaraq evinin dəhlizinə və qonaq otağına xalçalar döşətmışdi. Nahardan sonra xeyli

söhbət etdik. Qasım müəllim İraqda yaşayan soydaşlarımız – kərküklülər barədə, dostları Məhəmməd Xurşud, Həsən İzzət, Əta Tərzibaşı və başqaları barədə suallar verirdi. Onun Hüsü Hacıyev küçəsində, Yazıçılar evindəki mənzilini tərk edəndə, Təzə Pirdən azan səsi eşidildi. Hər üçümüz həm təəccübləndik, həm də sevindik. Sovetlər yenidən dağılmışdı. 73 il fasilədən sonra birinci dəfə idi ki, Bakıda azan səsi eşidilirdi. Bəlkə də bu bir təsadüf idi. Mənə qalırsa, bu, təsadüfdən daha çox Qasım müəllimin evinin müqəddəsliyinə dəlalət edirdi. Bu gün belə həmin azan səsi Qasım müəllimin evinin müqəddəsliyi ilə bağlı düşüncələrimdə həmahəng səslənir. Təqribən bir saatdan sonra Bəndəroğlunun yadına düşdü ki, əl çantası Qasım müəllimgildə qalıb. Qasım müəllimlə telefon əlaqəsi yarıda bilmədik. Qapının zəngini basanda qapını özü açdı. Özünü itirən kimi oldu. Xalçalar yığılmışdı. Gileyləndi. Mən isə pərtliyi aradan qaldırmaq üçün dedim ki, elə-belə yaxşı oldu. Qoy qonağımız özü şahid olsun ki, xalçalar ona hörmət əlaməti olaraq döşənmişdi.

İraqda yaşayan soydaşlarımıza xüsusi məhəbbəti vardı. Mənim doktorluq müdafiəm ərəfəsində Moskvaya səfəri vardı. Biləndə ki, lap yaxın günlərdə müdafiə edəcəyəm, səfərini təxirə saldı. Müdafiəmdə çıxış etdi.

«Altı il Dəclə-Fərat sahillərində» kitabım çap olunanda «Ulduz» jurnalında çox maraqlı – «Ömrün əbədləşən illəri» adlı ürəyinin hərarəti ilə yazılmış geniş məqalə çap etdirdi. Qasım müəllim genişürəkli adam idi. XX əsrin 50-ci illərində Kərkükdə cəmisi 26 sayı çıxan «Bəşir» qəzetinin komplektini və oğlu Fəxrəddinin İraqdan gətirdiyi materialları mənə bağışlamışdı. İndi onlar

AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində yaratdığım «İraq-turkman ədəbiyyatı və mədəniyyəti» daimi ekspozisiya zalının ən yaxşı eksponatlarındanındır. Qasım müəllim ömrünün 70-ci baharını ağır xəstəliklə qarşıladı. Baxmayaraq ki, oğulları Nəriman və Xansuvar onu əcnəbi ölkələrə də apardılar. Əlac tapılmadı. Təsəllini hərə əlindən gələni etməkdə tapırdı. Görkəmli ədəbiyyatşünas alimimiz Şamil Salmanovun «Ədəbiyyat qəzeti»ndə Qasım müəllimin yaradıcılıq yoluna işıq salan sanballı məqaləsi dərc olunmuşdu («İlhamlı yaradıcılıq yolu», 9 iyul 1993-cü il). Bu vaxt şair Yevlax rayonunun Malbinəsi kəndində, gözəl bağ-bağatlı evlərində qalırdı (Anası Arəstə xanım orada yaşayırdı). «Ədəbiyyat qəzeti»nin o zaman baş redaktor müavini işləyən Ayaz Vəfəli, oğlu İftixar və mən səhər tezdən qəzetdən bir neçə nüsxə götürüb Qasım müəllimə baş çəkməyə getdik. Bağ-bağat, həyət-bacanın və evin səliqə-sahmanı bizi heyrətə gətirmişdi. Xeyli keçəndən

sonra Qasım müəllim bizi Aynabənddə qarşıladi. Qara kostyum, ağ köynək geymişdi. İstəmirmiş ki, onu yataqda görək. Gəlişimizə çox sevinirdi. Həmin gün səhər tezdən oğlu Nəriman Yevlaxa uçan təyyarə ilə bizdən əvvəl gəlmiş, məqaləni ona çatdırmış və oxumuşdu. Məqaləni çox bəyənmişdi. Doğrudan da, genişürəklə yazılmış məqalə Qasım müəllimə layiq idi.

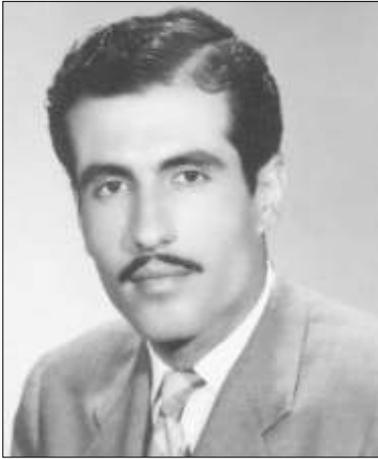
Bizim gəlişimiz münasibətilə toğlu kəsməyə göstəriş verdi. Ayaz müəllimin etirazı fayda vermədi. Aynabənddə kənd yerinə xas olmayan stol açılmışdı. Stolun üstünə şöhrətli restoranlarda olduğu kimi kraxmallı ağ süfrələr salınmış, gözəl boşqablar, çəngəllər, bıçaqlar düzülmüşdü. Qasım müəllim səliqəli geyimdə stolun başında əyləşmişdi. «Buralarda duzlaq çox olduğundan, erkək əti çox dadlı olur – dedi. Doğrudan da, toğlu ətindən çəkilmiş, qoxusu ətrafı bürüyən kabab həddən artıq dadlı idi. Lakin Qasım müəllim bir tikə də yeyə bilmədi. Bu, Qasım müəllimlə son görüşümüz oldu. Həmin görüşdən xatirə qalan stol ətrafındakı söhbətimizi İftixarın diktafona yazması və birgə çəkdiyimiz şəkillər oldu.

Qasım müəllim mənim yaddaşımda beləcə səliqə-sahmanlı, sınımaz qaldı. Hər dəfə güzarım Fəxri xiyabana düşəndə və Qasım müəllimin vüqarlı abidəsi önünə qərənfillər düzəndə müdriklərin yaratdığı bayatı:

*Qızıl gül olmayaydı,
Sarılıb solmayaydı.
Bir ayrılıq, bir ölüm –
Heç biri olmayaydı –*

qəlbimə hakim kəsilir.

BAĞDADDAN AĞIR XƏBƏR *

Son vaxtlar İraqdan S gələn ağır, qəmli-ələmli xəbərlərin sayı-hesabı yoxdur. Bu xəbərlər arasında dostumuz, qardaşımız Sinan Səidin ölüm xəbəri bizi sarsıtdı. Yaradıcılığının çiçəkləndiyi vaxt əbədiyyətə qovuşan Sinan Səid haqqında düşünərkən göz önünə ilk olaraq İraq-Azərbaycan ədəbi, mədəni və elmi əlaqələri gəlir. Bu sahədə

Sinan Səidin xidmətləri böyükdür.

1959-cu ildə dövlətlərarası müqaviləyə əsasən Bakıya gələn Sinan Səid 1970-ci ilə qədər Azərbaycan Radio və Televiziya Verilişləri Komitəsinin ərəb verilişləri şöbəsində işləmiş, ömürlük həyatını Azərbaycanla bağlamışdı. Bakıda həmkarı Raidə xanımla evlənmiş, oğlu Ümid və qızı Nanə Bakıda anadan olmuşdur.

Həmişə böyük əməksevərliyi ilə seçilən Sinan Səid Azərbaycanda vaxtını səmərəli keçirmiş, 1965-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsini bitirmiş, 1969-cu ildə akademik H.Araslının rəhbərliyi altında «İraq türkmən mətbuatı və ədəbi məsələlər» möv-

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 2 avqust 1991, səh 5.

zusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdi. Əsərin «Füzuli və mətbuat» bölməsi xüsusilə diqqəti cəlb edir. Yaxşı yadımdadır, müdafiə vaxtı xalq şairi Rəsul Rza, professorlardan M.Quluzadə, Abbas Zamanov və başqaları öz çıxışlarında bu bölmənin dissertasiya daxilində dissertasiya olduğunu qeyd etdilər.

Sinan Səidin Azərbaycanla bağlı arzuları çox idi. Dönə-dönə məktublarında dissertasiyasından söz açır, onun çapını arzu edirdi. Təssüf ki, bir nüsxəsi yazı masasının üstündə olan, hər gün vərəqlədiyim, hər dəfə də sanbalını və əhəmiyyətini daha dərindən duyduğum həmin əsərin çapı iqtidarım xaricində olub. Sinan Səidin bu qiymətli əsəri klassik ədəbiyyatımızın, ümumiyyətlə, tariximizin kölgəli qalan bəzi cəhətlərini işıqlandırmaqda alimlərimiz üçün gərəkli ola bilərdi. Ən başlıcası isə odur ki, Sinan Səidin bu əsəri bir daha təsdiq edir ki, müəyyən ictimai-siyasi səbəblər üzündən ayrı düşsək də, bu ayrılıq cismani olmuş, nə folklorumuz, nə adət-ənənələrimiz, nə həyat tərzimiz, nə də dilimiz arasında elə bir fərq yoxdur. Eləcə də musiqimiz. Yeri gəlmişkən, qeyd edirəm ki, Sinan Səid Azərbaycan xalqının qəlbində həzin Kərkük mahnılarının ifaçısı kimi də qalacaqdır. Onun neçə-neçə illər öncə müğənnimiz Nərminə Məmmədova ilə lentə yazdığı mahnılar tez-tez Azərbaycan radiosunda səslənir.

Sinan Səid Azərbaycan – Ərəb Şərqi ədəbi əlaqələri yolunda çox iş görmüşdür. A.Dadaşzadənin «M.P.Vaqif» monoqrafiyası və şairin seçilmiş şeirlərini, M.C.Cəfərovun «M.Ə.Cabir», «C.Məmmədquluzadə» monoqrafiyalarını, Azərbaycan şairlərinin Asiya-Afrika xalqlarının mübarizəsinə həsr olunmuş «Dost əlləri» adlı şeir-

Qəzənfər Paşayev

lər toplusunu, «Azərbaycanın tarixi abidələri» silsiləsindən «Qız qalası», «İçərişəhər», «Şirvanşahlar sarayı» və s. ərəb dilinə Sinan Səid çevirmişdir. S.Rəhimovun «Ata və oğul» povestini və bir sıra hekayələrini də Moskvanın «Proqres» nəşriyyatı Sinan Səidin tərcüməsində çap etmişdir.

Azərbaycan radiosunda ərəb dili üzrə mütəxəssislərin yetişməsində çox əmək sərf edən Sinan Səid, 60-cı illərdə Azərbaycanda orta məktəb üçün yazılmış «Ərəb dili» dərsliyinin də müəlliflərindən biri olmuşdur.

Yeri gəlmişkən deyim ki, Sinan Səid «Ədəbiyyat qəzeti»nin də yaxın dostu idi. Qəzetin səhifələrində tez-tez məqalə, hekayə və tərcümələri, həmçinin özü haqqında yazılar dərc edilərdi.

1970-ci ildə vətənə dönən Sinan Səid Bağdad Universitetinin jurnalistika fakültəsində dərs deməyə başlamış, 1975-1980, 1983-1987-ci illər arası həmin fakültənin dekanı olmuşdur. Bununla belə, Sinan Səid Azərbaycan ədəbiyyatının ərəb dilinə tərcüməsi, çapı və təbliği sahəsindəki səmərəli fəaliyyətini davam etdirirdi. Azərbaycan şairlərinin şeirlərini ərəb dilinə çevirərək «Ərəb ellərinə Azərbaycan nəğmələri» adlı kitabı Bağdad oxucularına təqdim etmişdi.

Neçə il idi ki, Sinan Səid Bağdad radiosunda apardığı «Yeddi gündə bir» adlı verilişində Azərbaycan mədəniyyətinə geniş yer verirdi. Bu təbiidir. Bir Şərq məsəlində deyilir: «Bir gün duz-çörək kəsdiyin yerə qırx il salam ver». Sinan Səid düz on bir il Azərbaycanda duz-çörək, düz çörək kəsib. Ömrü boyu ona qiymət verib. Bunu biz onun «Ərəb ellərinə Azərbaycan nəğmələri»

Borcumuzdur bu ehtiram

kitabına yazdığı giriş məqaləsindən də görürük: «Xəzər dənizi sahilində eyni ilə İraq türkmənlərinin dilində danışan xalq məskən salmışdır. Bu, Azərbaycan xalqıdır. Azərbaycan ölkəsi nefti, pambığı, üzümü, kürüsü, zəfəranı, qonaqpərvərliyi və s. ilə məşhurdur. Məndən onların ən çox nəyi sevdiklərini soruşsalar, düşünmədən deyərdim: Vətənlərini, milli irslərini, Füzuli Bağdadini, muğamatı, qonaqları və o cümlədən də ərəbləri. Mən azərbaycanlıların ərəblərə olan ehtiram və məhəbbətini onların gündəlik həyatında, ərəb filmləri göstərilən zaman kinoteatrların önündəki izdihamda, Azərbaycan müğənnilərinin ərəb mahnılarını həvəslə ifa etmələrində, bəstəkar Fikrət Əmirov və Elmira Nəzirovanın «Ərəb mövzusunda konsertində, gənclərin ərəb dilini öyrənmə meylinə görə görərdim. İraqa gəlincə, onun Azərbaycan xalqının ürəyində xüsusi bir yeri vardır. Bu da, təbii ki, möhkəm tarixi əlaqələrdən doğmuşdur... Bəlkə də bu yaxınlıq ona görədir ki, İraqda yaşayan türkmənlərlə azərbaycanlılar qanbirdirlər». Adətən az danışan, məktub yazmağı xoşlamayan Sinan Səid 1989-cu ilin ikinci yarısında demək olar ki, hər ay iki-üç məktub yazardı. Elə bil ürəyinə nəşə dammışdı. Neyləmək olar? İraq-Küveyt münaqişəsində yeganə nəvəsini itirən Sinan Səid münaqişədən az sonra özü də vaxtsız dünyadan köçdü.

Sinan Səiddən aldığımız son məktublardan birini oxuduqca, hiss edirsən ki, Bakıya gəlmək, dost-taşılarla görüşmək arzusu ilə yaşayırdı:

«Əziz qardaşım Qəzənfər, sevgi və hörmətimi qəbul edin. 5 iyun 1989-cu il tarixli məktubunuzu aldım. Dostanə həsrətlərinizə görə təşəkkür edirəm. Məni hər

Qəzənfər Paşayev

zaman yad etməyiniz təsadüfi deyil, vəfadarlığınızın ifadəsidir. Buna əminəm və bu məni ürəkdən sevindirir. Mənim Azərbaycanda qaldığım on bir ildə qazandığım sərvət sizin kimi əziz və mehriban dost və insanların məhəbbət və hörmətidir. Siz məni görüşlərinizdə və yaxın dostlarla evlərinizdə, yaxud iş mühitində yad edirsiniz. Mən isə özümü hər zaman Bakıda sizinlə təsəvvür edirəm. Görək gələcək aylarda uzun illərin ayrılığından sonra nəhayət Bakıya gəlmək mənə qismət olacaqmı?

İşlərim çoxdur. Seçilmiş Azərbaycan hekayələrinin tərcüməsi, Rəsul Rzanın 50 şeirinin çapa hazırlanması, Anarın «Telefon», sizin «Altı il Dəclə-Fərat sahillərində» kitabınızın tərcüməsi. Əbdüllətif Bəndəroğlu ilə görüşdüm. Sənin kitabın barədə onu deyə billəm ki, Allah qoysa, tərcüməsini ilin sonuna qədər başa çatdırmağa çalışacağam. Bəndəroğlu ilə kitabının nəşri barədə də danışdıq. Görürsünüz ki, işlər çoxdur. Rəhmətlik Rəsul Rza gözəl deyib:

*«Nə qədər iş var, görməli,
Nə qədər söz var, deməli.
Vaxt var ikən».*

Təəssüf ki, vaxt və əcəl imkan vermədi ki, xalqımızın dostu, İraq-Azərbaycan ədəbi, mədəni, elmi əlaqələri yolunda yorulmadan çalışan qardaşımız, dostumuz Sinan Səid səmərəli fəaliyyətini davam etdirdsin. Cismani ayrılıq Sinan Səidlə bir daha təmasda olmağı qeyri-mümkün etdi. Təsəllimizi onda tapırıq ki, Sinan Səid öz boy-buxunu, təkmini, xoş rəftarı, təvazökarlığı, mədə-

Borcumuzdur bu ehtiram

niyyəti, ziyalılığı ilə onu tanıyanların qəlbində əbədi yaşayacaqdır.

Və bir də Sinan haqqında bu vida sözlərimi onun özünün belə hallarda təsəlli üçün Yəhya Kamaldan dedi-yi bir beytlə bitirsəm, mən elə bilirəm dostumuzun ruhu şad olar:

*Bıçarə könüllər, nə gedən son
gəmidir bu,
Hicranlı həyatın nə də son
matəmidir bu.*

ÖMRÜM SƏNSİZ OLMASIN *

Doxsan illik yubileyi ərəfəsində Nigar xanımın kitablarını yenidən və-rəqlədikcə Füzulinin 500 illik yubileyində (Ankara, 2.11.1994) Türkiyənin o vaxtkı prezidenti Süleyman Dəmirəlin yüksək dəyərlər xəzinəsi olan yaradıcı adamlar barədə dediyi sözlər fikrimdən keçirdi: «Mühari-bələrin qəhrəmanları, ordula-rın sərkərdələri olduğu kimi, dillərin də qəhrəmanları, sər-

kərdələri olur. Onlar yazıçı və şairlərdir».

Bu sözlərdə böyük həqiqət, hikmət vardır. Bircə misalla kifayətlənəcəyəm. Dünya dillərinin inkişaf mərhələlərinin tədqiqində bədii əsərlər ən mötəbər mənbə kimi götürülür. Deməli, burada qadın poeziyamızın ənənələrini yaşadan, inkişaf etdirən, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində layiqli yeri olan, xalqımızın zərif duyğulu şairə qızı Nigar xanımın da payı vardır. Bu gün poeziya-mızı Nigar xanımsız təsəvvür etmək çətindir. Nigar xanı-mın poeziyası həmişəyaşardır. O, fikir aydınlığı, deyim tərz-i, özünəməxsusluğu ilə seçilir.

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 24.07.2009

Nə yaxşı ki, yaradıcı adamların yubileylərini keçirirlər. Nigar xanımın poeziyasını yenidən nəzərdən keçirəndə özüm üçün bir daha kəşf etdim ki, poeziya insanın hər yaş dövründə bir cür anlaşılır, duyulur, dərk edilir. Buymuş poeziyanın ölməzliyi. Buymuş onun möcüzəsi. Buymuş onun həmişəyaşarlığı. Onu da bir daha dərk etdim ki, lirik əsər bütöv, fikir kamilliyindən ibarət olan bir aləmdir. Onun daxilində olan doğruluğa, saflığa görə oxuyur və sevirik. Tam səmimiyyətlə deyə bilərik ki, Nigar xanımın poeziyası doğruluğa, saflığa səsləyən təkrarsız poeziyadır. Təsadüfi deyildir ki, onun yaradıcılığına Səməd Vurğun, Mehdi Hüseyn, İlyas Əfəndiyev, Mirzə İbrahimov, Abbas Zamanov, Mirvarid Dilbazi və Rəsul Rza daxil olmaqla bir çox görkəmli qələm sahibləri yüksək qiymət vermişlər. Nigar xanıma həsr olunan saysız-hesabsız şeirlər, onun təsiri altında yazılan poeziya nümunələri şairin böyük nüfuzundan xəbər verir. Baxmayaraq ki, zamanında repressiyaya məruz qalmış nəslin nümayəndəsi olan Nigar xanıma daş atanlar az deyildi. Lakin o, təzyiqlərə mətanətlə sinə gərirdi. Nə yaxşı ki, onun tale yolunda Rəsul Rza dayanmışdı. Həyatdan, quruluşdan küskün, ürəyi niskilli Nigar xanıma o vaxt arxa olmaq qəhrəmanlığa bərabər idi. Rəsul müəllim sovet rejiminin qəddarlığı tüğyan elədiyi 1937-ci ilin fevralında hətta Nigar xanımla ailə həyatı qurmaqdan belə çəkinmədi. Şairin bu addımı ona başucalığı gətirmiş, ictimaiyyət arasında onun qorxmazlığı, cəsarəti, mərdliyi barədə fikir formalaşmışdı. Bu, Nigar xanımın böyük ehtiramına, tükənməz məhəbbətinə səbəb olmuş, duyğuları, hissləri ölməz poeziya misralarına çevrilmişdi:

*Sən olmasan baharın,
yazın ətri olmazdı.
Sən olmasan bir dünya
sevinc belə çox azdı.
Baharın çiçəkləri
açıb solmasın sənsiz.
Ömrüm sənsiz olmasın,
şairim olmasın sənsiz.*

Nigar xanım bu sətirləri yazanda sanki şair fəhmi ilə duymuşdu ki, elə belə də olacaq. Ayrılığa dözməyən şairə Rəsul müəllimdən cəmi üç ay sonra 1981-ci il iyulun 9-da dünyasını dəyişdi.

Nigar xanımın qapısına daş atanlar Bəxtiyar Vahabzadə demiş, nə murada yetdi, nə kama çatdı. Onlardan toz izi qədər də bir şey qalmadı. Şairimiz isə gözəl poeziyası, ziyalılığı, mədəniyyəti və şəxsiyyətinin aliliyi ilə xalqın sevimlisinə çevrildi.

HÜSEYN ARİF DÜNYASI *

Mən o xoşbəxt
Minsanlardanam ki,
uzun illər Hüseyin Ariflə
təmasda olmuşam. Ailəvi
yaxınlıq, dostluq səviyyəsində
münasibətlərimiz vardı. Şəxsi
münasibətlərimizin möhkəm
təmali keçən əsrin 70-ci illəri-
nin əvvəlində qoyulmuşdu.
Dillər İnstitutunda işləyirdim.
Sevimli müəllimim İsmixan
Rəhimovun təşəbbüsü ilə
ölməz şairimiz Səməd Vurğuna həsr olunmuş «Səməd
Vurğun» xüsusi kursu təşkil olunmuşdu. Bu kursu
Bəxtiyar Vahabzadə və Hüseyin Hüseyinzadə aparırdı.
Səməd Vurğuna vurğunluğum elə o vaxtdan hər iki şairə
məhəbbətimi alovlandırırdı. Yadımdadır, mühazirədən
sonra biz - bir qrup Səməd Vurğun pərəstişkarı şairi
evinə qədər ötürərdik. İncə qəlbli, incə ruhlu şairlə şəxsi
münasibətlərim həmin illərdən başlayıb. Ölümünə altı ay
qalmış mənə «Qocaldım» adlı şeir həsr etmişdi. Həmin
şeir şairin 80 illik yubileyi münasibəti ilə f.e.n. Gülzar
İbrahim qızı ilə hazırladığım və çap etdirdiyim «Hüseyin
Arif -80» (Bakınəşr, 2004, 64 s.) adlı portret kitabda çap

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 24.07.2009.

olunub.

Onu da deyim ki, Hüseyn Arif hələ «Aşıqlar Birliyi»ni yaratmamışdan çox-çox əvvəl də xalq yaradıcılığını az-çox sevən, folklorla məşğul olan adamları özü tapır, onlarla münasibətdə olurdu.

Şairlə şirin münasibətlərimə folklorla məşğul olmamın da təsir etmişdi.

Hüseyn Arif bəzən sadələvhlük həddini keçən qədər sadə idi. Lakin bu sadəliyin arxasında müdriklik dərəcəsinə çatan güclü bir məntiq, mənəviyyat vardı.

Onun köklə, adət-ənənələrlə bağlı özünəməxsus düşüncə tərzı vardı. Fikir verin, Böyük Vətən Müharibəsi vaxtı Konstantin Simonovun «Gözlə məni» adlı, sonralar məşhur olan şeiri çıxmışdı. Ondan artıq şairimizin Azərbaycan dilinə tərcümə etdiyi həmin şeirdə cəbhədə olan rus əsgərinin hiss-həyəcanı təsvir edilir. Həyat yoldaşına yazır ki, oddan-alovdan keçəcəm, ölməyəcəm, gələcəm. Gözlə məni. Rus düşüncə tərzı üçün məqbul sayılan bu fikri Hüseyn Arif qəbul etmir:

*Mən yazmadım: - gələcəyəm,
Gözlə, yar məni.
Gözlə! - desəm, gözləyənə,
Qımayar məni. –*

deyə bəyan edir. Əslində, Hüseyn Arifin belə düşünməyə haqqı vardı. Mən doğma kəndimizdə «qara kağız» alsa da, yenə də ərinin yolunu gözləyən neçə-neçə qadın görmüşəm.

Hüseyn Arifi çox vaxt təbiət şairi kimi təqdim edirlər. Bizə qalırsa, Hüseyn Arifin təbiət təsvirinə həsr olunan

Borcumuzdur bu ehtiram

şeyrlərində belə Şərq müdrikliyi, fəlsəfi düşüncələr qırmızı xətt kimi keçir:

*Palıd səssiz qalxıb, səssiz boy atır,
Söyüd dirçəlməmiş özünü dartır.
Gölməçə harayı qulaq batırır,
Ümman dilə gəlib: Mən varam! - demir.*

Bu misralarda təbiət təsviri arxasında dərin fəlsəfi fikrin yer aldığı göz qabağındadır.

*Elə ki, balalar gəlir dünyaya –
O gündən hey ölçüb, biçir analar.
Mahnı da oxuyur, şeir də deyir,
Bəstəkar analar, şair analar.*

Şairin «Analar» şeirində qəribə bir mənzerənin şahidi oluruq. Yalnız Şərq qadınlarına məxsus hadisələr cərəyan edir burada. Ana həyatını övladına verməyə, onun xoşbəxtliyi naminə hətta öz xoşbəxtliyindən belə keçməyə hazırdır. Qərb aləmində isə hərə öz ömür payını özü üçün yaşayır.

Prof. Məhərrəm Qasımlı Hüseyn Arif poeziyasında üç cəhətin - təbiilik, səmimilik və müdrikliyin bərqərar olduğunu xüsusi vurğulayır. Bu, həqiqətən də belədir:

*Haranı bəyəniş seçəsi olsam,
Oraya, ey sənəm, sən mənimlə get.
Bir gün bu dünyadan köçəsi olsam,
Tək onda deməyəm sən mənimlə get.*

Qəzənfər Paşayev

Bu misralarda təbiilik, səmimilik və müdriklik ali məqamda durur və şairə ehtiram və məhəbbət qazandırır.

Şairin «Sən mənimlə get», «Mən inanmadım», «Qonşu qız», «Dedim-dedi», «Xatırla məni», «Şeir deyilmi?», «Mən sülhə səs verirəm», «Könül deyir yaşa hələ», «Söylə yadımdamı?», «Dinə bilmədim» kimi nəğməyə çevrilmiş şeirləri dillər əzbəri olmuşdur. Mən hələ aşıqların dillərindən düşməyən «Sən niyə qocaldın, ay Mirzə dayı» və toylarımıza xüsusi rəvnəq gətirən «Meşəbəyi»ni demirəm.

Hüseyn Arifin poetik düşüncə tərzini, xalq ruhundan gələn hikməti, poeziyasının qüdrəti oxucunu haldan-hala salır, heyretləndirir:

*Ağrıyanda özü doyar özündən,
Yaş süzülər, qəm ələlər gözündən.
Uşaq kimi uşağın da sözündən
Tez tutulub, tez darılar qocalar.*

Hüseyn Arif xalq arasında da, yaradıcı adamlar arasında da ən çox sevilən şairlərdəndir. Vəfatından 20 ilə yaxın vaxt keçsə də, bu günün özündə belə elə bir məclis olmaz ki, «Qağa»dan (Hüseyn Arifdən) söhbət düşməsin, onunla bağlı lətifələr məclisin yaraşığına çevirməsin. Yeri gəlmişkən, lətifələr müdrik adamlar haqqında yaranır. O adam ki, həmişə Hüseyn Arif kimi xalq arasında olur, xalqla nəfəs alır, prof. Nizami Cəfərovun doğru olaraq qeyd etdiyi kimi, müdrik olmaya bilməz.

Hüseyn Ariflə bağlı yaranmış düşündürücü, duzlu-məzəli lətifələrin sayı-hesabı yoxdur. Maraqlıdır ki, onunla bağlı lətifələr bəzən öz-özünə yaranırdı.

Bir gün «Azərnəşr»in binasında 2-ci mərtəbədə xeyli

Borcumuzdur bu ehtiram

adam söhbət edirdik. Bir də gördük şair redaktor işlədiyi «Gənclik» nəşriyyatından aşağı enir (Nəşriyyat 3-cü mərtəbədə idi). Şair Azərnəşrdə şöbə müdiri işləyən Mustafa İsgəndərzadəyə xitabən dedi:

- A Mustafa, nə var, nə yox?
- Hər şey yaxşıdır, ay qağa.
- Elqızı neynir? (Söhbət Mustafanın həyat yoldaşı

Mənzərə xanımdan gedirdi).

- Əlini öpür, ay qağa, yaxşıdı.
- İşləyirmi?
- Bəli, işləyir.
- İşləsə yaxşıdı, qoy işləsin - deyərək çıxıb getdi.

Yarım saatdan sonra kefi kök geri qayıtdı. Mustafa ilə həmin dialoq yenidən başlandı. Söhbət Mənzərə xanımın üstünə gələndə Mustafa necə deyərlər, valı dəyişdi.

- Elqızı işləyirmi?
- Yox, ay qağa, işləmir.
- Qadın işləməsə yaxşıdır - deyib çıxıb getdi

Bəlkə də bu, qarşısındakının fikrinə hörmət əlaməti idi, bilmirəm. Bir onu bilirəm ki, Qağa bənzərsiz, təkrarsız adam idi.

Bir dəfə dedim: «Qağa, səni yaman bəzəyir, haqqında lətifələr düzəldirlər».

Şair kefini pozmadan gülümsədi və məni mat qoyan cavab verdi: «Onlarda o baş hardadı, özüm düzəldirəm». Gözlərim önündə Molla Nəsrəddinə bənzər bir müdrik canlandı.

Bəzi lətifələrdə hətta şairin «Meşəbəyi» şeirində, şair əməlli-başlı içki içən kimi təqdim olunur. Mən isə şairin əlli, yüz qramdan artıq içki içdiyini görməmişəm. Bu

Qəzənfər Paşayev

miqdar sanki ona şeirə, sənətə, insanlara məhəbbətini alovlandırmaq üçün lazım idi. Belə hallarda onsuz da mülayim xasiyyətli şair ipəyə dönərdi. Kefi kök, damağı çağ olardı. Ana təbiətdən, güldən, çiçəkdən, çəməndən söz açardı. Şairin belə anlarının birində soruşdum ki, qağa, gülə, çiçəyə, çəmənə şeirlər də qoşubsan, onların hansını daha çox sevirsen? Şairin cavabı yenə də məni mat qoydu: «Çəmənə-çiçəyi çox sevirəm. Qızıl gülə həsəd aparıram. Onun bülbül kimi aşığı - Məcnunu var».

Hüseyn Ariflə bağlı bir məqamı da diqqətə çatdırmaq istərdim. İlahi vergili şairlərdə gələcəklərini, olacaqları görmək qabiliyyəti olub. Şeirlərində bunu bəyan edən M.Lermontov və Səməd Vurğun belələrindəndir. Hüseyn Arif də şair fəhmi ilə olacağı bəyan edib:

***Sevirəm Tiflisi, sevirəm, ancaq,
Öləndə Qazaxdan götürün məni.***

Şair Barat Vüsəlin dediyinə görə 1992-ci ildə şair Ağstafada dünyasını dəyişəndə orada məscid olmadığına görə onu Qazax məscidindən götürüblər.

Fəxri xiyabanda halalca yeri olsa da, Xalq şairi Hüseyn Arif vəsiyyətinə əsasən Ağstafada oğlu Arifin yanında dəfn olunmuşdur.

Təbiətdən gələn müdrikliklə şair yaxşı bilirdi ki, sağlığında xalqın məhəbbətini qazanmış adam dünyasını dəyişəndə harada dəfn olunsa, orada fəxri bir guşə yaranır. Onu onsuz da ziyarət edəcəklər. Hüseyn Arif ümumxalq məhəbbəti qazanan, sevilən, qəbri ziyarət edilən həmişəyaşar şairimizdir.

ÖYÜNMƏYƏ HAQQI OLAN ŞAİR *

Sağlığında onun haqqında yazmaq mənə qismət olmadı. Lakin vaxtaşırı kitablarını vərəqlədikcə, ürəyimə yatan, zövqümü oxşayan şeirlərini təkrar-təkrar oxuduqca bir daha dərk etdim ki, şairlik Allah vergisidir. İlahi qüdrətdən nur alan əsl şairlər poeziyanın ecazkar gücü ilə ürəklərə yol tapır, qəlblərdə məskunlaşırlar. Belə

şairlərdən biri də Tofiq Bayramdır.

Tofiq Bayram (Tofiq Qulam oğlu Bayramov) 1934-cü il dekabrın 16-da Bakının Əmircan kəndində anadan olmuşdur. Burada orta məktəbi bitirdikdən sonra Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda (1954-1959) təhsil alıb. Elə qəbul imtahanı zamanı şairliyini təsdiqləyib. Məsələ burasındadır ki, o vaxtlar dil-ədəbiyyat fənnindən imtahan verəndə üçüncü sual adətən cümlə təhlili olardı. O, cümləni təhlil etmək, mübtəda, xəbər və ikinci dərəcəli üzvləri göstərmək əvəzinə vərəqdə yazır:

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 17.12.2004; «Tofiq Bayram - 70», 2005, s. 3-14. Q.Paşayev kitabı f.e.n. Gülzar İbrahimqızı ilə birgə hazırlayaraq öz hesabına çap etdirmişdir (red).

*İnlədi qəlbimdə incə bir səda,
Burda nə xəbər var, nə də mübtəda.*

Bütün müəllimlər yığışır və gənc şairin təbini alqışlayırlar. Tofiq Bayram doğrudan da tezliklə şair kimi tanınır və institutu qurtardığı 1959-cu ildə Yazıçılar İttifaqına üzv qəbul edilir.

Əmək fəaliyyətinə «Azərbaycan müəllimi» qəzetində şöbə müdiri (1959-1960) kimi başlayan Tofiq Bayram sonralar Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio verilişləri komitəsində (1960-1961), M.F.Axundov adına Dövlət Opera və Balet Teatrında (1961-1964), «Ulduz» jurnalında (1964-1968), «Ədəbiyyat və İncəsənət» qəzetində (1968-1978) və «Yazıçı» nəşriyyatında müxtəlif vəzifələrdə çalışmışdır.

Şair çox gənc ikən məşhurlaşmışdı. Bunu özü də etiraf edirdi:

*İyirmi dörd yaşlı bir cavan idim,..
...Şairəm deyəndə lovğalanırdım.*

Doğrudur, yaradıcı adam özündən razı olmasa, yazıb-yarada bilməz. Lakin şair yaşa dolduqca vədəsindən əvvəl məşhurlaşmağın, vaxtından əvvəl çiçək açan ağac kimi az bəhrə verdiyini, xeyirdən çox ziyan gətirdiyini, arxayınçılığa, özünə aludəçiliyə gətirib çıxardığını dərk edərək yazmışdı:

*Dərd olur vədəsiz şöhrətə yetmək,
Kirayə verilən bir otaq kimi.*

***Özgə paltarında görüşə getmək
Özgə ürəyilə yaşamaq kimi.***

Məhz bu daxili həssaslıq və qorxu hissi onu gecə-gündüz yazıb-yaratmağa sövq etmiş, biri-birinin ardınca neçə-neçə kitablar çap etdirmiş, poeziya həvəskarlarının sevimli şairlərindən birinə çevrilmişdi. Onun müxtəlif illərdə yazdığı «Ana təbəssümü» (1961), «Mənim şair xalqım» (1963), «Azərbaycan dünya gəzir» (1965), «İnamım, əqidəm» (1969), «Gərək elə yanımda» (1971), «Azərbaycan deyəndə» (1974), «Əsrin oyunu» (1979), «Könlümdə yaşayanlar» (1980), «Məsləkim, silahım» (1984), «Ay gecikən məhəbbətim» (1987) və s. kitablar və eləcə də şairin ölümündən sonra çap olunan «Torpağın altı da mənə vətəndir» (1998) və «Səkkizliklər» (2004) kitabları əl-əl gəzmiş, şairin hər kitabı çıxanda hadisəyə çevrilmişdi. Bu baxımdan Tofiq Bayramı xoşbəxt taleli şairlərdən hesab etmək olar.

Şairin qırx dörd yaşı olanda «Ucuzlaşmış kitablar mağazasında» adlı düşündürücü bir şeir yazmışdı. Həmin şeirində şair kitabları mağazalarda yığılıb qalan talesiz yazarların bəxtinə acıyır, öz taleyi də belə olarsa «kor olsun taleyin gözü» - deyirdi:

***Burda satıcılar qaşqabaqlıdır,
Burda alıcılar seyrək görünür.
Yazıq kitabların dili bağlıdır,
Onları dindirən tək-tək görünür.***

***Dükandan çıxıram, səssiz, ahəstə,
Fikrimdə öz qayğım, öz acılarım...***

*Deyirəm, ay mənim oxucularım,
Gəlməyin, gəlməyin qəbrimin üstə.*

*Bir gün ucuzlaşsa şeir kitabım,
Gəlin qəmli-qəmli, bax, bu dükana.
Gəlin o kitabı axtarın, tapın,
Mənim qəbrim bilib ağlayın ona!*

Tofiq Bayram bu hissi yaşamış, dərindən duymuş, ağıl süzgəcindən keçirmişdi. Şairin gəldiyi qənaət şəksizdir:

*Təyyarə səmasız, gəmi dənizsiz,
Şeir oxucusuz yaşaya bilməz.*

Tofiq Bayramın bir çox şeirlərinə musiqi bəstələnib. «Cavanlığım», «Vağzalı çalınır, anam ağlayır», «Ay gecikən məhəbbətim» və bu kimi qızıl fondada yer alan mahnılar isə onu Azərbaycanda hər evin, hər toyun sevimlisinə çevirmişdir.

Tofiq Bayramın əksər şeirlərində fikir o qədər aydın, inandırıcı və emosionaldır ki, oxucu şairin hiss və həyəcanlarına şərik olur, onu zehində, duyğu və düşüncələr aləmində yaşadır:

*Duvağa bürünüb yola düşürsən,
Qonşular telinə çiçək bağlayır.
Ay bacım, sən haldan-hala düşürsən
«Vağzalı» çalınır, anam ağlayır.*

Və ya:

*Qartal idim birdən birə,
Zirvələrdən endim yerə.
Bəlkə uzaq bir xatirə,
Bir xəyaldır cavanlığım.*

Tofiq Bayram poeziyası mövzu, forma və məzmun cəhətdən çox zəngin və rəngarəngdir. Bununla bağlı bir məsələni xüsusi qeyd etmək istərdik. Aşiq məktəbləri, aşiq mühitləri olduğu kimi, poeziya məktəbləri, poeziya mühitləri də ola bilər. Adətən Azərbaycanın Şərqi bölgəsində əruz vəznə üstünlük təşkil edir. Şərqi bölgəsinin nümayəndəsi Tofiq Bayramda bunun əksini görürük. Şairin yaradıcılığında heca vəznə qırmızı xətt kimi keçir:

*Gördüm ilqarını, vüqarını mən,
Qartal tək başına qonalı, dağlar.
Əyilib su içdim qaynar düşündən,
Oldum körpə kimi analı, dağlar.*

Şairin 50 yaşı tamam olanda çap etdirdiyi «Məsləkim, silahım» (1984) kitabına yazdığı böyük həcmli «Müəllifdən» adlanan giriş məqaləsində özü bir çox məsələlərə, o cümlədən də yuxarıda söhbət açdığımız məsələyə tam aydınlıq gətirmişdir:

«Müharibənin ən ağır dövründə – 1941-ci ilin axırlarında Ağstafaya yola düşdük. Həmin rayonun birinci katibi Mehdixan Vəkilov (Səməd Vurğunun böyük qardaşı) atamın yaxın dostu idi. Mehdixan müəllim onu ət hazırlığı idarəsinə müdir vəzifəsinə təyin eləmişdi. Biz köçlü-külfətli, böyük çətinliklə, ...Ağstafaya çatdıq ...»

Qəzənfər Paşayev

Atam Bakıda olduğu kimi, Ağstafada da şeir-sənət adamları ilə yaxından dostluq edir, tez-tez onları evimizə qonaq çağırırdı. Mən həmin vaxtlar Aşıq Əsəd, Aşıq Mirzə (Tovuz aşıqları – Q.P.) kimi qüdrətli el sənətkarlarının sazına, sözünə saatlarla qulaq asmışam. Xalq poeziyasının sehrkar sədaları beynimə, hafizəmə həkk olunub. Ağstafanın bağ-bağatlı gözəl təbiəti, Dilcan dərəsinin füsunkar mənzərələri, lilparlı bulaqların zərif pıçıltıları, «şairlər vətəni» Qazax camaatının danışığındakı dil zənginliyi, ləhcə gözəlliyi, dinlədiyim nağıl və dastanların poetik cazibəsi, məna qüdrəti maqnit kimi məni özünə cəzb edirdi».

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Tofiq Bayramın şeirləri Səməd Vurğunun çox xoşuna gəlib və haqqında deyib: «Bu gəncin dili səlis, misraları ləngərlidir».

Qürur hissi ilə deyə bilərik ki, Səməd Vurğun yaradıcı gənclərlə bağlı söylədiyi bütün fikirlərində olduğu kimi, Tofiq Bayram barədə dediklərində də yanılmamışdı.

Doğrudan da, şairin dili səlis, saf, şirin və cazibəlidir. Görkəmli alman alimi Leybnisin dərin mənalı, təcrübədə təsdiqini tapmış müdrik kəlamı vardır: «Mənə mükəmməl dil verin, sizə mükəmməl mədəniyyət verim».

Göründüyü kimi, Tofiq Bayram dilimizə, ədəbiyyatımıza, bütövlükdə mədəniyyətimizə eyni dərəcədə layiqli xidmət göstərmişdir.

Özünün göstərdiyi kimi, şairlik haqqını gec alan Tofiq Bayram həyat təcrübəsindən gələn müdriklik çağına qədəm qoyduğu bir dövrdə dünyasını dəyişdi. Biz bu barədə söhbət açmaq fikrindən uzağıq. Burada bir onu

Borcumuzdur bu ehtiram

demək istəyirik ki, bütün zamanlarda əsl sənətkarların yolu daşlı-kəsəkli, enişli-yoxuşlu olmuşdur. Hətta hamı tərəfindən etiraf edildikləri halda belə onlara həsəd aparın, bostanlarına daş atan, ilhamlarına mane olmağa çalışanlar az olmamışdır. Lakin həqiqi sənətkarlar öz bədxahlarının istəyinə xilaf çıxaraq coşğunluqla yazıb-yaratmağa davam etmişlər. Tofiq Bayram istisna təşkil etmir. Həyatın keşməkeşləri, riyakarlıq, yalan, böhtan ayaq açıb yeriməsəydi, şair ömrü kəm olmazdı. Şair Qasım Qasımzadə demiş, «İnsan min il yaşardı», şair qocalmazdı:

*Bir eşqin quludur, bir həqiqətin,
Şairə yalanla barışmaq çətin.
Əzabla doğulan şeirin, sənətin,
Yolu hamar olsa, şair qocalmaz.*

Xüsusi vurğulamağa dəyər ki, şairin bu mövzuda yaddaşlara həkk olunmağa layiq neçə-neçə şeiri vardır:

*Gəncliyi havayı itən bir ömrün,
Əzablı, mənasız qocalığı var.*

Ümumiyyətlə, Tofiq Bayram poeziyası ibrətamizliyi, rəvanlığı, eləcə də məzmun və mündəricə etibarını ilə bir-birinə bənzəməyən, fəqət poeziya baxımından yüksək meyarlara cavab verə bilən, insanı düşündürən bir poeziyadır:

*Bir adam didərgin düşsə vətəndən,
Qürbət əzabına qəlbi dağlanır.*

*Yurduna can atar son nəfəsəcən,
Qəbri də vətənsiz od tutub yanar.*

və ya:

*Bir qəmi düşəndə mühasirəyə,
Ya özü-özünü baturmalıdır.
Ya dor ağacından təsliməm deyə,
O hökmən ağ bayraq qaldırmalıdır.*

Tofiq Bayram yaradıcılığında «Ana» mövzusu aparıcı yerlərdən birini tutur. Şair analara böyük ehtiram və şükranlıqla neçə-neçə dərin mənalı şeirlər həsr edib: «Analıq haqqı», «Şair arvadına», «Ana sevinci, ana qəzəbi», «Ay gecikən məhəbbətim», «Vağzalılı çalınır, anam ağlayır», «Qadın ürəyi», «Qadınlar və analar haqqında qəsidə» və s. kimi biri-birindən gözəl şeirlərdə real həyat həqiqətləri bariz şəkildə əks etdirilir:

*Yüz il dayansam da
Qulluğunda mən,
Ay ana, bir günlük
Haqqın ödənməz!*

Demək yerinə düşərdi ki, şairin «Vağzalılı çalınır, anam ağlayır» və «Qadın ürəyi» şeirlərini vaxtilə İraqa aparmış və soydaşlarımız olan kərküklülərin «Qardaşlıq» dərgisində toplantı vaxtı ədəbiyyatçılara oxumuşduq. Hətta bu barədə «Altı il Dəclə-Fərat sahillərində» kitabında yazmışdıq. «... Tofiq Bayramdan «Qadın

ürəyi» və «Vağzalı çalınır, anam ağlayır» şeirlərini oxudum. Çox maraqla dinlədilər». Ondan sonra iraqılı soydaşlarımız Tofiq Bayram yaradıcılığı ilə ciddi maraqlanmağa başladılar. Kərküklü folklorşünas və yazıçı dostum, bu ilin noyabr ayının 25-30 arası Bakıda qonağım olan Mövlud Taha Qayacı ilə «Altı il Dəclə-Fərat sahillərində» kitabımda çap etdiyim məktublaşmalarım deyilənlərə sübutdur. «...Şair Tofiq Bayramın şeirlərini və şəklini göndərirəm. Rica edirəm həmin şeirlərdən xoşuna gələn olsa, «Qardaşlıq»da çap etdir».

Mövlud Taha 4.11.1972-ci il tarixli cavab məktubunda yazmışdı: «Qardaşım, göndərdiyiniz on nüsxə «Arzu Qəmbər»dən yalnız iki nüsxə çatmışdır. Şair Tofiq Bayramın nə şəklini, nə də şeirlərini aldım».

Yeri gəlmişkən qeyd edim ki, 1972-ci ilin 2 dekabrında İraqa növbəti ezamiyyətə əksər şairlərimizin, o cümlədən də Tofiq Bayramın şeirlərindən seçmələri özümlə apardım. Bütün bunları sadalamaqda məqsədim odur ki, şairi iraqılı soydaşlarımız da tanıyır və yaradıcılığını qiymətləndirirlər.

Tofiq Bayram Azərbaycanı tarixdə yaşadan, onun ilham mənbəyinə çevrilmiş korifeylərimizdən: N.Gəncəvinin, Füzulinin, M.F.Axundovun, M.Ə.Sabirin, Ü.Hacıbəyovun, S.Vurğunun, Rəsul Rzanın, S.Bəhlulzadənin, Maestro Niyazinin və bir çox başqa dəyərli sənətkarlarımızın ədəbi portretlərini elə ustalıqla canlandırmışdır ki, oxucu ilə bu böyük dühalar arasında sanki ədəbi bir dialoq yaranmışdır. Bu şeir-sənət dühaları şairin həyat və yaradıcılığına elə dərin təsir etmişdir ki, onun forma, mövzu, məzmun və dil baxımından cilalanmış əsərlərini

Qəzənfər Paşayev

oxuduqca valehedici bir mənzərənin şahidi olursan:
təvazökarlıq, yenə də təvazökarlıq:

*İndi nə Vurğun var, nə Rəsul Rza,
Düşmüşük dahilik iddiasına.*

Bunu şairin çağdaşlarına münasibətində də görmək mümkündür. Şairin Məmməd Araza həsr etdiyi şeirində olduğu kimi:

*Yox, yox, sənin yerin məndən ucadır,
Mən bu həqiqəti söyləyim gərək.*

Burada bir məsələdən də söz açmaq yerinə düşərdi. XX əsrdə ədəbiyyatımızda geniş yer alan dostluq şarjları təəssüf ki, indi unudulmağa üz tutub. Etiraf edirəm ki, məşhur «Kirpi» jurnalını ən çox dostluq şarjlarına görə sevirdim. Yeri gəlmişkən, dostum, filologiya elmləri doktoru Kamil Ramazanovun vəsiyyəti ilə qızı Rəna xanım bu jurnalın 40 illik komplektini mənə bağışladı. Mən isə öz növbəmdə onu Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinə hədiyyə etdim.

Onu da deyim ki, keçən əsrin 2-ci yarısında xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə barədə, mənə «Kommunist» qəzetində oxuduğum dostluq şarjının ləzzəti hələ də damağımdan getməyib:

*Qatlayıb dizinin altına qoyar,
Alim Bəxtiyarı, şair Bəxtiyar.*

Borcumuzdur bu ehtiram

Dostluq şarjları Tofiq Bayram yaradıcılığında da əhəmiyyətli yer tuturdu. Duzlu-məzəli şarjlarına görə o, qələm dostlarının xüsusi hörmət və ehtiramını qazanmışdı. Onun Anar, Nəbi Xəzri, Hüseyn Arif, Səyavuş Aslan, İsi Məlikzadə, Sabir Əhmədov, Oqtay Kazımov və Musa Yaquba həsr etdiyi şarjların ideya məğzini, xoşməramlı niyyət, həddindən ziyadə səmimiyyət, lakoniklik, nikbinlik, zarafatyana sataşma təşkil edir. Həm də bu şarjlar ünvanlandığı qələm və sənət sahiblərinin fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun gəlməklə, hədəfə dəqiq dəyməsi ilə fərqlənir:

Hüseyn Arif:

*Aşıqlar evini mən yaratmışam,
Elə ki, anıram çölü-çəmənini,
Necə danışmayım özüm barədə?
O günü səfərə, yola hazıram.*

*Müdirəm, rəhbərəm o idarədə,
Aşıqlar Bakıda axtarsın məni,
Bu yolda can qoyub, saç ağartmışam.
Qazaxda saz çalıb, şeir yazıram.*

İsi Məlikzadə:

*Adıma yazdılar qırmızı diplom,
Oldu ixtisasım qaz mühəndisi.
Elə bil çiyimdən boru asdılar,
Dedim, ilişmisən, vayındır, İsi.*

*Zavodda, mədəndə girlənib bir az,
«Kövrək qanadlar»la endim həyata.
Bəxtimdən hardasa fantan vurdu qaz,
Məni diyirlədi ədəbiyyata.*

Anar:

*Filmimlə pyesim verib səs-səsə,
Roman yazmağa da xoşum var, xoşum.
Tənqid güldən ağır mənə söz desə,
Fikrim var, hirslənib şeir də qoşum.*

Tofiq Bayram dünya xalqlarının poeziyasını yüksək peşəkarlıqla Azərbaycan dilinə çevirən ən səriştəli sənətkarlardan biri kimi də tanınır. Bədi kamilliyi ilə seçilən həmin tərcümələri oxuyanda onların sanki azərbaycanca yazıldığını, şairin öz təxəyyülünün bəhrəsi olduğunu güman edirsən:

*Nəğməmi, sözümü yayın hər yana:
Vurğunam Bakıya, Azərbaycana!
Bu yerlər köksümün başında gəzər,
Qəlbimdə çırpınar dəli Kür, Xəzər.
Yüz ölkə dolansam, yüz diyar görsəm,
Əsri başdan-başa lələzar görsəm,-
Bu doğma yerləri mən unutmaram,
O çörəyi, duzu ucuz tutmaram.*

(Leonid Xaustov- rus şairi)

və ya:

*Qoy şirin yuxuna girsin gecələr,
Sənin ürəyincə olan bir həyat.
Ləkəli deyilsə vicdanın ağər,
Sən arxayın yat!*

(Qaysın Quliyev- Kabardin-balkar şairi)

Şairin uğurlu tərcüməsində Azərbaycan oxucuları A.Tvardovskinin «Üfüqlərdən-üfüqlərə» (1966) və «Ürəkdən ürəyə» (1975), Rəsul Həmzətovun «Durnalar» (1973) və «Dostları qoruyun» (1989) şeir kitabları, Puşkinin «Mosart və Salyeri», «Tvardovskinin «Yaddaşın hökmü», Anna Axmatovanın «Rekviyem» poemaları, ispan dramaturqu Lope de Veqanın «Hiyləgər məşuqə» əsəri ilə tanış olmaq imkanı əldə etmişdir. Şair eləcə də Y.Yevtuşenko, İ.Abaşidze, Q.Quliyev, L.Xaustov, M.Posxişvili, T.Çiladze, V.Konstantinova və başqalarının bu gün də şüur və qəlblərə sirayət edən poeziya nümunələrini yüksək bədii səviyyədə tərcümə edərək Azərbaycan oxucularına töhfə etmişdir.

Tofiq Bayramın tərcümə sahəsindəki uğurları hər şeydən əvvəl onunla şərtlənir ki, şair Azərbaycan dilinə həqiqi sənət əsərlərini seçib çevirmişdir.

Etiraf etməliyik ki, şairin tərcümə fəaliyyəti ədəbi əlaqələr yolunda əlahiddə xidmətdir.

O, keçmiş sovet məkanında yaxşı tanınan şairlərdən idi. Bu baxımdan görkəmli rus şairi Andrey Voznesenskinin fikri maraq doğurur: «Mən dünyanın heç yerində Tofiq Bayram qədər auditoriya tərəfindən hərarət və xüsusi məhəbbətlə qarşılanan şair görməmişəm».

Tofiq Bayram yaradıcılığı ilə yaxından tanışlıq belə

Qəzənfər Paşayev

qənaətə gəlməyə imkan verir ki, şairin forma, üslub, məzmun və ideya baxımından biri-birindən fərqlənən, bütövlükdə poetik təfəkkürün bəhrəsi olan əsərləri bir ortaq nöqtədə doğma xalqına, vətəninə qeyrətli bir oğul kimi xidmət etmək anlamında birləşir:

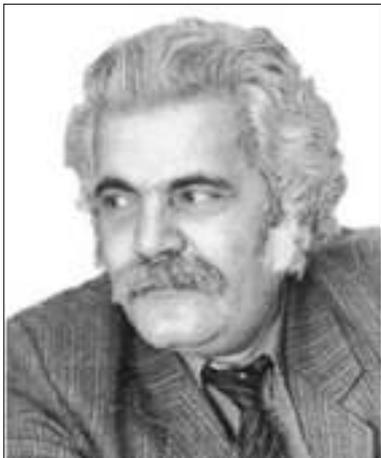
*Vətən mənim bu günüm,
Sabahki toy-düyünüm.
Haqqım var ki, öyünüm,
Azərbaycan deyəndə.
Ürəklərdə döyünüm,
Azərbaycan deyəndə...
Mən Vətənə Füzuli,
Abbas Səhhət deyirəm.
Mən Vətənə Sabiri
Doğan qeyrət deyirəm.
Mən Vətənə Üzeyir,
Müsfiq, Səməd deyirəm.
Günəş kimi müqəddəs
Bir həqiqət deyirəm
Azərbaycan deyəndə.*

Tofiq Bayramın xidmətləri dövlət tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. O, Əməkdar incəsənət xadimi (1984), Dövlət mükafatı laureatı (1988) kimi fəxri adlara layiq görülmüşdür. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Əmircan kəndində istirahət parkına onun adı verilmiş və parkda şairin əzəmətli büstü qoyulmuşdur. Parkın açılışında şəxsən iştirak edən, ədəbiyyatımızın böyük qayğıkeşi Heydər Əliyev şairin yaradıcılığına

yüksək qiymət vermişdir.

Mənalı ömür yaşayan Tofiq Bayram 1991-ci il aprel ayının 18-də dünyasını dəyişdi və Əmircan kənd qəbristanlığında dəfn edildi. Nə edəsən ki, «bir yandan boşalıb, bir yandan dolan dünya»mızın keçilməz qanunları vardır. Tofiq Bayramın yoxluğunu ürək ağrısı ilə qeyd etsək də, təsəllini onda tapırıq ki, şairin ölməz poeziyası yaşayır və tam əminliklə deyə bilərik ki, ədəbiyyatımızda layiqli yeri olan sənətkarın poetik irsi gələcək nəsillərin də qəlbində yaşayacaqdır.

FƏRMAN KƏRİMZADƏ *

Fərman Kərimzadə ilə eyni ildə, o ilk bahar dönəmində, mən son bahar dönəmində anadan olmuşuq. Lakin o Bakıya məndən iki il əvvəl gəldiyinə görə düşüncə tərzini və mühakimələrində üstün idi. Ümumiyyətlə, o, xarici görünüşü və danışığı ilə köhnə kişiləri andırırdı. Bununla da möhtəşəm idi. Fərman və Əlibala Hacızadə ilə

Lenin adına kitabxanada gənclər üçün təşkil olunmuş yaradıcılıq dərnyində tanış olmuşdum. Dərnyənin rəhbəri, şair Tofiq Mütəllibov onlardan xahiş edirdi ki, hər dən dərnyəyə gəlsinlər. Bu vaxt artıq onların hekayələri çap olunurdu. 1961-ci ildə isə hər ikisinin eyni vaxtda kitabı çıxdı. Bundan sonra onun «Ömrümüz günümüz» (1963), «Heykəl dilə gəlir» (1965), «Qarlı aşırım» (1971) kimi bir-birindən maraqlı əsərləri çıxdı və bir yazıçı kimi ona şöhrət gətirdi. Onu da deyim ki, mənə Fərmanla indi haqq dünyada olan dostum, gözəl ədəbiyyatşünas alim İsrail Mustafayev tanış etmişdi. «Qarlı aşırım» əsasında çəkilmiş «Axırıncı aşırım» filminin baxışına (premyerasına) birgə getmişdik. Filmin böyük uğur qazanacağını

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 24.07.2009

əvvəlcədən duyduq və onu ürəkdən təbrik etdik. O isə narazı idi. «Axırını aşırım»a baxanda gördük ki, bəyi o müsbət obraz kimi, yəni həyatda necə olmuşdusa eləcə göstərmək istəyirmiş. Məlumdur ki, Kərbəlayı və Abbasqulu ağa obrazlarını o, həyatdan götürüb. O da məlumdur ki, İsmayıl Şıxlının «Dəli Kür» romanı əsasında çəkilən eyniadlı filmdə Cahandar ağadan sonra sovet dönəmində bəyi müsbət qəhrəman kimi verən ikinci yazığımız Fərman Kərimzadə olmuşdur.

Fərman mütaliəni çox sevirdi. Hərtərəfli biliyə malik idi. Lakin onun biliyi ensiklopedik bilikdən fərqlənirdi. O, hər şeyi real həyatla vəhdətdə qəbul edirdi. Bunun mən Əlibayramlının Vladimovka kəndinə mənim maşınımda İsrail Mustafayevin istədiyi Həsən kişinin qızı Nellinin diləkçiliyinə gedib-gələndə şahidi olmuşdum. Onu da deyim ki, İsrailin toyunu Montində edəndə şair Qabil tamada, Fərman isə onun müavini idi. Fərman çox danışmağı sevməzdi. Ona görə də yaxınları belə onunla bağlı bəzi məqamları bilməzdilər. 1988-ci ilin sonları idi. Türkiyədən yüksək səviyyəli qonaqlar gəlmişdilər. «Qarabağ» restoranında onlara qonaqlıq verirdilər. Mən ora Abbas Zamanovla getmişdim. Məclisi akademik Fərəməz Maqşudov aparırdı. Mən orda ilk dəfə gördüm ki, Fərəməz müəllim həm türk, həm də Azərbaycan poeziyasını demək olar ki, əzbər bilir. Sabir Rüstəm-xanlının təpədən-dırnağa azərbaycançı olduğunu bilirdim. Lakin gördüm ki, o, eyni dərəcədə türkcüdür. O da məlum oldu ki, Fərman Kərimzadə qeyri-adi şeirlər yazırmış. Həmin şeirlərdə dərin hüzn, qüssə, kədər qırmızı xətt kimi keçirdi.

Onu da deyim ki, «Qarlı aşırım»dan sonra Fərman düz 11 il susdu. Hərə bir şey deyirdi. Lakin lap yaxın adamlar bilirdi ki, o tarixi roman üzərində işləyir. Gecə-gündüz mütaliə edir, material toplayır. 1982-ci ildə «Xudafərin körpüsü» şimşək kimi çaxdı, ildırım sürətilə bütün evlərə, ailələrə mehman oldu. Bir il sonra kitabın II hissəsi çıxdı. 1988-ci ildə isə 300 səhifəlik «Çaldıran döyüşü» romanı 65 min tirajla işıq üzü gördü və elə bil Fərman gözə gəldi. Nəzər tutdu onu. Lakin Fərmanın yaxın dostları yaxşı bilir ki, onun dərdi el-oba dərdi idi. Qarabağ dərdi idi. Az adam bilir ki, Fərman Kərimzadə Ermənistandan – öz ana torpaqlarından, ata yurdlarından qaçmağa məcbur olaraq Azərbaycana gələn qohum-əqrəbasını qarşılarkən onların ağır vəziyyətini görmüş, ürəyi dözməmiş, əbədi dayanmışdı. O, qələminin və ağlının ən kəsərli vaxtı anadan olduğu mart ayında, ilk baharda, Novruz bayramına üç gün qalmış dünyasını dəyişdi.

Nə edəsən, həyat keşməkeşli və anlaşılmazdır. Təsəllini onda tapırıq ki, onu əbədiyaşar edən tarixi romanları, povest və hekayələri vardır.

NƏSRİMİZDƏ İSİ MƏLİKZADƏ NƏFƏSİ *

Ədəbiyyata XX əsrin 60-cı illərində gələn, 60-cılar nəsli kimi tanınan yeni nəslin əsərlərində mövzu, real həyat probleminin qoyuluşu və bədii həlli məsələsi Azərbaycan ədəbiyyatının çox maraqlı və uğurlu mərhələsini təşkil edir. Həmin dövrün istedadlı qələm sahiblərindən biri də İsi Məlikzadədir.

İsi Məlikzadə 1934-cü il may ayının 1-də Quzey Azərbaycanın Ağcabədi rayonunda anadan olmuşdur. Orta məktəbi bitirdikdən sonra M.Əzizbəyov adına Azərbaycan Sənaye İnstitutunun (indiki Azərbaycan Neft Akademiyası) Neft-mədən fakültəsinə daxil olmuş (1952) və həmin institutu bitirmişdir (1957). Tələbəlikdən qələmini bədii yaradıcılıqda sınamış və uğur qazanmışdı. İsi Məlikzadə həmin illəri belə xatırlayır: «Cavan vaxtlarımda gündüzlər istehsalatda çalışırdım, gecələr isə yuxuma haram qatıb, gözümün toyşu gedənəcən hekayə yazırdım. Yazdıqlarımın keyfiyyətindən razı idim. Say artdıqca

* «Vəfa» jurnalı, №4, 2004, s.20-21, «İsi Məlikzadə -70», «Bakı nəşriyyatı», 2004, s.3-5; (Gülzar İbrahimqızı ilə şərikli). Q.Paşayev kitabı öz vəsaiti hesabına çap etdirmişdir (red).

özümə inamım da artırdı».

Sonralar bədii yaradıcılığa olan həvəsi onu ixtisasından uzaqlaşdırıb ədəbiyyatın geniş üfüqlü qoynuna atdı. Şair Tofiq Bayram ona dostluq şərhi həsr etdi:

*Adıma yazdılar qırmızı diplom,
Oldu ixtisasım qaz mühəndisi.
Elə bil çiynimdən boru asdılar,
Dedim ilişmisən vayındır, İsi.*

Ədibin bir sıra kiçik həcmli hekayələri dərhal oxucu rəğbəti qazandı. Bu hekayələrin əsas məğzi real həyatdan gəlirdi. Lakoniklik, az sözlə böyük məna ifadə etmək ədibin yazı manerasına xas olan başlıca cəhət idi.

İsi Məlikzadə əsərlərinin mayası həyatdan, torpaqdan, xalqdan, milli kökə, ənənəyə bağlılıqdan irəli gəlir. XX əsrin 70-90-cı illəri İsi Məlikzadə yaradıcılığının ən məhsuldar dövrünü təşkil edir. Bu illərdə yazdığı çoxsaylı hekayə, povest və romanları geniş ictimaiyyət tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdı.

İsi Məlikzadə «Ulduz», «Azərbaycan» ədəbi-bədii jurnallarında, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında, «Azərbaycanfilm» kinostudiyasında və s. işləmişdir. İlk hekayəsi 1960-cı ildə, ilk kitabı - «Həsərin sonu» 1964-cü ildə çap olunub. Uzun illər ərzində «Vəfa», «Bünövrə», «Kürsü», «Möhlət», «Özgə anası», «Oyanmış xatirələr», «Haram tikə», «İki günün qonağı», «Kövrək qanadlar», «Evin kişisi», «Qaranquş yuvası», «Günəş harada gecələyir», «Gümüşgöl əfsanəsi», «Küçələrə su səpmişəm», «Yaşıl gecə», «Görüş», «Dədə palıd», «Günəşli payız»,

«Qırmızı yağış», «Alovlu qış» və b. kitabları nəşr olunmuşdur.

Ədibin «Molodaya Qvardiya», «Sovetskiy pisatel» kimi nüfuzlu nəşriyyatlarda rus dilində ondan artıq kitabı nəşr olunmuşdur. Moskvada fransız dilində çıxan «Azərbaycan nəsri antologiyası»nda İsi Məlikzadənin bədii yaradıcılığına yüksək qiymət verilmiş, ədibin «Oğul» hekayəsi çap olunmuşdur.

İsi Məlikzadənin Respublika teatrlarının səhnəsində «Gəl qohum olaq», «Sağlıq olsun», «Hərənin öz ulduzu», «Məndən nigaran qalmayın» pyesləri tamaşaya qoyulmuşdur.

Uzun illər «Azərbaycanfilm» kinostudiyasında baş redaktor işləyən ədibin ssenariləri əsasında çəkilmiş «Qatarda», «Gümüşgöl əfsanəsi», «Pəncərə», «Ağ atlı oğlan», «Kişi sözü», «Cehiz güzgüsü», «Güllələnmə təxirə salınır», «Hacı Qara», «Papaq», «Evin kişisi», «Evlənmək istəyi-rəm», «Qoca palıdın nağılı» kimi qısa metrajlı bədii və sənədli filmlər böyük ekranda öz geniş təcəssümünü tapmış və tamaşaçı rəğbətini qazanmışdır.

Xüsusən də, yazıcının «Qatarda» əsəri cəmiyyətdə baş verən haqsızlıqlara qarşı güclü etiraz, üsyan, haray olmaq baxımından fərqlənir. Sovet sisteminin qılıncının dalı da, qabağı da kəsdiyi bir dövrdə onun eybəcərliklərini tam çıpaqlığı ilə açıb göstərən, kəskin tənqid atəşinə tutan «Qatarda» əsəri ədəbiyyatımızda hadisədir. Xalq arasında çox sevilən bu əsərin şöhrətini Yaşar Nuri, Həsən Əbluc kimi görkəmli səhnə ustalarının bənzərsiz oyunu daha da artırmışdır.

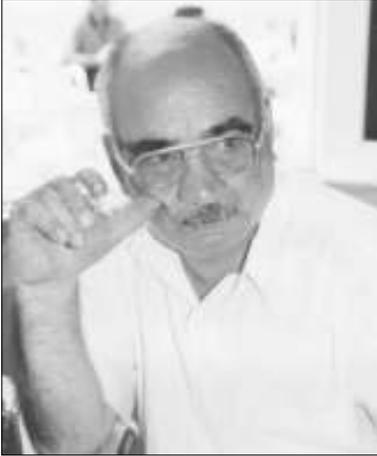
Bir qələm əhli olaraq, İsi Məlikzadə özünü bədii ya-

Qəzənfər Paşayev

radıcılıqda tam təsdiq etmiş, oxucu və tamaşaçı kütləsinin sonsuz məhəbbətini qazanmışdır. Təəssüf ki, o yaradıcılığının çiçəkləndiyi bir dövrdə, Azərbaycan xalqının tale yüklü Qarabağ məsələsində Xudu Məmmədov (Qarabağa dair iclasda), Hafız Baxış (Qarabağa dair iclasda), Fərman Kərimzadə, Mikayıl Azafli, Hamlet Xanızadə, Eldar Baxış, Famil Mehdi, Şahmar Əkbərzadə və başqaları kimi, İsi Məlikzadə də sarsıntı keçirdi və 1995-ci ildə dünyasını dəyişdi. Təsəllini onda tapırıq ki, İsi Məlikzadənin əsərləri bu gün də səhnədən düşmür, həmişəki məhəbbətlə oxunur, xatirəsi layiqincə yad edilir.

Təkcə onu demək kifayətdir ki, Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin sərəncamı ilə 2004-cü ildə latın qrafikası ilə əsərlərinin çapı nəzərdə tutulan yazıçıların siyahısında İsi Məlikzadənin də adı vardır.

«BİR DƏ GÖRÜRSƏN Kİ,
AÇILAN SOLUR...» *

Onunla həmyaş idik. Hər ikimizin uşaqlığı II Dünya Müharibəsi dövrünə düşmüşdü. Müharibə «xeyirxahlığını» bizlərdən də əsirgəməmişdi. Şəkərin, şirniyyatın nə olduğunu bilməmişdik. Uşaqlıqdan bizə qalan acı xatirələr olmuşdu. Bizi bir-birimizə bağlayan tellər folklorla başlayırdı. O da folkloru, adət-ənənələrimizi, etnoqrafiyanı çox sevirdi, mən də. O, Xızı rayonunun Tudar kəndində anadan olsa da (30.XI.1937), dünyasını dəyişdiyi günə qədər (25.03.2006) ölkəmizin paytaxtı Bakıda, əsasən Sovetski deyilən «dağlı məhəlləsi»ndə yaşamışdı. Mən ömrünü folklorumuza həsr edən, onu bütün vücudu ilə sevən, təbliğ edən, milyonlarla adama sevdiren, ümumxalq məhəbbəti qazanan Əmirhüseyn Məcədovun bu keyfiyyətinə, şifahi xalq ədəbiyyatını dərindən bilməyinə pərəstiş edənlərdən olmuşam. İncəsənət Universitetində əldə etdiyi biliyin sayəsində o, Azərbaycan Televiziyasına millilik gətirənlərin sırasında idi.

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 12.05.2006. s.5.

Qəzənfər Paşayev

Əmirhüseyn Məcidov Azərbaycan televiziyasında görkəmli rejissor Arif Babayevin yanında rejissor köməkçisi kimi işə başlamışdı (1963). Arif Babayev «Zirvə», «Arşın mal alan», «Sehrli xalat» filmlərini çəkəndə də onun köməkçisi olub. 1967-ci ildən başlayaraq ömrünün 35 ilini bağladığı AzTV-də sərbəst verilişlər hazırlamışdı. «Səhər görüşləri»nin ilk doqquz sayı daxil olmaqla «Evrika», «Sağlamlıq», «Odlar diyarı», «Şimşək», «Ədəbi üfüqlər», «Səadət» qadın klubu, «Kitab köşkü», «Klassik irsimizdən» kimi bir-birindən maraqlı, böyük tərbiyəvi, elmi və mədəni əhəmiyyəti olan, xalqın qan yaddaşını oyadan verilişlər onun təxəyyülünün məhsulu olub.

Mən dostum Əmirhüseyn Məcidovun «Klassik irsimizdən», «Sətirlərdə döyünən ürək», «Zirvələr» rubrikaları altında silsilə ədəbi verilişlərinə həmişə bu müstəvidən baxmışam. Mənə belə gəlir ki, ədəbiyyatımızın ən uğurlu təbliği yolu televiziya verilişləri, televiziya tamaşalarıdır. Teatrlarda tamaşalara yüzlərlə adam baxırsa, televiziya onları minlərlə, milyonlarla adam izləyir və ədəbiyyatın aşıladığı sonsuz ümmana bənzəyən mənəvi dəyərləri əxz edir. Bu verilişlər sözün həqiqi mənasında musiqili tamaşa olub, tamaşaçılara bədii zövq vermək baxımından da seçilirdi. Məhsəti xanım, Heyran xanım, Natəvan, Nəbati, Xaqani, Nizami, Nəsimi, Füzuli, Vaqif və başqalarına həsr olunmuş musiqili teletamaşalar ədəbi kökümüzdə, özünüdərkə qayıdış yolunda atılan gərəkli addımlar idi. O, müasir yazarlarımızın yaradıcılığına da böyük ehtirasla yanaşırdı. Xalq şairi B.Vahabzadə, N.Xəzri, C.Novruz, N.Həsənzadə və başqalarının yara-

dıcılığına yadda qalan verilişlər həsr etmişdi. O, hansı yeni bir verilişə girişirdisə, uğur qazanırdı. Çünki peşəni mükəmməl bilən sənət fədaisi idi. Yaz yağışından sonra göbələk kimi artan, tele və radio kanallarda baş alıb gedən, insanı darıxdıran mənasız tele-şou, proqram və «yeni proyektlər»dən usananda Azərbaycan televiziyasının gəl-gəl deyən vaxtları və mütləq Əmirhüseyn müəllimin verilişləri, xüsusən də 70-ci illərdə «Klassik irsimizdən», 80-ci illərdə «Ozan» və 90-cı illərdə «Durna teli» göz önünə gəlir. Lakin tərəddüd etmədən deyə bilərik ki, onun şah əsəri memarı olduğu «Ozan» olmuşdur. «Ozan» və «Durna teli» kimi ümumxalq rəğbəti qazanan verilişlərin həm müəllifi, həm də rejissoru Əmirhüseyn Məcidov özü idi. O həqiqətən sənətinin vurğunu, bilicisi və fədaisi idi.

«Ozan» Əmirhüseyn Məcidovun fəaliyyətində qırmızı xətt kimi keçir. Özünün etirafına görə o vaxtlar Mərkəzi Komitənin katibi olan Həsən Həsənov xalq yaradıcılığına dair bir veriliş hazırlamağı məsləhət görübmüş. Elə «Ozan» adını da o özü təklif edibmiş. «Ozan» hayküsüz, sakit bir tərzdə təqdim olunurdu. Hətta aparıcını belə veriliş boyu görmək mümkün deyildi. Onu yalnız verilişin əvvəlində tamaşaçıları salamlayarkən və sonda görmək olurdu. Bu, belə böyük həcmli veriliş üçün yenilik idi. Əmirhüseyn müəllim xalqa demək istədiklərini folklorun dili ilə, həm də çox uğurla çatdırırdı. Əsas məqsəd indiki verilişlərdən fərqli olaraq, özlərini göstərmək deyil, tamaşaçıya lazımi mətləbləri sözlə çatdırmaq idi. «Ozan»ın təqdimat musiqisinin özü bir tapıntı idi: Ü.Hacıbəyovun «Koroğlu» operasının uvertürası.

Qəzənfər Paşayev

«Ozan»ın cəmisi yeddi nömrəsi efirə çıxandan sonra, onu Dövlət mükafatına təqdim etmişdilər. Elə bu faktın özü çox mətləblərdən xəbər verir. Əmirhüseyn müəllim «Ozan»a neçə-neçə gənc müğənni, aktyor, sənət adamını cəlb etmişdi. Onlar «Ozan»ı, «Ozan» isə onları xalqa tanıdırdı. Onların arasında Xarici Dillər İnstitutunda üç il ingilis dilindən dərs dediyim, cazibəli səsi və diksiyası ilə seçilən tələbəm Mürsəl Ağamirzəyev və İncəsənət Universitetində təhsil alan Nadir Hüseynov da var idi.

Əmirhüseyn Məcidov «Ozan»a materialı xalqdan toplayırdı. Odur ki, Azərbaycanda getmədiyi oba, tanımadığı kənd və söz sərrafı yox idi. Əmirhüseyn müəllim istirahət nədir, bilməzdi. Rahatlığını işləməkdə tapırdı. Sözün həqiqi mənasında istedadlı rejissor idi. Bundan əlavə folklordan ilahi bir müdriklik də əxz etmişdi.

Rejissor ekranda demək olar ki, görünmür. Professor İlham Rəhimlinin göstərdiyi kimi: «Görünən onun istedadının, estetik zövqünün, dünya duyumunun, həyat görüşlərinin bədii təcəssümüdür. Onun dəyəri və dəyərsizliyi ilə rejissorun sənətinə qiymət verilir».

Ədalət naminə deyək ki, XX əsrin 70-ci illərindən başlamış indiyə kimi görkəmli alimlər, sənət adamları, qələm sahibləri onun sənətinə yüksək qiymət vermişlər. Professorlar İlham Rəhimli, İsmayıl Məmmədov, Xanlar Qurbanov, Aydın Dadaşov, eləcə də Nahid Hacızadə, Ağalar Mirzə, Müşfiq Cabiroğlu, Tamara Mütəllimzadə, Xəyalə Hüseynli, Yavər Hüseynov, Salman Babayev və başqalarının yazıları bu qəbildəndir.

Gün kimi aydın bir həqiqətdir ki, bu sənət adamlarının yolu hamar olmur. Ağrılı-acılı, təlatümlü, enişli-yo-

xuşlu olur. Daim onu qabarmalar və çəkilmələr izləyir. Sarsıntılar da keçirir. Bu vaxt onu sənətinə vurğunluq xilas edir. Əmirhüseyn müəllim də sarsıntıya məruz qalmışdı. Lakin o, acısı heç vaxt səngiməyən zərbəni sənətdə deyil, Çernobil faciəsindən almışdı. Oğlu Elşən Çernobılda sağalmaz xəstəliyə mübtəla oldu. Əlac tapılmadı, 24 yaşında dünyasını dəyişdi. Əmirhüseyn müəllim az qaldı dəyanətini itirsin. İnciməyəcəyinə inanaraq onunla açıq söhbət etdim. Yeganə oğlunu itirmiş şairimiz Hüseyin Arifin sarsıntılarını, qələmə sarılarına ağır vəziyyətdən çıxmaq istədiyini göz önünə gətirdik. Bundan sonra Əmirhüseyn müəllim «Elşən» təxəllüsü götürərək qəmli ədəbi əsərlər, pyeslər, hekayələr, şeirlər yazmağa başladı. Folklorndan, görkəmli elm və sənət adamlarından, yazarlarımızın həyat və yaradıcılığında bəhs edən beş sanballı kitab çap etdirdi.

Qəzənfər Paşayev

Xalq arasında övladın öz atasının yolu ilə getməsi, sənətini davam etdirməsi həmişə yaxşı hal kimi qarşılanıb. Təskinlik olsun deyə rahatlıqla deyə bilərəm ki, Əmirhüseyn müəllimin 35 il çalışdığı Azərbaycan Dövlət Televiziyasında onu əvəz edən oğlu İman atasının sənətini davam etdirir *.

Əmirhüseyn müəllim İraqda yaşayan dili dilimizdən, adət-ənənəsi, həyat tərzi, folkloru, musiqisi eyni olan, əsasən Kərkük mahalında toplu halda yaşayan bacı-qardaşlarımızın folklorunun və xalq musiqisinin təbliğinə də misilsiz xidmətlər göstərirdi. Təəssüf ki, dostumun haqqında keçmiş zamanda yazmaq məcburiyyətindəyəm.

Nə edəsən ki, həyatın sərt və dəyişməz qanunları, ömrün yarpaq tökən çağı var. Belə anlarda insanları ovunduran, təsəlli verən müdrik kəlamlar olur:

*Bir də görürsən ki, açılan solur,
Düşünən bir beyin, bir torpaq olur:
Bir yandan boşalır, bir yandan dolur –
Sırrını verməyir sirdaşa dünya...*

* Hazırda İman “Space” telekanalında redaksiya müdiri vəzifəsində çalışır (Q.P.).

O, MÜDRİKLİK ZİRVƏSİNDƏ BƏRQƏRAR OLMUŞDU *

Dərin mənəli söhbətlərini, müdrik kəlamlarını neçə vaxtdan bəri dəftərə köçürdüyüm Tofiq müəllim haqqında sağlığında cürət edib ürək sözlərimi deyə bilmədiyimə təəssüflənirəm. Açığın deyim ki, qorxurdum ona layiq olmaz, bəyənməz. Təsəllimi onda tapıram ki, saralmış vərəqlər xəyalən məni Tofiq müəllimli günlərə

aparır, xatirələr kino lenti kimi göz önündən keçir. Tofiq müəllim canlı həyat və müdriklik məktəbi idi. Dünyaya, həyata bizim çoxlarımızın görə bilmədiyi mütəfəkkir gözü ilə baxır, güclü məntiqi ümumiləşdirmələri ilə seçilirdi. Xeyirdə, şərdə hamı onun başına toplaşır, onunla təmasda olmağa, insana mənəvi zövq verən söhbətlərinə qulaq asmağa can atırdı. Nə gizlədim, əvvəllər bunu onun yüksək vəzifələrdə işləməsi ilə bağlayırdım. Lakin sonralar, onun məntiqi və mənə dolu söhbətlərini dinləmək mənə də nəsib olduqdan sonra, səhvimi başa

* Bax: Xanlar Bayramov, Zakir Sadatlı. Onu Gəncə böyütmüşdü. Bakı, «Nurlan», 2004. s.201-207.

düşdüm.

Bütün dünyada məşhur «Şərq müdrikliyi» ifadəsi vardır. Bu, sağlam düşüncəli, müdrik ağsaqqalların həyat təcrübəsinin nəticəsi kimi meydana gəlmişdir. Tofiq Məsim oğlu Bağirov belə müdriklərin davamçılarından idi – desək, səhv etmərik. Bu, təkcə bizim deyil, onu yaxından tanıyanların əksəriyyətinin qənaətidir. Nə yaxşı ki, belələrini Yaradan xalqa bəxş eyləyir. Onunla təmasda olduqca, müdrik kəlamlarına qulaq asdıqca sanki xalqımızın tarixi, ədəbiyyatı, ümumiyyətlə, mədəniyyəti vərəq-vərəq göz önündən keçir, indiyə qədər sənə qaranlıq qalan bir çox mətləblər, məqamlar aydınlaşırdı. O, tariximizə tarixçilərin həsəd aparacağı səviyyədə bələd idi. Eləcə də elmin başqa sahələrinə, xüsusən də elmi ədəbiyyata, ensiklopedik ədəbiyyata. Klassik və müasir ədəbiyyatımızı gözəl bilirdi. Azərbaycan ədəbiyyatında elə bir önəmli hadisə, elə bir həqiqi ədəbi imza tapmaq çətin idi ki, Tofiq müəllim ondan xəbərsiz olsun, ona obyektiv qiymət verə bilməsin. XX əsrin 20-ci illərindən yaradıcılığa başlayan yazarlarımızın hamısının avtoqrafla hədiyyəsi Tofiq müəllimin 7000-dən artıq nadir kitabı əhatə edən kitabxanasının xüsusi rəflərini bəzəyir. Yeri gəlmişkən Tofiq müəllimin kitabxanasında bir saz və eləcə də Cavad xan, Şeyx Şamil, Atatürk və Səməd Vurğunun portretləri asılıb. Soruşanda: «Saz milli rəmzimizdir. Savadını nəzərə alaraq, bu şəxsiyyətlər barədə sənə məlumat verməyə ehtiyac duymuram, Səməd Vurğundan başqa. Tiflisdə Dəmiryol İnstitutunu bitirdikdən sonra, mənə Mahaçkalaya işə göndərmişdilər. Azərbaycana qayıtmağıma görə ona minnətdaram» - demişdi.

Borcumuzdur bu ehtiram

Tofiq müəllim böyük ziyalı idi. Ziyalı kim hesab olunur? – sualına bir dəfə belə cavab vermişdi: «Ziyalı təkcə savadlı olmaq demək deyildir. Sözsüz, ziyalı yüksək intellekt sahibi olmalıdır. Eyni zamanda yüksək mənəviyyatlı, eqoizmdən kənar, təvazökar, ədalətli, millətin ağrıları ilə yaşayan, mənəbpərəstlikdən uzaq, yaltaqlığa, ikiüzlülüyə nifrət edən, bir sözlə yüksək intellektli, qüsursuz adamı ziyalı adlandırmaq olar. Ziyalı ictimaiyyət tərəfindən etiraf olunur».

Deyirlər nəcabətli adam hər yerdə doğulmur. Ancaq belə müdrik harada doğulursa, orada bütöv bir xoşbəxt nəsil çiçəklənir. Tofiq müəllim öz xeyirxahlığı, ləyaqəti və nəcabəti ilə buna tam nail olmuşdu.

Böyük şərqşünas və islamşünas alimimiz, dünyanın bir çox Elmlər Akademiyalarının üzvü, prof. Vasim Məmmədaliyevlə bağlı yazdığım: «Elmi, təfəkkürü, fitri istedadı ilə seçilən şəxsiyyətlərlə uzun müddət oturub-duranda, təmasda olanda çox vaxt onlar adiləşirlər. Lakin Vasim müəllimlə yaxın olduqca qərribə bir mənzərə ilə qarşılaşırsan. O, gündən-günə insanın qəlbində və gözündə ucalır, əzəmətli dağa dönür» (Bax: «Vasim Məmmədaliyev zirvəsi» kitabı, 2002, s.118) - sözlərini tərəddüd etmədən Tofiq müəllimə də aid etmək olardı.

Tofiq müəllim, milli hisslərlə yaşayan və bunu əməllərində yaşadan, milli ziyalı mövqeyindən çıxış edən bir insan idi. Danışarkən hisslərə, emosiyaya yol verməzdi.

Nədən danışsa, həyatı təcrübəsinə arxalanır və gəl-di-yi nəticə ilə insanı heyran edirdi.

Bir dəfə söhbət Fəxri xiyabandan düşmüşdü. Hərə bir şey deyirdi. Tofiq müəllim dedi: «Sağlığında ehtiram

Qəzənfər Paşayev

qazanmış adam dünyasını dəyişəndə harada basdırılsa, orada fəxri bir guşə yaranır. Onu onsuz da ziyarət edəcəklər. Fəxri xiyabanda isə xalqın mədəniyyəti və tarixini yaradan ən ləyaqətli övladları dəfn olunmalıdır».

Hamı onun sözünü təsdiq etdi. Qəribədir ki, onun bütün fikirləri demək olar ki, qeyd-şərtsiz qəbul olunurdu. Bu, müdriklik nişanəsi idi.

... İnsan arzu ilə yaşayır. Lakin bir yaş dövrü gəlir, insan bu günlə yaşayır. Vaxt keçdikcə, insan keçmişlə yaşayır. Mən indi keçmişlə yaşayıram. Keçdiyim həyat yoluna nəzər salanda heç bir nigarançılıq görmürəm. Yaxşı ad qoyub gedirəm ki, bu da üç oğluma kömək olacaq. Onu da deyim ki, Yaradanın işinə qarışmaq olmazmış. Adam qocalıb əldən düşəndə ona birinci arvadı həyan olur. Özü də qadın kişidən ən azı 8-10 yaş kiçik olmalıdır. Sonra qız gəlir, sonra bacı. Gənlikdə dalbadal oğlanlarım olduqca fəxr edirdim. Deyirdim: «Nə yaxşı qız olmadı». Yaşlı vaxtımda nə böyük səhv etdiyimi anladım. Dərk etdim ki, Yaradanın işinə qarışmaq, onun qoyduğu qanunlarda nöqsan, ədalətsizlik axtarmaq nəinki ağılsızlıq, həm də böyük günahdır. Bir şey də var ki, dini məsələləri elmi yolla izah etmək lazımdır, yoxsa mövhumata gətirib çıxarır – deyirdi.

Məqamdan istifadə edərək dedim ki, yaşınız çoxalıb. Yenə bir təskinlikdir. İmkanınız da vardır. Niyə müqəddəs yerləri ziyarət etmirsiniz?

– Ziyarət gərək ziyarət olsun, yoxsa bəziləri kimi turist sifətilə müqəddəs yerlərə gedib özümü pis vəziyyətdə qoya bilmərəm. Müqəddəs yerlərə getsəm gərək islamın bütün göstərişlərini yerinə yetirəm. Yaşlı adam olduğum-

dan indiyə qədər etmədiyim bir işi görə bilmərəm. Odur ki, hesab edirəm ki, hərəkətim riyakarlıq olardı.

Hər şeyə ağıl, sağlam düşüncə və məntiqlə yanaşan Tofiq müəllim «gözünün işığı» olsan belə, heç vaxt mühakimələrində tərəfkeşlik etməzdi. Bir dəfə söhbət siyasətdən düşmüşdü. Söhbət zamanı onun nə qədər dəqiq, qərəzsiz və vicdanlı olduğunu bir daha kəşf etdim. Tofiq müəllim deyirdi: «Siyasət odla oynamağa bənzəyir. Onu elektrik cərəyanına bənzətmək olar. Hər ikisində bircə səhv, bircə diqqətsizlik ölümə bərabərdir. Qarabağ məsələsində bəziləri prezidenti qətiyyətsizlikdə təqsirləndirirlər. Belələri dövlət siyasətindən xəbərsiz adamlardır. Qarabağ məsələsi o vaxt həll olunacaq ki, onu ortaya atanlar öz məqsədlərinə çatsınlar. Prezidentimiz çalışır ki, bu məsələdən az ziyanla çıxaq».

Tofiq müəllimin kitabxanasında 1943-cü ilə qədər oxuduğu kitablardan seçmələr verilmiş 78 səhifəni əhatə edən dəftərlər vardır. Məktəbli dəftərlərinin saralmış vərəqləri nələrdən xəbər vermir. O, özü belə deyirdi: «Bu dəftərlər mənim həyatımın artıq vərəqlənmiş səhifələridir. Dəftərləri vərəqlədikcə acılı-şirinli gənclik illərim göz önündən keçir. O vaxt arzularla yaşayırdım. İndi isə həyata keçib-keçməyən uğur və uğursuzluqlarımı göz önünə gətirirəm. Anlayıram ki, insan həyatı dərinədən dərk etdikcə aktiv fəaliyyətə həvəs azalır. Özü də bu hər yaşda ola bilər. Bir də həyatın sonunun fəlsəfi mənası da vardır. İnsan həvəsdən düşdükcə fəaliyyətdən də düşür, həyata münasibət sənə rahatlıq vermir».

Tofiq müəllimin müəyyən fikir, düşüncə və qənaətlərini bir söz belə dəyişmədən oxuculara təqdim etməyi

Qəzənfər Paşayev

münasib saydım.

Həyatda ən böyük var-dövlət ləyaqətdir. Ləyaqətli adamlar başqalarından vicdanları ilə seçilir. Ümumiyyətlə, insanda yaxşı nə varsa vicdanın məhsuludur. Vicdanla görülən iş insana şərəf gətirir. Vicdan insanın daxilində olan ədalət məhkəməsidir. Ləyaqət və vicdan insanın peykidir. Hər şeyi xərcləmək olar, qazanırsan xərcləmək üçün. Ləyaqət və vicdan da həyatda qazanılır. Lakin onu ömür boyu toplamalı və xərcləməməlisən. Ləyaqət və vicdan paylanmaz.

· Düşmənçilik heç bir tərəfə xeyir vermir. Hətta qalib tərəf özü də qazanmır. Çalış düşmən qazanma. Düşməni dost eləməyə çalış. Pis adama qarşı düşmənçilik etmə. Onun düşməni daxilindədir. O, öz-özünü əzəl-axır məhv edəcək.

· Hamı ilə söhbət etmək olar. Mübahisəni isə intellekti olan adamla etmək olar. Mübahisə höcətləşmə yolu ilə olmamalıdır.

· Şöhrət dalınca qaçma. Sən onu olduğu qədər qəbul et. Arxasınca düşsən o səni uçuruma aparacaqdır. Eləcə də vəzifə.

· Qohumlar gəlib-gətməlidirlər. Uşaqlar kiçiklikdən bir yerdə olmasalar mehribançılıq yaranmaz. Uşaqların gələcəyini nəzərə alın. Yoxsa Avropadakı kimi fərdi olacaqlar.

· Qohumluqda qudalıqdan şirini olmaz. Hər iki tərəf bir-birinə dünyada yaxşı nə varsa hər şeyi arzulayır. Çünki bir-birləri ilə qırılmaz tellərlə bağlı və asılı olurlar.

· Bu günün ləzzəti ilə yaşamaq olmaz. Əgər sən qayğıdan qaçırsansa, demək sən yaşamırsan. Qayğıdan

Borcumuzdur bu ehtiram

kənar həyat yoxdur. Qayğı zəncirvari prosesdir. Hər yaş dövrünün öz qayğısı var. Hoppanıb keçmək olmaz. Onda ardıcılıq pozular. Qayğı arzu ilə nisbətdə götürülür. Qayğı realdır, arzu xəyaldır. Qayğı arzuya çatmaq üçün vasitədir.

· Tamah, nəfs yıxmayan evi heç nə yıxa bilməz. Var-dövlət artıdqca bəzi adamlarda iştah da böyüyür. Tamahın qarşısını almaq və normal yaşamaq üçün gərək onun ağzına qıfıl vurub açarını dənizə atasan. İnsan nəf-sinin toxluğu, mənəvi paklıq, əxlaqi saflıq dünyada ən böyük var-dövlətdir.

Həyatda kitablardan, maraq dairəmi genişləndirməkdən və biliyimi artırmaqdan doymamışam. Di gəl ki, çox oxuduqca, çox bildikcə, dərk eləyirəm ki, az bilirəm. Bununla belə, kitablar mənə o qədər doğmalaşıb ki, əslində onlara övlad münasibəti bəsləyirəm. Ədəbi tənqidlə çox maraqlanıram. Odur ki, «Ədəbiyyat qəzeti»ni 1935-ci ildən yığırım. Açıq deyək ki, son vaxtlar tənqidi-miz qənaətbəxş deyil. Tənqidçilər əsasən yazarların əsərlərinin arxasınca gedir, onlara yarınlmaq üçün yazırlar. Bir sözlə, tənqid xatirinə yazırlar.

· Biznes qumar kimi bir şeydir. Alışdın, aralana bil-mirsən. Həmişə gəlib birdən kəsildə, baxmayaraq ki, ömrünün axırına qədər yeməyə-içməyə hər şeyi var, insan qəribə hisslər keçirir. Elə hey qazanmaq istəyir. Düşünmür ki, qumarda olduğu kimi, biznesdə də hər vaxt udmaq, qazanmaq olmur.

· Ev üçün, ailə üçün böyük xoşbəxtlik ondadır ki, qadın pak süd əmmiş olur. Etibarlı, mərifətli olur. Evi-nin, uşaqlarının əsiri olur.

· Nigarançılıq hissi keçirirəm. Müstəqillik əldə etdikdən sonra milli şüur artmaq əvəzinə get-gedə azalır. İnsanlarda var-dövlətə hərislik hissi artıb. Bu, milli şüura əngəl törədir. Milli şüur olmayan yerdə isə laqeydlik baş alıb gedir. Vətən məfhumu mənasız bir şeyə çevrilir. Biganəlik meydan sulayan yerdə vətənpərvərlikdən danışmaq olmur. İnsanın günü harada xoş keçir, ora onun üçün vətən olur. Gənclərin Azərbaycanı axın-axın tərk etməsi bununla bağlıdır.

Tofiq müəllim möhkəm iradəli və dəyanətli adam idi. Əhdini pozan, sözünü dəyişdirən deyildi. İllərlə öncə Respublika Üzümçülük Komitəsinin sədri işləyən Yunis Rzayev Tofiq müəllimin nəvəsi Elgün dünyaya gələndə 20 butulka şampan şərabı göndərmişdi. Tofiq müəllim Elgünün toyunda açacağını elan edərək, onları özü bağ evinin həyətinə torpağa basdırmışdı. Təəssüf ki, Elgünün toyunu görmədi.

Son vaxtlar həyat Tofiq müəllimi də ağır imtahana çəkmişdi. Bir yandan gözünün nurunu itirməsi, həyat yoldaşı Qəmər xanımın dünyasını dəyişməsi, əlli ildən artıq dostluq etdiyi İdris Əsgərovun həyat yoldaşını və oğlunu itirməsi Tofiq müəllimin dəyanətini pozmuşdu. Ən böyük narahatçılıq dövrümüz başlayıb – deyirdi. Dərd-ələmini poeziya dili ilə izhar etməyə başlamışdı:

*Müsibətimiz də, dərdimiz də bir,
Ürək nə dayanur, nə də dincəlidir.*

*Vaxtlımı-vaxtsizmi, bu dünyaya biz,
Gəlmişik, tək onu bir Allah bilir.*

Son günlərini yaşayırdı. Həmişəki kimi ədəbiyyatdan, poeziyadan, söz düşmüşdü. Səməd Vurğunun başdan-ayağa əzbər bildiyi «Vaqif» dramından böyük bir parçanı avazla əzbərdən dedi. Sonra isə «Komsomol poeması»ndan Dünya ilə bağlı dörd bəndi qəhər boğaboğa deyəndə gözlərindən yaş gəldi. Bu, möcüzə idi. Deyirlər, gözünün nurunu itirmiş adamın gözündən yaş gəlməz. Lakin Tofiq müəllimin oğlu Adil və mən bunun şahidi olduq.

Tofiq müəllim dərindən ah çəkdi. Bu, onunla son görüşümüz idi. Ürəyi boşalandan sonra, yenidən sözə başladı:

– Mən xəyallarla yaşayan adam deyiləm. Reallıqla hesablaşan adamam. Bilirəm ki, sabahım bundan da ağır olacaq. O biri gün daha ağır olacaq. Uşaqlara demişəm, dünyamı dəyişəndə baş daşıma özüm duyub yazdığım aşığıdakı sadə sətirləri yazdırsınlar:

*Dağ çayıtək axıb getdim
Şimşək olub, çaxıb getdim.
Dünya qədim, dünya gözəl
Pəncərədən baxıb getdim.*

Beləcə bir nurlu, müdrək ziyalımız da bu fani dünyanı tərək edib getdi.

12.10.1990)

(21.03.1924

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 12.03.2004.

Mikayıl Azaflını son mənzilə yola salarkən

.

:

),

(

IV

>

>

>

>

>

>

>

>

>

>

>

>

>

1989 >

* Bax: «Aşıq Əkbər oxuyanda», tərtib edən Məhərrəm Hüseynli. Bakı, «Şuşa» nəşriyyatı – 2004, səh.44-48.

21 >

> 80

ƏKBƏRİN BÜLBÜLÜ SUSDURAN SƏSİ *

Tovuz rayonunda şəhərə bitişik «Aşıqlar beşiyi» kimi məşhur olan Bozalqanlı adlı kənd vardır. Bu kənd Azərbaycana Aşıq Hüseyn Bozalqanlı başda olmaqla, Aşıq Qədir, Xəyyat Mirzə, Aşıq Mikayıl, Aşıq Hüseyn Dəmirçi (şair Şəmşad Rzanın atası), Aşıq Mahmud, Aşıq Ələsgər (Aşıq Mikayılın oğlu) və s. kimi bir çox adlı-sanlı aşıqlar bəxş etmişdir.

Əkbər Cəfərov da bu kənddə dünyaya göz açmış, bu sazlı-sözlü aləmdə boya-başa çatmışdı. Burada saz tutub, söz qoşmayan adama demək olar ki, az rast gəlinir.

Heç təsadüfi deyildir ki, bu kəndlə bağlı uşaqlıqda

Qəzənfər Paşayev

aşıq Əkbərin ustadı, maraqlı qaravəlliləri, bəzəmələri, lətifələri ilə ən ağır məclisləri belə bir anda ələ alan aşiq Qədirdən eşitdiyim, yaddaşımda qalan, Bozalqanlı kəndinin səciyyəvi xüsusiyyətini, ab-havasını göstərən lətifə yaranmışdır. Sovet hakimiyyəti möhkəmləndikdən sonra kəndlərdə kollektivləşmə həyata keçirilmiş. Sənətkarlar istisna olmaqla, hamını kolxoza üzv yazırlarmış. Bozalqanlı kəndində hansı qapıya gedirlərmış, eyni cavab alırlarmış: «Mən sənətkaram, aşığam». Axırda biri deyir ki, odu bax, o evdə rus ailəsi yaşayır. Gedin onları yazın. Kolxozu özləri yaradıb, canları çıxsın, qoy özləri də işlə-

sinlər. Qapını döyəndə o da deyir, mən aşığam və cavab gözləmədən: «Ay arvad o sazı mənə gətir» - deyir.

Sazı sinəsinə sıxır, çalib-oxumağa başlayır:

Vurulmuşam

telli saza,

Öz adımda

Fedya mənim.

Ustadımdı

aşıq Mirzə,

Şəyirdimdi

Nadya mənim.

Bəli, Bozalqanlı belə bir kənd olub.

Aşıq Əkbər belə bir mühidə boya-başa çatmış,

Borcumuzdur bu ehtiram

bu ulu sənətin yolçusu olmuşdur. Aşıq Əkbərin həyat yolu uzun olmasa da (1933-1990), sənət yolu uğurlu olmuş, zil və məlahətli səsi ilə saz-söz xridarlarının qəlbində əbədi məskən salmışdır. «Əkbər gözəlləməsi» kimi tanınan aşıq havasını bütün aşıqlar məclislərdə məmnuniyyət və qürurla, Əkbərsayağı oxumağa çalışırlar.

Aşıq Əkbər qeyri-adi insan və qeyri-adi sənətkar idi. Həddən artıq sadə və təvazökar olan bu el aşığının qəlbi xeyirxahlıqla döyünürdü.

Eldə-obada, məclislərdə ondan inciyən olmamışdı. Dörd oğul, üç qız atası olan Aşıq Əkbər nümunəvi ailə başçısı idi.

Mən onu 1954-cü ildən tanıyırdım. Dayım nəvəsi, indi Tovuz rayonunda həkim işləyən Akif Xasıyevin sünnət toyu idi. Məclisi Aşıq Yusif və Aşıq Qədir aparırdı. Onda Əkbər Aşıq Yusifin yanında hələ balabançı idi. Məclisin şirin yerində Əkbərdən xahiş etdilər ki, «Heydarı» havasını oxusun. Əkbər, «ustadım bilər» - deyərək, balabanını püflədi. Aşıq Yusifin icazəsindən sonra «Çoban bayatısı»nı elə məlahətlə oxudu ki, adətən aşıq məclislərində ənənə halını alan «Sağ ol!» «Var ol!» əvəzinə hamı əl çaldı.

Məclis coşmuşdu. Əkbərin səsi hamını məftun etmişdi. Akifin kirvəsi, xalq arasında «Dəli Abbas» ləqəbi almış bibim oğlu Abbas Xasıyev az qaldı ki, Əkbərin balabanını sındırsın ki, bir daha balaban çalmasın. Məclis əhli Aşıq Yusif və Aşıq Qədirdən xahiş etdi ki, Əkbərin aşıqlığına xeyir-dua versinlər. Həmin gündən Əkbərin balabançılığına son qoyuldu.

Az sonra, bir payız axşamı (Toylar o vaxtlar əsasən

payızda və axşamlar olardı) əmim qızı Hamayilin oğlanları İsmayıl və Qəşəmin sünnət toylarını Aşıq Əkbər və Aşıq İmran aparırdı. Ağsaqqallar deyirdilər ki, bu iki gənc aşığın gələcəyi vardır. Belə də oldu. Sonralar Əkbər və İmran cütlüyü ustad aşıqlar səviyyəsinə yüksəldi.

Mən Bakıda ali məktəbə girdikdən sonra Aşıq Əkbərlə xeyli vaxt görüşə bilmədim. Bircə onu deyə bilərəm ki, «Ögey ana» və «Böyük dayaq» filmlərində mələhətlə oxuduğu «Cəlili»-si və «Mirzəcanı»-sı onu artıq hamının sevimlisinə çevirmişdi. Onun inkişafı göz qabağında idi. 1957-ci ildə Gənclərin və tələbələrin VI Ümumdünya festivalında I dərəcəli Qızıl medala layiq görülməsi, 1959-cu ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan Ədəbiyyatı və İncəsənəti dekadasında xüsusi fərqləndiyinə görə «Şərəf Nişanı» ordeni ilə təltif olunması deyilənlərə dayaq olur.

Mənim Aşıq Əkbərlə yaxınlığım keçən əsrin 70-ci illərindən başladı. Qayınatam Mikayıl Əliyev Mikayıl Azaflı və Aşıq Əkbərlə dostluq edir, onlarla tez-tez görüşürdü. Təbii olaraq mən də bu görüşlərin iştirakçısına çevrilmişdim. Bu vaxt artıq xalq şairi Rəsul Rza ilə birgə hazırladığım «Kərkük bayatıları» kitabım və məqalələrim çap olunmuşdu. Folklorla məşğul olmağım bizi tezliklə yaxınlaşdırdı. Hər iki sənətkarla çox yaxın oldum. O vaxt televiziya şöbə müdiri işləyən yazıçı dostum Nahid Hacıyevin köməyi ilə Mikayıl Azaflı ilə bağlı televiziya verilişləri təşkil etdim. Eyni zamanda Aşıq Əkbərin sənətkarlıq xüsusiyyətləri ilə yaxından tanış olmağa başladım. Dəfələrlə Tovuzda və Bakıda görüşlərimiz oldu.

Bir dəfə də Tovuza getdiyimi bilib, Aşıq Əlixanla kəndimizə gəlmişdi. Ona çox yaraşan bığaltı təbəssümü və gülməyi vardı. Təbəssümlə dedi ki, sizə xudmani aşıq qonaqlığı verməyə gəlmişik. Mən hər dəfə o oxuduqca ürəyimə yatan havaları dəftərimdə qeyd edir, onun haqqında televiziya verilişi və qarşıdan gələn 50 illik yubileyinə hazırlayırdım. Bir dəfə veriliş proqramına da salınmışdı. Təcili xaricə getməyimlə bağlı təxirə salındı. Qismət belə imiş. Təəssüf ki, arzularım ürəyimdə qaldı. Vaxtsız əcəl Aşıq Əkbəri sıralarımızdan qəfil apardı. Ondan bizə yadigar qalan lentə yazılmış məlahətli səsi, saz havaları, «İşıqlı tellər» (1977) və «Saz danışanda» (1982) kitabları oldu. Aşıq Məhərrəm Hüseynli aşığın müdrik çağlarında yazdığı və heç yerdə çap olunmayan 100-dən artıq şeirini də toplayıb. Şübhəsiz, oxuculara təqdim olunan bu kitabın ərsəyə gəlməsi hər şeydən əvvəl bu zərurətdən doğub.

Aşıq Əkbərin poeziyasında ustad aşıqların yaradıcılığında özünü göstərən demək olar ki, bütün şeir şəkillərinə rast gəlinir. Buradakı qoşmalar, gəraylılar, gözəlləmələr, tənqis, müxəmməs, divanilər, ustadnamələr və s. cillənmiş, rəvan dillə qələmə alınmış poeziya nümunələridir. Coşğun şairlik təbi olan aşığın şeirlərini oxuduqca sanki doğma Azərbaycanı səyahətə çıxırsan. Burada ölkəmizin elə bir guşəsi yoxdur ki, ilhamla tərənnüm edilməsin.

Aşıq Əkbərin poeziyasındakı sənətkarlıq bir yana, şeirləri yaxın keçmişimizi vərəqləmək, yaddaşımızı təzələmək, bizi keçmişimizə qaytarmaq baxımından da əvəzsiz xəzinədir. Bu xəzinədəki inciləri və tərənnüm obyektlərini təqribən belə qruplaşdırmaq olar: Görkəmli şəxsiy-

Qəzənfər Paşayev

yətlər, görkəmli aşıqlar, aşıqlıq sənəti barədə düşüncələr, təbiət təsviri, əmək adamlarının, vətənin tərənnümü, ustadnamələr, nəğmələr, fəlsəfi şeirlər, məhəbbət poeziyası, ölkələr, sənət və sənət sahiblərinin tərənnümü və s. Bütün bunları bir yerə yığsaı olsaı, gözəl bir çələng alınar.

Aşıq Əkbər yeri gəldikcə görkəmli söz ustalarının poeziyasından, dırnaqda verməklə, məharətlə istifadə etmişdir: «Sındı qol-qanadım yanıma düşdü» (Aşıq Ələsgər), «Bu dünya durduqca o da var olsun» (S.Vurğun) və s. Aşığın poeziya nümunələrində indi danışıda az təsadüf edilən, arxaikləşməyə üz tutan sözlərin işlədilməsi də tədqiqat baxımından qiymət kəsb edir: yayın bürküsü, teyləmək, yığnaq, bələnmək, qıjıltı, bülənd, alışıban, xaniman, kürünmək, yamac, uralanmaq və s. belə sözlərdəndir.

El aşığı Əkbər Cəfərov ilhamla yazıb-yaradan, çalib-çağıran, yaradıb-yaşadan, xalqımızın qələbə və uğurlarını telli sazın dili ilə tərənnüm edən ustad sənətkarlarımızdan olmuşdur.

Aşıq Əkbərin poeziya nümunələrini vərəqlədikcə istər-istəməz dünya şöhrətli alman alimi Leybnisin məşhur kəlamı göz önünə gəlir: «Mənə mükəmməl dil verin,

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 3.06.2005, s.4.

sizə mükəmməl mədəniyyət verim».

Aşıq Əkbər sözün həqiqi mənasında Azərbaycan mədəniyyətinə xidmət edirdi. Ona Respublikamızın Əməkdar Mədəniyyət işçisi fəxri adı verilməsi heç də təsadüfi deyildi. Aşıq Əkbərin obrazlı ifadələri arasında dahi Bülbülə həsr etdiyi şeirində belə bir misra vardır: «Bülbülün bülbülü susduran səsi». Mənə belə gəlir ki, aşıq Əkbər Cəfərovun məlahətli səsini, cəh-cəhini eşidəndə hər kəs bu misranı tərəddüd etmədən onun özünə də aid edə bilər. Əkbər Cəfərov aşıq sənətində öz yolu olan, iz qoyub gedən görkəmli ustad aşıqlarımızdan idi.

«NATIQLƏR YETİŞİR, ŞAİRLƏR DOĞULURLAR» *

Vladimir Qafarov yadıma düşəndə qədim romalıların – natiqlər yetişir, şairlər doğulurlar – sözlərini xatırlayıram. Bu fikirlərin hər ikisini Qafarova aid etmək olar. O, yaradıcılığa şair kimi başlamış və gözəl şeirlər müəllifidir. Amma gözəl şair olmaqla yanaşı, həm də böyük tərcüməçi, eyni zamanda öz fikirlərini, sözlərini ustalıqla, incəliklə çatdıran natiq idi. Bunun üçün isə təkcə şair kimi doğulmaq azdır. Həm də yetişmək lazımdır. Mən də tərcümə ilə məşğul olmuşam. Bədi tərcümədə dil bilmək hələ heç nə demir. Bu çox azdır. Tərcüməçi müraciət etdiyi müəllifin üslubunu, yaşadığı dövrü, onun özünəməxsus xüsusiyyətlərini, mənsub olduğu xalqın adət-ənənəsini bilməlidir. Bunun üçün isə elmə yiyələnmə

mək, yetişmək lazımdır.

V.Qafarov Azərbaycan dilindən onlarla müəlliflə yanaşı, folklorumuzu da rus dilinə çevirmişdir. Mən folklorlara yaxın bir adamam, «İraq-türkman folkloru» kitabının müəllifiyəm, eyni zamanda ingilis dilindən bədii tərcümə kitablarım var. Folklorun tərcüməsinin nə olduğunu, onun ağırlığını, çətinliyini başa düşürəm. O, folklorun tərcüməsi kimi çətin bir işin məsuliyyətini öhdəsinə götürmüşdü. Bu, Qafarovun vətənpərvərliyindən, xalqına sevgisindən irəli gəlirdi. Bu sevginin, zəhmətin nəticəsi idi ki, onun tərcüməsində Azərbaycan bayatıları Rusiyada, eləcə də indiki MDB məkanında böyük şöhrət qazanmışdı. Bu tərcümə vasitəsi ilə Şərqi Avropa ölkələri də Azərbaycan folkloru ilə tanış olurdular. O tərcümə etdiyi hər bayatının orijinalını necə də saxlamışdı! Onun qələmindən çıxan hər bayatı bir tabloya, bitmiş böyük bir əsərə bənzəyir. Onları oxuyanda elə bil Səttar Bəhlulzadənin, Tahir Salahovun əsərlərinə baxırsan. «Rus dilində Azərbaycan bayatıları kitabı» onun tərcüməsində əl-əl gəzirdi. Azərbaycan xalqının adət-ənənəsini, tarixini bilmədən belə tərcüməyə nail olmaq çətindir. Bunların fəvqündə isə onun xalqına məhəbbəti dayanmışdı. Allah da ona böyük qabiliyyət vermişdi. O, qabiliyyətini el yolunda xərclədi.

Vladimir Qafarovla – bu böyük sənətkarla birgə işləmək mənə də nəsib olub. O, mənim «Kərkük folklorunun janrları» kitabımı rus dilinə tərcümə edib. Onunla bu kitab üzərində işləyəndə nə qədər zəhmətkeş, vicdanlı qələm sahibi olduğunu gördüm. Həddindən artıq təvazökar, sadə, eyni zamanda inadkardı. İnsanlara qayğı göstərmək, onlarla təmasda olmaq onun iliyindən, qanından gəlirdi.

Borcumuzdur bu ehtiram

O tərcümə etdiyi əsərin həmmüəllifi səviyyəsinə qalxırdı. Bir əyani misal deyim: Mən bu yay Moskvaya getmişdim. Orada Qafarovun tərcüməsində «Kərkük folklorunun janrları» kitabımı dostlarıma payladım. Onlar kitabı oxuyub – folklorda nə böyük hikmət var, - deyirdilər. Sonra əlavə edirdilər ki, elə bil bu folklor ruscadır.

Qafarov etdiyi tərcümələrdən heç bir maddi maraq güdmürdü. Yeganə məqsədi rus dili vasitəsilə Azərbaycan xalqının böyüklüyünü göstərmək idi. Ona görə də klassik Azərbaycan ədəbiyyatını çevirməyi üstün tuturdu. Klassik ədəbiyyata müraciət, eyni zamanda onun yüksək zövqünün, elminin təzahürü idi. Klassik ədəbiyyat zərdir, incidir. Onun qədrini isə Qafarov kimi zərgərlər bilər. Onun ədəbiyyatımıza və sənətinə belə vicdanlı münasibəti Qafarova böyük nüfuz, şöhrət gətirmişdi. Baxmayaraq ki, o özü heç vaxt şöhrət haqqında düşünmürdü.

Mən onun tələbələri arasında çox olmuşam. Tələbələri onu necə də sevirdilər, hörmət edirdilər, ehtiram göstərirdilər. Bu, həm də onun sənətinə, şəxsiyyətinə ehtiram idi, onun mədəniyyətinə, biliyinə ehtiram idi. Ən başlıcası isə xalqa göstərdiyi xidmətə ehtiram idi.

O, həddən artıq mehriban və ciddi bir qələm sahibi idi. Biz onunla Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Rus Dili və Ədəbiyyatı İnstitutunda (indiki Bakı Slavyan Universitetində) bir yerdə işləyirdik. Mən kafedra müdiri idim, o isə tərcümədən dərs deyirdi. Tələbələr başqa müəllimlərin mühazirəsini buraxıb onun dərslərinə – mühazirələrinə, seminarlarına gəlirdilər. Tələbə isə barometrdir. Müəllimə belə münasibət onun yaxşı pedaqoq olmağından xəbər verir.

Təəssüf ki, Vladimir Qafarov kimi adamlar elmi ad

almaq üçün çalışmayırlar. Belə yaradıcı şəxsiyyətlərin elmi işin xırdalıqlarını görməyə hövsələsi çatmır. Nəticədə onların əmək haqqı digər alimlərin əmək haqqından az olur. Vladimir Qafarov da Qulam Məmmədli, Əli Fəhmi kimi elmi dərəcə almağa həvəs göstərmədi. O, tərcümə elmimizə təmənnəsiz xidmət göstərdi.

Vaxtilə belə məsələlərə ədalətli münasibət olub. Mirzə İbrahimov, Səməd Vurğun doktorluq işi müdafiə etmədən akademik seçiliblər. Onlar dilin, ədəbiyyatın akademikləri idilər. Xaricdə Vladimir Qafarov kimi klassik ədəbiyyat üzərində işləyən adamlara asanlıqla doktorluq elmi dərəcəsi verərdilər. İndi müstəqil ölkə olmuşuq. Müstəqilliyimizdən istifadə edib, çox işlər görməliyik. Mən ədəbiyyat üzrə ixtisaslaşdırılmış Doktorluq Müdafiə Şurasının üzvü kimi bu ədalətsizliyi aradan qaldırmağa çalışıram. Bu sahədə artıq təcrübəmiz var.

Böyük şəxsiyyətlərin çox zaman müəyyən həyatı tələblərə belə ehtiyacları olur. Onlar çox zaman bu çətinlikləri bürüzə vermirlər. Vladimir Qafarovda çox böyük bir qürur, mənlilik vardı. Onunla ünsiyyətdə olanlar ondan nəşə öyrənirdilər. Bizim yaşımız arasında o qədər böyük fərq yox idi. Amma onun yanında mən özümü kiçik kimi aparırdım. Onu tanıyanların əksəriyyəti ona ustad, müəllim deyərdilər.

Vladimir Qafarov kimi vətənpərvər şair az görmüşəm. O, tərədən dırnağa kimi milli idi. Bununla belə millətçi deyildi, beynəlmilətçi idi. Bu da onu başqalarından fərqləndirirdi.

Mən bir dost kimi onların evində çox olmuşam. Sadə, mehriban ailəsi vardı. Bir-birimizin xətrini çox

Borcumuzdur bu ehtiram

istəyirdik. O, klassik şairlərin əsərlərini sifarişsiz, filansız rus dilinə tərcümə etmişdi. O istəyirdi mən bu yazıçıların əsərlərini nəşr etdirim. Etdirmək istəyirdim də. Mən ona söz verdim. Təəssüf ki, vaxtsız ölüm onu bizdən tez ayır-

dı. Bu işimiz yarımçıq qaldı. O vəfat edəndən sonra düşündüm ki, o, öz orijinal şeir kitablarının nəşrinə kömək üçün heç kimdən xahiş etmədi. Amma folklorumuzu, klassik ədəbiyyatımızı tanımaq üçün əlindən gələni əsirgəmədi, hətta lazım gələndə minnətçi düşürdü.

1993-cü ildə doktorluq işi müdafiə edəndə avtoreferatımı rus dilinə Vladimir Qafarov tərcümə etmişdi. Müdafiədən sonra evimdə xudmani bir məclis düzəltdik. İraqın səfiri də o məclisdə iştirak edirdi. Vladimir Qafarov məclisdə sanballı elmi söhbətlər, məntiqi çıxışlar etdi. Məclis qurtarandan sonra milliyətcə türkman olan İraqın səfiri Fərrux Salman Davud Vladimir Qafarova işarə edərək dedi ki, siz – yaradıcılıqla məşğul olan insanlar, nə xoşbəxt adamlarsınız. Biz diplomatların işi sizə baxanda çox çətinidir. Bax, əsl insan belə olmalıdır. Vladimir Qafarov ömrünü gör necə ürək açıqlığı ilə keçirir. Düşündüyü kimi danışır.

O məclisdə Qafarov şeirlər də dedi. Mənə bir ünvan

* Bax: Dilarə Azafli. Duman gəldi dağlarıma. Bakı, «Azərənşr», 2005, s.4-7.

Qəzənfər Paşayev

yazmışdı. O ünvanı ən əziz bir xatirə kimi saxlayıram. Ünvanı Vladimir Qafarov özü yazıb, altına da imza atıb. Hazırda həmin ünvan Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyindədir. Mən arxivimi ora təhvil vermişəm.

Nə qədər ki, ədəbiyyatımız, folklorumuz, poeziyamız var, Vladimir Qafarov da yaşayacaq. Özü də təkcə onu tanıyanların deyil, bütün xalqın xatirəsində. Gördüyü işlərilə, etdiyi tərcümələrilə, yazdığı şeirlərilə. O, bir şair kimi gəmidə dünyaya gəldi. Bir pedaqoq, alim kimi, tərcüməçi kimi yetişdi. Onun doğulduğu gəmi çoxdan sıradan çıxıb. Amma Qafarovun şeir, sənət gəmi nəsillərdən-nəsillərə yol gedir.

XALQ RUHU İLƏ QAYNAYIB-QARIŞAN POEZİYA *

Poeziya elə bir aləmdir ki, onu insan hər yaş dövründə bir cür başa düşür. Bəlkə də Dilarənin poeziya aləmini gənlikdə indiki ahıl çağımızda olduğu kimi dərk etməzdim. Bəlkə buna görədir ki, onun el havaları üstündə köklənmiş poeziyası mənə indi daha əziz, daha doğma gəlir. Bəlkə də bu, aşıqlar yurdu Tovuzda boya-başa çatdığımdan, ilk mənəvi qıdam saz-söz olduğundandır, bilmirəm. Bir onu bilirəm ki, Dilarənin şeirlərini məhəbbət və ehtiramla oxudum.

Onun şeirlərini gözdən keçirdikcə xəyalımda Azərbaycan «aşıq ədəbiyyatının memarları» Qurbani, Abbas Tufarqanlı, Xəstə Qasım, Molla Cümə, Aşıq Alı, Ələsgər,

Hüseyn Bozalqanlı, Mikayıl Azaflı poeziyası canlanırdı.

Dilarə Azaflılar ailəsində dünyaya gəlmişdir (1947). Bu ailəni fərqləndirən bir cəhət vardır. Azaflı Mikayılın sənəti o qədər güclü, o qədər qüdrətli olmuşdur ki, bütün övladlarına təsir etmişdir. Bu böyük ailədə saz çalıb oxumayan yoxdur. Ustad aşığın oğlu Hakim, qızları Gülarə və Ulduz, eləcə də nəvəsi Roman onun yolu ilə gedərək ömürlərini bu ulu sənətə həsr etmişlər. Qızlarından Dilarə, Minayə və Marala isə atalarından şairlik keçmişdir. Təsadüfi deyildir ki, aşığın övladlarının indi «Qoca Qartal» ailə ansamblı fəaliyyət göstərir.

Göründüyü kimi, Dilarə saz-söz sənətinin hakim olduğu bir mühtdə boya-başa çatmış, yazıb-yaratmış, püxtələşmişdir. Onun poeziya nümunələri qəzet və jurnallarda yer alsada, «Aşıqlar və el şairləri» (Yazıçı, 1991, s.36-45), «Aşıq Pəri məclisi» (Bakı, Borçalı nəş., 2004, s.55-70) kimi sanballı kitablarda çap olunsa da, ayrıca kitabı işıq üzü görməyib.

Mikayıl Azaflı 1987-ci ildə çapdan çıxmış «Qoca Qartal» kitabının qızı Dilarəyə hədiyyə etdiyi nüsxəsində yazıb: «Gün o gün olsun ki, sən də öz kitabını mənə bağışlayasan».

Dilarə kitabını doğrudan da çapa hazırladı. Lakin hadisələr elə sürətlə tüğyan etdi ki, ata və sevimli qızının arzusu yerinə yetmədi. Xudu Məmmədov, Fərman Kərimzadə, Eldar Baxış, Şahmar Əkbərzadə, İsi Məlikzadə kimi Azaflını da Qarabağ dərdi, «Qanlı yanvar» hadisələri (1990) sarsıtdı. Ürəyi tab gətirmədi. İnfarkt keçirdi və dünyasını dəyişdi (oktyabr 1990). Bundan sonra Dilarə şeirlər kitabını çap etdirməyə o qədər də

Qəzənfər Paşayev

həvəs göstərmədi. Ata həsrəti onu çulğaladı. Bunu biz onun yaradıcılığında da açıq-aşkar görürük. Əgər əvvəllər onun yaradıcılığında «Dünya» mövzusu qırmızı xətt kimi keçirdisə, indi «Ata» mövzusu ön plana keçir. Burada övlad-ata münasibətləri, ataya ehtiram, məhəbbət kimi əzəli-əbədi hisslər inandırıcıdır. Bu baxımdan onun bir poemaya bənzər «Mənim şair babam, bəstəkar babam» şeiri xüsusilə seçilir. Dilarə burada atasız keçirdikləri həsrətli, ağrılı-acılı günlərdən söhbət açmır, onun xalqa gərəkliyindən söz açır, Azaflının portretini yaradır:

*Hələ yaşamalı, yaratmalıydı,
Yatmış vicdanları oyatmalıydı.
Sənət meydanında at çapmalıydı,
Koroğlu nərəli, nəğməkar babam,
Mənim şair babam, bəstəkar babam.*

Artıq dediyimiz kimi, «Dünya» mövzusu onu düşündürən başlıca mövzu olmuşdur. Keşməkeşli dünyamızda baş alıb gedən ədalətsizliklər, haqsızlıqlar ona rahatlıq vermir:

*Ulduz görməz ilan ölməz deyirlər,
Ac olmayan acı bilməz deyirlər.
Şər deməsən xeyir gəlməz deyirlər,
Düzəlanə heç oxşamır bu dünya.*

Burada diqqəti çəkən bir məsələ də Dilarənin xalq deyimlərindən məharətlə istifadə etməsidir.

Şair qəlbi çox həssas olur. Lakin Dilarənin dünya-

dan, insanlardan narazılığı bir yandan bununla bağlıdırsa, başqa bir tərəfdən də onun keçid dövründə yaşaması ilə əlaqədardır. Çin xalqının qarğış xarakterli bədduası vardır: «Görüm səni keçid dövründə yaşayasan».

Bunun nə demək olduğunu biz – keçid dövrünü yaşamış insanlar yaxşı bilirik. Bilirik ki, bu vaxt dəyərlər tapdalanır, şəxsiyyət sarsıntılar keçirir. Mənəviyyat və mədəniyyət ağır sınaqlara məruz qalır. Bütün bunlar nəinki Dilarə kimi şair qəlbli xanıma, hətta dünyanı az-çox dərk edən hər bir insana ağır gəlir, Dilarə demiş, üzüntülərə gətirib çıxarır.

Burada bir məsələni də xüsusi qeyd etmək istərdim. Bəzən elə olur ki, hər hansı bir sənətin yayılmasında, sevilməsində, təbliğində kimsə sənətkarlardan daha çox, daha faydalı iş görür. Məsələn, elə adamlar tanıyıram ki, poeziyamızın yayılmasında, təbliğində o sənətin yolçusu olanlardan daha böyük xidmətlər göstərirlər. Bunu onlar təmənnəsiz edirlər.

Ulu aşiq sənətinə Dilarənin xidməti də belədir. O, «Aşiq Pəri məclisi»nin yarandığı ilk gündən (1984) onun dayaqlarından birinə çevrilmiş, Narınc Xatun, Gülarə Azaflı və başqaları ilə birgə Azərbaycanı kənd-kənd, oba-oba gəzmiş, gənc qızları «Aşiq Pəri məclisi»nə cəlb etmiş, sazçı qızların, qadın aşıqların və el şairlərinin yetişməsində misilsiz xidmətlər göstərmişdir.

Dilarənin şeirlərini oxuduqca onların tamamilə xalq dilində, xalq ruhunda yazıldığını, bəzən unudulmağa üz tutan sözlərin belə poeziyamıza gətirildiyinin şahidi oluruq. Bu isə təkcə poeziyamıza deyil, həm də dilimizə xidmətdir.

Qəzənfər Paşayev

Bizə qalırsa, dil elə bir əzəli-əbədi abidədir ki, onun daha möhtəşəm, daha qüdrətli olmasında bir kərpic qoyanın da, min kərpic qoyanın da zəhməti təqdirlə yad edilməlidir. Mən ustad aşıqların, saz-söz sənəti ilə bağlı olan el şairlərinin, eləcə də Dilarə Azaflının poeziyasına hər şeydən əvvəl bu müstəvidən baxır və qiymətləndirirəm. Dilarə Azaflının poeziyası el duyğuları, xalq ruhu ilə qaynayıb-qarışır, insanları pis əməldən, bədxahlıqdan çəkinməyə səsleyir. Onlara nəciblik, məhəbbət, mərhəmət, xeyirxahlıq kimi nəcib hisslər aşılayır.

Mövzu rəngarəngliyi ilə seçilən Dilarə Azaflı poeziyasında fikirlər güclü və yenidir. Məsələn, onun «Ağarır, neyləyim, saçım ağarır» şeirindəki fikir tutumu Bəxtiyar Vahabzadənin «Qara saçlar, ağ saçlar» və Mikayıl Azaflının «Ağarmayın, ağ saçlarım, amandı» şeirlərindən heç də geri qalmır:

*Onda ötən ömrün izini gördüm,
Nakam məhəbbətin közünü gördüm.
Dünyanın hər cürə üzünü gördüm,
Ağarır, neyləyim saçım ağarır.*

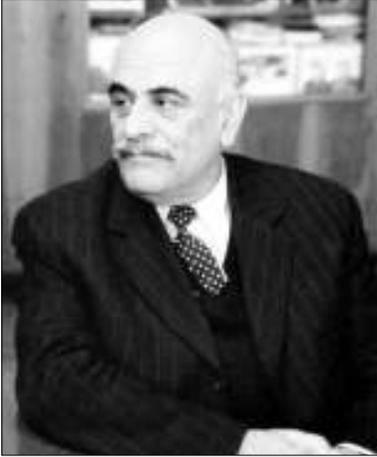
Dilarənin bir çox şeirləri, sanki musiqi bəstələnmiş mahnıdır.

*Qəfil əldən uçurmuşam,
Qışa dönüb məhəbbətim.
Yazı yazan belə yazıb,
Qışa dönüb məhəbbətim.*

Deyirlər ki, yer üzündə Peyğəmbərlərin nümayəndəsi olan şairlərin ürəyinə baş verəcək bir çox hadisələr

damır. Bunu mən Dilarənin bir şeirində də anladım:

*Harayına haray verən tapılmaz,
Ay harayım, son gümanım, hardasan?*

*Yüz min həkim
gəlsə, yaram sağalmaz,
Ay dərmanım, ay
loğmanım, hardasan?*

Xəstə yatan Dilarə Azaflıya şəfa, əlac tapılmadı. Kitab çıxan günü dünyasını dəyişdi.

Mayası sazla-sözlə tutulan, saz səsinə yatıb-oyanan, ilhamı saz-söz üstə köklənən Dilarə Azaflının poeziyası, şübhə etmirəm ki, heç vaxt solmayan, tərəvətini itirməyən saz-söz sənətimiz yaşadığıca yaşayacaq, bu sənətin pərəstişkarlarına mənəvi qida verəcəkdir.

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 8.02.2008, s.3. (Məqalə akademik Vasim Məmmədliyevlə birgə yazılmışdır)

HEYF SƏNƏ, BƏNDƏROĞLU *

Fevral ayının 3-də səhər saat səkkiz radələrində uzun bir telefon zəngi gəldi. Danışan Azərbaycan ədəbiyyatının böyük dostu, görkəmli şair, publisist, dilçi, ədəbiyyatşünas, folklorçu, tərcüməçi Dr.Əbdüllətif Bəndəroğlunun oğlu Okan idi. Ammandan danışdı. Ağlaya-ağlaya: «Əmican, babam qeyb oldu. Allahın rəhmətinə getdi. Vəsiyyət etmişdi. Cənazəni Bağdada, oradan isə doğma Tuz Xurmatuya aparacağıq. Orada göməcəyik». Okan boğula-boğula danışdı. Qəhər bizi də boğdu.

İnanmaq olmur ki, hər il iki-üç dəfə günlərlə bir yerdə olduğumuz, deyib-güldüyümüz, İraqın düşdüyü ağır bəladan söhbət açdığımız qardaşımız Bəndəroğlu ilə bir daha görüşməyəcəyik.

Bəndəroğlu Azərbaycanı çox sevir, onu doğma vətəni hesab edirdi. Hər il heç olmazsa bir-iki dəfə ölkəmizə gəlməsə dura bilməzdi. Bağdad-Bakı arasındakı məsafə həsrət-vüsəl yollarına çevrilmişdi. Bakısız darıxıram, – deyərdi. Hələ 1961-ci ildə Bakını görməmişdən əvvəl -

*Röyada gördüm bir yer,
Dedilər bu Bakıdır –*

misraları ilə başlayan «Bakıya həsrətlərim» şeirini yazmışdı. Sonralar Azərbaycana gəliş-gediş «Qız qalası», «M.F.Axundova», «Bir azəri gözəlinə», «Mən Bağdad-

Borcumuzdur bu ehtiram

da, yar Bakıda» kimi xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin yüksək qiymətləndirdiyi poeziya nümunələri və «Qərənfil» poeması meydana gəldi.

Danılmaz həqiqətdir ki, onun Azərbaycana sevgisi sahsız ümmana bənzəyirdi. Lap bu yaxınlarda – dekabr ayının 8-də Rəşid Behbudov adına Mahnı Teatrında, bütün ərəb ölkələrinin, o cümlədən də İraqın səfiri kərküklü soydaşımız Ərşad Ömər İsmayılın iştirak etdiyi «Kərkük gecəsi»ndə o da olmalı idi. Telefonla dedi ki, ən böyük arzularından biri yerinə yetir. Namərd xəstəlik, ürək çatışmazlığı imkan vermir ki, iştirak edim. Ərşad bəyə də, sizə də teleqram göndərmişəm. Xahiş edirəm, onu gecədə oxuyasınız. İraqın səfirinin istəyilə onu biz səsləndirdik: «Kərkük gecəsinin Bakıda düzənlənməsi iraqlı türkmanlarla azərbaycanlı qardaşlarımız arasında olan kök-qan və dil birliyinin bir simvoludur. Gecəyə qatılanları ürəkdən salamlayarkən bütün qardaş Azərbaycan xalqına xoşbəxtlik və sağılıq arzulayıram.

Aramızdakı qardaşlıq və dostluq tellərinin möhkəmlənməsi ilə nəsillərimizin gələcəyi daha artıq aydınlaşacaq və türk dünyasında daha fazla irəliyə doğru addım olacaq.

Hər iki xalqın bağçalarını çiçəkləndirən və güllərə su verən əllər var olsun.

Sizlərə sevgimi bu bayatımla bildirirəm:

*Yaşar könlüm,
Çırpınar, yaşar könlüm.
Bağdadda bir ah çəkər,
Bakıda yaşar könlüm.*

İşdə bu bir həqiqətdir. Sağ olun, sağlıqla qalın.

*Qardaşınız Əbdüllətif Bəndəroğlu.
İraq, 8 dekabr 2007-ci il»*

Həqiqətən də onun Azərbaycana, Azərbaycan ədəbiyyatına, ümumiyyətlə, mədəniyyətimizə, incəsənətimizə sevgisi sonsuz idi. Səddam rejiminin amansızlıqlarından belə çəkinmədən illərlə ədəbiyyatımızı İraqda qədərinə təbliğ və tədqiq etmişdir. 1970-ci ildən çıxan və ilk gündən 2003-cü ildə məlum səbəblər üzündən fəaliyyətini dayandırdığı «Yurd» qəzetinin baş redaktoru olan Bəndəroğlu qəzetin, eləcə də «Birlik səsi» dərgisinin elə bir sayı olmazdı ki, Azərbaycanla bağlı maraqlı yazılar verməsin. Hələ biz onun Bağdadda böyük tirajla Mədəniyyət Nazirliyi nəzdində «Türkman mədəniyyət müdirliyi»nin xətti ilə buraxdığı kitabları demirik. Bəzi kitabların adını sadalamaqla onun gördüyü xidmətin miqyasını oxucuların nəzərinə çatdırmaq istəyirik. «Çağdaş Azərbaycan şeirindən seçmələr» (1974, 222 s.), «Azərbaycan şeiri» (1987, 270 s.), Bəxtiyar Vahabzadə və Nəbi Xəzrinin hər biri 142 səhifədən ibarət olan seçilmiş şeirlər topluları (1989), «Azərbaycan hekayələri» (1991, 253 s.), Kamil Vəliyevin «Xalqın sözü» (1991, 123 s.), Elçinin hekayələri (1996, 147 s.), Q.Paşayevin «İraq-Türkman folkloru» (1995) və «Altı il Dəclə-Fərat sahillərində» kitabı ərəb dilində.

1994-cü ildə İraqda Füzulinin 500 illik yubileyini keçirən Dövlət komissiyasının sədr müavini kimi

Əbdüllətif Bəndəroğlunun çəkdiyi böyük zəhməti Azərbaycan nümayəndə heyətinin bütün üzvləri bu gün də minnətdarlıq hissi ilə xatırlayırlar.

Bəndəroğlunun Azərbaycana hər gəlişi yeni əsərlərlə nəticələnir, ədəbiyyatımızın İraqda təbliğinə təkan verirdi. 2007-ci ildə Azərbaycanı iki dəfə ziyarət edən Bəndəroğlu İraqa döndükdən sonra, özünün təsis etdiyi «Yurd» dərgisinin son üç sayında Azərbaycanla bağlı verdiyi yazıların miqyası adamı heyrətə gətirir Şəhriyar və Rəsul Rzanın şeirləri və onlar haqqında yazılar, Bəkir Nəbiyevin ədəbiyyatşünaslıq elmimizin inkişafında xaricdə yaşayan alimlərimizin rolundan bəhs edən geniş məqaləsi, Bəndəroğlunun Nizami Gəncəvi və Elçinə, Esmira Fuadın Bəxtiyar Vahabzadəyə həsr etdiyi məqalələri, Sabir Nəbioğlunun Səməd Behrəngi və Mehriban Ələkbərzadənin Tehrandə nəşr olunan kitabına həsr etdiyi yazıları, Əli Rza Xələflinin «Azərbaycan ədəbiyyatı və Bəndəroğlu» yazısı, Bəhlul Abdullanın Q.Paşayevə həsr etdiyi «Kərkük pərvanəsi» məqaləsi, Oqtay Rzanın şeirləri, «Ədəbiyyat qəzeti»ndə Bəndəroğlunun baş redaktorla keçirdiyi müsahibə, V.Məmmədəliyev və Q.Məmmədəliyevanın «Mövlanə Cəlaləddin Ruminin məsnəviləri» mövzusunda məqalələri, Q.Paşayevin «Kərkük folklorşünasları», «Nəsiminin həyat və yaradıcılığına yeni baxış» və Şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadəyə həsr etdiyi məqalələri və s.

Yorulmaq bilmirdi. Gecə-gündüz işləyirdi. Sanki ürəyinə nəsə dammışdı. Təkcə 2007-ci ildə kürəkəni Cəlal Poladın ərəb dilinə tərcümə etdiyi «Kitabi-Dədə Qorqud» eposunu redaktə edərək İraqda çap etdirdi. Həmin

ilin iyul ayında Bakıya gəlmişdi. Rəsul Rzanın şeirlər toplusunu hazırlayaraq «Ağlayan çox, gülən hanı?» adı altında böyük tirajla geniş giriş məqaləsi ilə çap etdirdik. (Kərkük, 2007, 182 s.).

Noyabr ayında yenidən Bakıya gəldi. Elçinin «Əsli və Kərəm» qara sevgi dastanının motivləri əsasında yazılmış «Mahmud və Məryəm» romanını geniş giriş məqaləsi ilə çapa hazırladıq. Bu əsər üzərində dayanmağımız təsadüfi deyildi. Nəzərə aldıq ki, «Əsli və Kərəm» Kərkük dolaylarında sazla çalınıb-oxunan yeganə dastandır (Tiləfər bölgəsində). Beləliklə, «Mahmud və Məryəm» Kərkükdə işiq üzü gördü (2007, 215 s.).

Növbədə Hüseyn Kürdoğlunun bayatıları və Ayaz Vəfalının şeirlər toplusu idi. Nə edəsən, həyatın öz yazılmamış qanunları, keşməkeşləri varmış. Açılan solarmış, gül açılmamış bağban gedərmiş. Son vaxtlar ürəyi onu çox incidirdi. Həkimlər cərrahiyyə əməliyyatı aparmaq-

Borcumuzdur bu ehtiram

dan çəkinərdilər. İllərcə öncə böyrəyinin biri fəaliyyətdən düşdüyünə görə həkimlər kəsib atmışdılar. Ürəyinin əlacını Azərbaycanda axtarırdı. Güvənc və pənah yeri ölkəmiz idi. Şübhəsiz, onun çox sevdiyi bayatısında dilə gətirdiyi -

*Bağdadda bir ah çəkər,
Bakıda yaşar könlüm.*

- misraları bu amacı açıqlayır.

Son ziyarəti zamanı onu görkəmli cərrah, «Kaspar» xəstəxanasının baş həkimi, professor Gerasim Rüstəmovun yanına apardıq. Baş həkim göstəriş verdi, onu diqqətlə analiz etdilər. Analizlərə baxandan sonra professor qəti şəkildə bildirdi ki, cərrahiyyə əməliyyatı barədə düşünməsin.

– Sizin yalnız bir böyrəyiniz var. Narkoz verəndə o fəaliyyətdən düşəcək. Dözün, Allah verən ömür payını yaşayın. Sonralar Almaniya və Fransada da azərbaycanlı həkimin sözləri öz təsdiqini tapdı. Lakin Ammanda hansısa həkimlər onun saqqızını oğurlamışdılar...

O, Bakıya gələndə əziz qonaq kimi hamı onu evinə dəvət edərdi. Lakin o, yalnız bizlərin – Bəxtiyar Vahabzadənin, Vasim Məmmədəliyevin, Ayaz Vəfalının, sağlıqlarında Qasım Qasımzadə, Yaşar Qarayev və Nəbi Xəzrinin bir qutu İraq xurması ilə evini ziyarət edərdi. Hər dəfə Azərbaycana gələndə ilk növbədə Fəxri xiyabana gedər, görkəmli yazıçı, ədəbiyyatşünas alimlərimizi ziyarət edərdi. Son vaxtlar demək olar ki, ildə iki-üç dəfə gələr, əvvəlcə öndərimiz Heydər Əliyevi ziyarət edərdi.

Qəzənfər Paşayev

Həqiqətən də, öndərimizi həddən artıq çox istəyirdi. Hətta sonbeşiyinə öndərimizin adını vermişdi. Deyirdi ki, onlarla iraqılı soydaşlarımızın Azərbaycanda ali təhsil alması, bəzisinin alim kimi yetişməsi onun bizlərə olan ehtiramının nəticəsidir. Oğlum Heydər Bakı Dövlət Universitetinə qəbul olunması, 5 il pulsuz oxuyacağı, yataqxana və təqaüdlə təmin ediləcəyi birbaşa böyük şəxsiyyət Heydər Əliyevin göstərişi ilə olmuşdur. Qardaşım Əli və həyat yoldaşının Bakıda təhsil alması da eləcə. Azərbaycanda təhsillə bağlı adamlar yaxşı bilirlər ki, Bəndəroğlu kərküklülərin ölkəmizdə oxumasına nə qədər qayğı göstərirdi. Heç təsadüfi deyil ki, bu yaxınlarda Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektoru akademik İsa Həbibbəyli bizimlə Ə.Bəndəroğluna sifariş göndərdi ki, 2007-ci ilin sentyabr ayında universitetimizə iki nəfər türkmən göndərsin, istədikləri fakültədə oxusunlar.

Xəbəri eşidəndə ilk sözü bu oldu: «İndi dərindən duydum ki, azad və müstəqilsiniz. Bu xoşbəxtliyi Allah sizə çox görməsin».

Əbdüllətif Bəndəroğlu İraqda və Türkiyədə olduğu kimi, Azərbaycanda da böyük nüfuza malik idi.

Onun Bakı Dövlət Universitetinin fəxri doktoru, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin fəxri üzvü, «Ədəbiyyat qəzeti»nin redaksiya şurasının üzvü, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun elmi şurasının üzvü olması, həyat və yaradıcılığına dissertasiya həsr edilməsi çox mətləblərdən söz açaır.

Azərbaycanda bir şair, tərcüməçi, tədqiqatçı alim, dilçi, jurnalist, folklorçu kimi tanınması, Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasında yer alması (IV, s.126), Bakıda

Borcumuzdur bu ehtiram

mötəbər nəşriyyatlarda Bəxtiyar Vahabzadə və bizim giriş məqalələrimizlə dörd kitabının nəşr olunması, Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində «İraq Türkman ədəbiyyatı və mədəniyyəti» daimi ekspozisiyasında yer alması, orada

onun 28 bədii və monoqrafik əsərlərinin sərgilənməsi hər şeydən əvvəl, onun misilsiz xidmətlərindən xəbər verir.

Əziz Əbdüllətif, sənə söz vermişdik ki, ömrünün 71-ci baharını bayram etmək üçün anadan olduğun 1 apreldə akademik Bəkir Nəbiyev, Ayaz Vəfalı, Şirindil Alışanov və biz region naziri işlədiyin Ərbil şəhərinə gələcəyik. Əli-

mizdə sənin yubileyinə həsr olunmuş xüsusi buraxılış, çapını çox gözlədiyim, üçümüzün hazırladığımız «Azərbaycanca-ərəbcə lüğət»in çapa gedəcək variantını gətirəcəydik. Arzumuzu gözümüzdə qoydun. Lakin söz veririk, lüğəti əziz xatirənə həsr edəcəyik. Haqqında isə monoqrafiya yazacağıq. Rahat uyu. Səni heç vaxt unutmayacağıq. Heyf sənə, Bəndəroğlu!

BÖYÜK NƏĞMƏKAR DA KÖÇDÜ DÜNYADAN

Başının üstündən qara buludlar heç vaxt əskik olmayan İraqdan hər dəfə ağır xəbərlər gələndə ürəyim sızıldayır. Xüsusən də dost itkisi barədə xəbərlər məni göynədir, sanki qəlbimdən bir sap qopur. Son zamanlar qismətimə Sinan Səid, Məhəmməd İzzət Xəttat, Rəmzi Köprülü, Əhməd Otraqçı oğlu kimi dostların itkisi düşüb. Ömrün yarpaq tökən dövrü başlayıb. Belə tezliklə məşhur müğənni Əbdülvahid Kuzəçioğlu və Əbdüllətif Bəndəroğlunu itirəcəyimiz ağıma belə gəlmirdi. Mart ayında Seyfəddin Çaxmaqçı, may ayında isə qardaşı oğlu Şəmsəddin Kuzəçi Kərkükdən telefon açaraq məni onunla danışdırmışdı. Yaşı səksəni keçsə də səsi gümrah idi. Bəlkə də bu onun müğənniliyindən irəli gəlirdi, bilmi-rəm. Təəssüf ki, iyul ayının əvvəlində xəbər gəldi ki, 2007-ci il iyunun 29-da İraq türkmənlərinin ən görkəmli müğənnisi Əbdülvahid Kuzəçioğlu dünyasını dəyişib.

Əbdülvahid 1925-ci ildə Kərkükün Çay məhəlləsində anadan olmuşdur. Mələhətli və güclü səsi olan Əbdülvahid İraq türkmənlərinin yetişdirdiyi böyük müğənnidir. Şərqi ölkələrinin əksəriyyətində məşhur olan bu müğənni İraq türkmən mahnılarını aləmə tanıdan sənət elçisi adına layiq görülmüşdür.

Saf səsi və özünəməxsus üslubu olan Əbdülvahid «Rast» muğamının «Bəsiri», «Hicaz» muğamının «Muçala», «Segah» muğamının «Müxalif» xoyrat üsullarını elə mələhətlə oxuyurdu ki, müğənnilər bu gün də onun ovsunu altından çıxma bimirilər. Belə gözəl əda və

üsulla oxumağa xalq arasında «Əbdülvahid ağzı» deyirlər.

1952-ci ildə İngiltərəyə, 1956, 1958 və 1963-cü illərdə Türkiyəyə gedərək London, Ankara və İstanbul radiolarında ilk olaraq Kərkük mahnılarını və muğamlarını oxumuş, onları vala və lentə köçürtmüşdü. Türk müğəniləri onun mahnılarını «Kərkük havaları» adı altında indi də oxuyurlar.

1958-ci ildə Bağdad radiosunun türkmanca bölümü açılanda da efirdə ilk səslənən Kuzəçioğlunun mahnıları oldu.

Əbdülvahidlə İraqa 1-ci səfərim zamanı tanış olmuşdum. Bu barədə «Altı il Dəclə-Fərat sahillərində» («Yazıçı», 1985, s.74; 79) kitabında ətraflı yazmışam: «...1966-cı il aprelin 1-də axşamüstü Kərkükdə «Qızıl Arslan» mehmanxanasında oturub söhbət edirdik. Toplaşanlar arasında məşhur müğənni Əbdülvahid Kuzəçioğlu, Böyük Hafiz oğlu Molla Nurəddin, Məhəmməd İzzət Xəttat, Mövlud Taha Qayaçı, Əhməd Otraqçı oğlu, Rəmzi Köprülü və başqaları vardı. Söhbət musiqidən, ədəbiyyatdan düşmüşdü. Molla Nurəddin dedi: «Biz Azərbaycan musiqisini, Azərbaycan ədəbiyyatını çox sevərik. Hər vaxt Azərbaycan radiosunu dinlərik. Çünki dilimiz birdi. Heç fərq etməz. Bəzi şivə fərqləri var».

Onun dediklərini lentə yazdım. Nədənsə ürəyimə gəldi ki, bəlkə könlünü xoş etmək üçün belə deyir. Tezliklə səhvimi başa düşdüm. Onlar xorla S.Vurğunun «Güləgül» şeirinə yazılmış mahnını məni valeh edən bir tərzdə ifa etdilər. Məlum oldu ki, Ə.Kuzəçioğlu şeirə musiqi bəstələmiş, elə həmin ildə çıxan «Kuzəçioğlunun xoyrat

Qəzənfər Paşayev

və bəstələri» (Kərkük, 1966) kitabına daxil etmişdir.

. . . Səhərişi gün axşam Əbdülvahid Kuzəçioğlunun və bələdiyyə idarəsinin məsul işçilərinin qonağı oldum. Kuzəçioğlu oxuduğu bütün mahnıların lentini və «Kuzəçioğlunun xoyrat və bəstələri» kitabını mənə hədiyyə etdi. Kitabı vərəqlədikcə qəlbim dağa döndü. Bir çox mahnıların Azərbaycan xalq mahnısı olduğu və ya şairlərimizin sözlərinə bəstələdiyi göstərilirdi: «Ollam boyuna qurban», «Ay qız mənə bax, bax», «Layla balam, a layla» (sözləri Rəsul Rzanındır), «Vəfasız», «Gülə-gülə», «Samovar almışam, silənim yoxdu» və s. Bəziləri isə «Əski mahnılar» adı altında çap olunub: «Yeri, yeri, yeri, küsmüşəm səndən», «Bu xal nə xaldı», «Evlərinin önü yonca», «Gözələ bax, gözələ», və s. Bu mahnılar həm onlarda, həm də bizdə qədimdən ifa olunmuşdur.

Onu da deyim ki, Əbdülvahidin ifa etdiyi:

*Ay qız tovuz kimi sən,
Nə gözəl bəzənmişən –*

ilə başlayan mahnını onun kimi məlahətli səslə oxuyana təsadüf etməmişəm.

İraqdan vətənə dönəndən sonra hər həftə bazar günləri Azərbaycan radiosunda bir saatlıq «Qitədən-qitəyə» proqramında Kərkük folklorundan, Kərkük musiqisindən söz açır, Kuzəçioğlunun mahnılarını səsləndirirdim. Odur ki, elə o vaxtdan Azərbaycanda müğənninin mahnılarına böyük məhəbbət vardı. Xanəndələrimiz toylarda və konsertlərdə onun mahnılarını oxuyurdular. Onun məlahətli səsi və mahnıları müğənnilərimizi də

ovsunlamışdı.

Azərbaycan incəsənət və elm xadimləri, yazıçı və şairləri 1994-cü ildə Füzulinin 500 illik yubiley günlərində Kərkükdə verilən möhtəşəm konsertdə bir daha Kuzəçioğlunun səsinin şahidi oldular. 70 yaşlı müğənni əsasına söykənə-söykənə səhnəyə çıxdı. Azərbaycan müğənnilərinə qibtə ilə dedi: «Sizin zəngin, rəngarəng musiqi alətləriniz gəncliyimdə məndə olsaydı, dünyanı çevirərdim». Sonra isə oxudu və hərərətlə qarşılandı. Çıxışını bu bayağını oxumaqla tamamladı:

*Minaya dəyər;
Zülfün minayə dəyər.
İl var bir günə dəyməz,
Bu axşam min aya dəyər.*

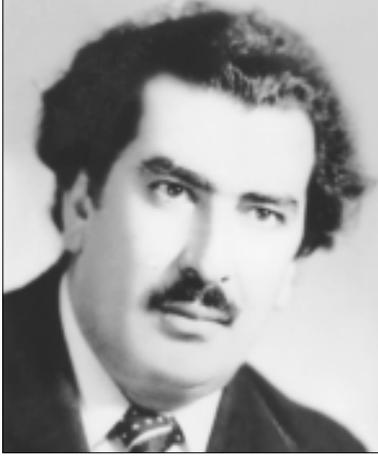
Müğənni «gün var» əvəzinə «bu axşam» deməklə həmin axşamın yaddaşlardan silinməyəcəyini və tədbirin möhtəşəmliyini nəzərdə tuturdu.

Müğənni ilə hərdən telefonla əlaqə saxlasam da, ondan sonra onunla bir daha görüş qismət olmadı. Doğrudur, 2001-ci ilin may ayında akademik Bəkir Nəbiyev, prof. İsrafil İsrafilov, elmlər namizədləri Ağalar Mirzə, Sirius Abbasbəyli və oğlum Muradla Bağdada gedəcəyimi eşidəndə çox sevindi və mütləq Bağdada gələrək bizimlə görüşəcəyini söylədi.

Onu da deyim ki, müğənninin Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyində yaratdığım «İraq Türkman Ədəbiyyatı və Mədəniyyəti daimi ekspozisiyasında yer alan portreti çox xoşuna gəlirdi. Odur ki, Kuzəçioğlunun rəssam Nazim

Qəzənfər Paşayev

Rəhmanzadəyə çəkdiyim yeni portretini də götürərək müğənni ilə görüşmək arzusu ilə Bağdada yola düşdük. Təəssüf ki, xəstəliyi ilə bağlı nə o, Bağdada gələ bildi, nə

biz Kərkükə gedə bildik. Təsəllini onda tapıram ki, Bağdadda «Qardaşlıq» ocağında nümayəndə heyətimizlə görüşdə və konsertdə müğənniyə çatdırmaq üçün portretini klubun rəhbərliyinə çatdırdıq. Müğənni Əkrəm Tuzlu isə yalnız Kuzəçioğlunun mahnılarını oxumaqla müğənniyə və bizə ehtiramını göstərdi.

İraq kimi iqlim şəraiti ağır olan, siyasi durumu dözülməz olan bir ölkədə uzun ömür sürmək hər adama qismət olmur. Kuzəçioğlu uzun və mənalı ömür yaşadı və dünyasını dəyişdiyi günə qədər xalq arasında qazandığı hörmət, izzət, vicdan, ləyaqət və məhəbbəti qorudu, xərcləmədi.

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 19.05.2009; Rasim Kərimli, «Dözmək olmur ayrılığa», Bakı, Nurlan, 2009, s. 3-8.

AYRILIĞA DÖZMƏK OLMUR *

İlləri-illərə calayıb çox yaşamaq hünər deyil. Hünər mənalı yaşamaq, gələcək nəsillərə gərəkli olan nəşə qoyub getməkdir. Bu baxımdan Rasim Kərimli (01.05.1932 -24.06.1996) xoşbəxt taleli insanlardandır - desək həqiqətdən kənar olmaz. Rasim Kərimli Yaradan-dan verilən ömür payında istedadlı bir şair kimi bir-birindən maraqlı və oxunaqlı kitablar qoyub getdi.

Cəmi beş yaş fərqlə bir kənddə boya-başa çatdığım şairin yoxluğunu ürək ağrısı ilə xatırlayıram. Təsəllini onda tapıram ki, şairin «Dostluq ilk sözümdür» («Gənclik» - 1969), «Şəfqət bulağım» («Gənclik» - 1975), «Dünya mərdlər dünyasıdır» («Gənclik» - 1979), «Biləy-din kaş» (Gənclik» - 1983), «İntizarda qoyma məni» («Yazıçı» - 1991) kitablarını vərəqlədikcə ölümün nə olduğunu bilmədiyimiz illər göz önünə gəlir.

Rasim Kərimli xalq ruhunda yazan, xalqın qəlbinə asanlıqla yol tapan, sevilən şairlərdən idi. Böyük Yaradan bu sahədə ondan kəramətini əsirgəməmişdi. Uşaq-lıqdan saz, zurna-balaban çalan, Bakı Dövlət Universitetində oxuyarkən qarmon və pianino çalmağı öyrənən Rasim Kərimli Universitetin bədii özfəaliyyət dərnəyinin ən fəal üzvlərindən biri idi. Hələ orta məktəbdə oxuyarkən şeir yazan Rasim bu vaxt artıq Respublika mətbuatında çap olunurdu. Burada xüsusi vurğulamalıyam ki, Tovuz rayonunun Düzqırıxlı kəndindən görkəmli alim-

lər, Sosialist Əməyi Qəhrəmanları, təsərrüfat rəhbərləri, milli məclisin üzvü və ictimai xadimlər çox çıxıb. Lakin o, bu kənddən çıxan və xalq tərəfindən etiraf edilən, Yazıçılar Birliyinə üzv qəbul edilən yeganə şairdir.

Rasim Kərimli Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində təhsil almış (1951-1956), bir il Ağsu rayonunda müəllim işlədikdən sonra, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Nizami adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutunda elmi işçi vəzifəsində çalışmış (1957-1969), lakin bədii yaradıcılıq elmi yaradıcılığa üstün gəlmişdi. Sanki Süleyman Rüstəmin Bəxtiyar Vahabzadəyə həsr etdiyi:

*Qatlayıb dizinin altına qoyar,
Alim Bəxtiyarı, şair Bəxtiyar. –*

– dostluq şərhi elə Rasim Kərimliyə də aid idi. Tez-

liklə o, M.F.Axundov adına Dillər İnstitutunun Azərbaycan dili və ədəbiyyatı kafedrasına müəllim keçdi. Bu vaxt Rasim artıq tanınmış şair idi. Odur ki, onun bizim instituta gəlməsi toy-bayram kimi qarşılandı və ömrünün axırına qədər bu təhsil ocağında dərs dedi. Rasimin dərsləri o qədər maraqlı keçirdi ki, müəllimlər və başqa kurs tələbələri də onun dərsinə gəlirdilər. Bununla belə, bədii yaradıcılıq onun üçün hər şey idi. Rasimin yaradıcılığında, xüsusən də onun gəraylı və qoşmalarında Vaqif, Vurğun, Osman Sarıvəlli, Hüseyn Arif ruhu açıqca görünürdü. Şairin əsərlərinin xalq ruhuna son dərəcə yaxın olması, onların asanlıqla əzbərlənməsinə və xalq arasında yayılmasına şərait yaradırdı. Bu təsadüfi deyildir. Uşaqlıqdan qonşuları Aşıq Nağının yanında aşıq havalarını və el şairlərinin şeirlərini əzbər öyrənməsi onun gələcək yaradıcılığına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdi. Bu təsir o qədər güclü olmuşdür ki, həyatı boyu saz-söz adamlarının cazibəsindən kənara çıxa bilməmişdi. Keçən əsrin 60-70-ci illərində aşıqlar şəhərə müəyyən münasibətlə gəlirdilər. Və mütləq qatardan səhər-səhər düşən kimi Rasim Kərimlinin evinə gələrdilər. Təkcə ona görə yox ki, şair dəmiryol vağzalının lap yaxınlığında, indiki S.Rəhimov adına küçədə yaşayırdı. Bir də ona görə ki, Rasimin dostları idilər. Ona baş çəkməyi özlərinə borc bilirdilər. Mikayıl Azaflı, Əkbər, İmran, Xanlar, Əlixan, Əli, Hüseyn Saraçlı, Əmrah, Kamandar və başqaları onun daimi qonağı, ürək və yaradıcılıq dostları idilər. Şairin həyat yoldaşı Zəminə xanımın obrazlı şəkildə dediği kimi, evləri hələ o vaxtlar mövcud olmayan Aşıqlar Birliyinin filialı idi. (Aşıqlar Birliyi 1982-ci

Qəzənfər Paşayev

ildə yaranıb). Maraqlısı budur ki, həmin günlərdə Rasimgildə saz-söz məclisləri təşkil olunardı. Həmin məclislərdə xalq şairləri Osman Sarıvəllini, Hüseyn Arifi, İlyas Tapdığı, Zəlimxan Yaqubu, prof. Camal Mustafayevi, prof. Bəşir Əhmədovu, Vilayət və İbadət Rüstəmzadələri, Vəli Musaoğlunu və bir çox başqalarını dəfələrlə görmüşdüm.

Kim bilir bəlkə də mənim folklorçu kimi yetişməyimdə bu məclislərin də rolu böyük olub. Bir neçə musiqi alətlərimizdə gözəl çalan Rasim Kərimli milli musiqimizin bilicilərindən idi. Həm buna, həm də şeirlərinə görə musiqiçilər və müğənnilərin əksəriyyəti onunla dostluq edirdi. Həbil Əliyev, Əlibaba Məmmədov, Teymur Mustafayev, Arif Babayev, Mayis Salmanov, Mayis Məmmədov və başqaları şairə xüsusi ehtiram göstərirdilər. Elə bir konsert (Dövlət tədbirləri daxil olmaqla), elə bir şənlik, elə bir toy olmazdı ki, Rasim Kərimlinin sözlərinə yazılmış mahnılar oxunmasın. Şairin «Səndən savayı», «Biləydin kaş», «Bir qız bir oğlanındır», «Qurban olum», «Sənsiz», «Min yaşasın», «Axtarar səni», Zümrüd Məmmədova və Təhmurazın oxuduğu çox maraqlı, dərin mənəli «Deyişmə» və başqa şeirlərinə bəstələnmiş mahnılar dillər əzbəri olmuşdu.

Şairin yaradıcılıq diapazonu geniş idi. Onun poetik irsini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar. «Gəraylılar», «Qoşmalar», «İthaflar», «Satirik şeirlər», «Təmsillər», «Dördlülər», «Poemalar». Minnətdarlıq hissi ilə uzun illər Azərbaycan Elmlər Akademiyasında Rasim Kərimli ilə bir şöbədə çalışan filologiya elmləri namizədi Seyfi Behbudov və alimin qızı Gülnarə Behbudovanın şairin

Borcumuzdur bu ehtiram

yaradıcılığına həsr etdikləri «Rasim Kərimli poeziyası» («Nurlan», 2002, 56 səh.) kitabını yada salmaq istərdim. Tədqiqatçılar şairin yaradıcılığını «Lirik şeirlər» və «Satirik şeirlər» başlıqları altında təhlil etmiş və şairin poeziyasını yüksək qiymətləndirmişlər.

Şairin istər lirik, istər satirik, istərsə də ictimai-siyasi, fəlsəfi şeirlərində fikirləri aydın və qəlbəyatandır:

*Məftunu olmayıb könlüm heç kəsin,
Ay xumar baxışlım, səndən savayı.
Sığındım eşqinə, bir pay görmədim,
Dumandan savayı, çəndən savayı.*

*Qaytar eşq havası çalan günləri,
Ağlını başımdan alan günləri.
Ömürdən saymıram qalan günləri,
Oduna yandıgım gündən savayı—*

– şairin səmimi etirafı, lirikanın gözəl nümunəsidir.

Rasim Kərimlinin həyat yolu keşməkeşli olub. Ömür- gün yoldaşından ayrılandan sonra çox peşmançılıq çəkib. Bu, şairin yaradıcılığında qırmızı xətt kimi keçib:

*Səni itirdiyim gündən, ay mələk,
Dünyada hər şeyi itirmişəm mən –*

deyə taleyindən şikayətlənib. Qadını evin çırağı adlandırıb.

*Heç əskik olmasın evin çırağı,
O, qəlbə dayaqdır, o ömrə keşik.
Çəkmişəm qəhrini çıraqsızlığın
Çıraqsız qalmasın, bir ev, bir eşik –*

arzusu ilə yaşayıb.

Rasim Kərimlinin şeirlərinin cövhərini qeyri-adi təsvirlər, həyat həqiqətləri, fəlsəfi fikirlər təşkil edir. Şairin poeziyası oxucunu haldan-hala salır, düşüncələrə qərq edir:

*Bildirir aləmə qış öz dadını,
Sulara buzlarla yazır adını.
Kürklülər dördnala çapır atını,
Kürksüzlər qəlbində ildırım çaxır,
Arana qar yağır, dağa qar yağır.*

*Piylənmək gör necə haraya çatır,
Ayılar dünyadan bixəbər yadır.
Alçacıq yuvalar qar altda batır,
Dərd varmı yuvasız qalmaqdan ağır,
Arana qar yağır, dağa qar yağır.*

Rasim Kərimli yaradıcılığında satirik şeirlər əhəmiyyətli yer tutur. Şairin satirik şeirləri bədii boyaların canlılığı, deyim tərzinin rəngarəngliyi, ifşa obyektinin reallığı ilə seçilir. «Olmur», «Verilmədi», «Nə var ki...», «Millət» şeirlərindən verilən misralar deyilənlərə dayaq olur.

*Qanmazlar bir kökə salır adamı,
Əllicə yaşı da haqlamaq olmur.*

*Qarğa qarıldadı, mükafat aldı
Biçarə bülbülə söz verilmədi.*

Baldırını dişləməsə öz itin,

Özgə itdən qorunmağa nə var ki?

Toplayan arılar, yığan arılar

Ayılar nırx qoyur balına, millət. və s.

Şairin nəzirələri mənə dərinliyinə, axıcılığına görə xüsusilə fərqlənir. Xalq şairi Məmməd Arazın «Salamat qal» şeirinə Rasim Kərimlinin yazdığı nəzirəsi deyilənlərə əyani sübutdur:

Əzəldən belədir işi dünyanın,

Şamaman dərildi, tağ, salamat qal.

Rasim Kərimlinin ithafları tədqiqata layiq böyük bir bölmədir. Burada xalq qarşısında şəksiz xidmətləri olan İmadəddin Nəsimi, M.Füzuli, M.Ə.Sabir, Cəlil Məmmədquluzadə, Səməd Vurğun, İsmayıl Şıxlı, Zəlimxan Yaqub, Rübabə Muradova, Zeynəb Xanlarova, Şahnaz Haşımova, tarzən Ramiz Quliyev, professorlar Qoşqar Əhmədov, Həbib Şirinov, Bəşir Əhmədov, Camal Mustafayev və başqalarından söz açılır.

Aşıq Ədalət və Habil Əliyevə həsr olunmuş «Elə çaldın» və «Kaman dindi» poemaları kitabın sanbalını artırır. İlhamla, məhəbbətlə yazılmış bu poemalar, ümumiyyətlə, saz-söz sənətinə töhfə olmaq baxımından əhəmiyyət kəsb edir və maraqla oxunur.

İthaflarda şair tərənnüm etdiyi şəxsiyyətlərin obrazını ustalıqla yaratmış, onların daxili aləmini, yaradıcılıqda tutduqları mövqelərini açıb göstərə bilmişdir.

Rasim Kərimlinin «**Şeir baxçasının bağbanı şair**» misrasını oxuyan kimi söhbətin Səməd Vurğundan getdiyini duyursan. Və ya:

*Vətənin dağları, düzü kimisən,
Saflıqda çeşmələr gözü kimisən*

Elə təbiətin özü

kimisən,

*Bağından, baxça-
ndan gül ətri gəlir.*

– misralarını oxuyanda gözlərimiz önündə dağ vüqarlı, saflıq, paklıq, ziyalılıq rəmzi olan İsmayıl Şıxlı canlanır.

Sözümə son verərkən onu da deməliyəm ki, şairin «Dözmək olmur ayrılığa» kitabı ilə şeirsevərlərin görüşü təkçə

bulaq kimi dupduru, qəlbə rahatlıq gətirən poetik incilərlə görüş deyil, eyni zamanda Rasimli günlərə qayıdışdır.

Bu qayıdıışı, bu təkrarsız görüşü gerçəkləşdirən Milət vəkili Qənirə Ələsgər qızı Paşayevaya minnətdarıq.

«Dözmək olmur ayrılığa» kitabı təsəlli və şairin ölməzliyi yolunda ucaldılan abidədir – desək, səhv etmərik.

* Bax: Rafiq Ələkbərov – «Ürəklərdə yaşayan insan». Məqalələr toplusu, Bakı, «Ziya-Nurlan» nəş. 2008, səh. 50-52.

XATİRƏYƏ DÖNƏN ÖMÜR

Fani dünyanı ömrünün çiçəkləndiyi dövrdə tərək edib əbədiyyətə qovuşan alim ziyalılarımızdan söz düşəndə gözümün önünə ilk gələn Rafiq müəllim olur. Onun bir çox məziyyətləri, insani keyfiyyətləri onu mənim qəlbimdə əbədiyaşar etmişdir. Ümumiyyətlə, yaxşı adamlar cismani cəhətdən bizdən ayrılısalar da, mənən bir neçə nəsil dəyişənə qədər onun dost və tanışlarının, qohum-əqrəbasının, övlad və nəvə-nəticələrinin qəlbində yaşayırlar. Rafiq müəllim nəcibliyi, əməyi-zəhməti, xeyirxahlığı, mədəniyyəti, ziyalılığı və elmi ilə yaddaşlarda yaşamaq səlahiyyətini hələ sağlığında qazanmışdı. Yaxşı qohum, təmənnəsiz dost, nümunəvi ailə başçısı kimi Rafiq müəllim böyük hörmət, ehtiram sahibi idi. O, Ələkbərovlar nəslinin ağsaqqalı və yolgöstərəni idi. Rafiq müəllim bir alim kimi böyük nüfuza malik idi. Kimya elmi sahəsində sayılıb-seçilən alimlərdən idi. *

Professor Rafiq Ələkbərov uzun illər boyu indiki Azərbaycan Pedaqoji Universitetində «Kimya kafedra»sının müdiri vəzifəsində çalışmış, onlarla elmlər doktoru və elmlər namizədlərinin yetişməsində böyük zəhməti olmuşdur.

Həm həmkar kimi, həm də xalam qızının əri kimi onunla 40 ildən artıq dostluq və qohumluq münasibətində olmuşam. Onun müdrik kəlamlarından, şirin söhbətlərindən doymaq olmurdu.

Ən böyük arzusu hər üç övladına: Azad, Fuad və Gültəkinə mükəmməl təhsil vermək idi. Bilənlər bilir ki, Rafiq müəllimin övladları necə də savadlı, mədəni və əxlaqlıdılar. Azadla Gültəkin yüksək ixtisaslı həkim, Fuad isə hüquqşünasdır. Gültəkinin tibb elmləri namizədi olduğunu da qeyd etmək yerinə düşər və bu Rafiq müəllimin ruhuna rahatlıq gətirər.

Onu da deyim ki, Rafiq müəllim təhsilə çox yüksək qiymət verirdi. Xalam qızlarının hamısının ali təhsil almasında Rafiq müəllimin danılmaz xidməti vardır. İlahiyyətə o qədər də qapanmasa da, dəfələrlə Məhəmməd Peyğəmbərin elmlə bağlı kəlamlarını misal çəkməsinin şahidi olmuşdum: «Altmış il ibadətlə məşğul olmaqdan sa, bircə gün elmlə məşğul olmaq daha savabdır».

Yadımdadır, bir dəfə qədim Çin mütəfəkkiri Konfusinin maraqlı bir kəlamını yada saldı: «Elm, bilik elə bir həzz mənbəyidir ki, o insana hər şeyi, hətta fiziki iztirabı, necə qocaldığını belə unutmura bilir» və əlavə etdi ki, elmlə məşğul olsaq, Allah qoysa XXI əsrin bir rübünü yaşaya biləcəyik: «Mən ürəyimin qədrini bilmədim, heç olmasa sən ürəyini qoru» dedi.

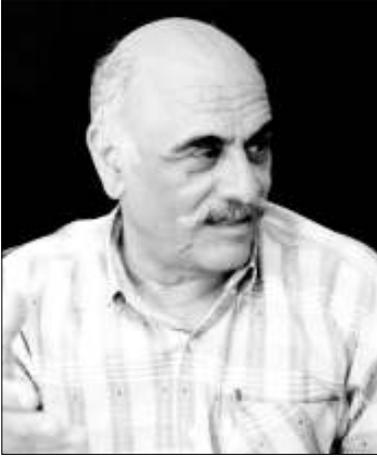
«Deyəsən ürəyim mənimlə yoldaşlıq eləməkdən bezib», Elə danışdı ki, sanki, ürəyinə nəsə dammışdı.

Bəli, ürək belədir, şad xəbəri də, bəd xəbəri də insana məqamında çatdırır.

Etibarlı qohum, gözəl insan, əla ziyalı, böyük alim Rafiq müəllimin yoxluğu bu gün də yada düşəndə qəlbi mi sızladır. Təsəllimiz biz qohumlara baş ucalığı gətirən övladları və soy adını yaşadacaq nəvələrin yetişməsidir. Bu məqamda 50 yaşında dünyasını dəyişmiş Səməd

Borcumuzdur bu ehtiram

Vurğunun ilahidən gələn misraları yada düşür:

*Bir də görürsən
ki, açılan solur,
Düşünən bir
beyin bir torpaq olur.
Bir yandan boş-
lur, bir yandan dolur,
Sirrini verməyir
sirdaşa dünya.*

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 30.01.2009; «Kredo» qəzeti, 7.02.2009.

HƏR BİR DƏRDDƏN BETƏR AYRILIQ...*

A yrılıq əlacı olmayan dərdə bənzəyirmiş. Xüsusən də ömrün payız çağında ağrısı-acısı adamı göynədirmiş. Vaxtaşırı albomlarda şəkillərimizə baxıram. Ani olaraq yoxluğunu unudur, şirin xatirələrə dalıram. Sanki şəkillər danışır. Qırx ildən artıq zaman kəsiyində gördüyümüz işlər, qarşılaşdığımız çətinliklər, xüsusən, sənə mane olmaq, sındırmaq istəyən bədxahlarının arzusuna xilaf çıxaraq gecə-gündüz yorulmaq bilmədən işləməyin gözlərimin önünə gəlir.

Qardaşım Bəndəroğlu, elə vaxt olmaz ki, Bəkir Nəbiyev, Vasim Məmmədəliyev, Ayaz Vəfalı, İsrafil İsrafilov, İmamverdi Həmidov, Şirindil Alışanov, Tahir Əliyev və başqa dostlarla görüşəndə səni yada salmayaq. Lap bu yaxınlarda (noyabr, 2008) akad. Bəkir Nəbiyev, akademiyaımızın müxbir üzvü Teymur Kərimli, şərqişünas Səadət Şıxıyeva və mən Suriyanın Hələb şəhərinə “Beynəlxalq Nəsimi konfransı”na getmişdik. Yerin görünürdü. Təsəllini onda tapıram ki, Nəsiminin İraq divan nüsxəsindən, onu sənin üzə çıxarmağından, kitab buraxdığından, müştərək işimizdən söz saldım.

Məlumdur ki, vaxtilə Şam və Hələb şəhərləri arasında Qara Türkman xanlığı olub. İndi də Hələb ətrafında çoxlu türkman kəndləri vardır. Onlar da bizim kimi danışır və həsrətlə yaşayırlar. Hələbdə olanda gecə keçə-nədək bizdən ayrılırdılar.

Qardaşım, sən hər dəfə Bakıya gələndə “Ədəbiyyat qəzeti” redaksiyasında görüşər, dərdləşərdik. Bir qəzet səhifəsinə sığmayan son müsahibələrinin birində çox

mətləblərdən söz açdın. Çox həyəcanla danışdırdın. Deyirdin ki, otuz beş ildən bəri Ayaz müəllim, sən və mən dostluq, qan qardaşlığı naminə mübarizə aparmışıq. Bu yolda yorulmuşuq...

Ayaz Vəfalının “Amma bu xoş yorğunluqdur” müdaxiləsinə: - Doğrudur, bu yorğunluq nə qədər çoxalırsa, o qədər insana səadət gətirir, nə qədər çoxalırsa, o qədər bizim gələcək nəsillərimiz üçün, nəvələrimiz üçün böyük qapılar açır. Bu qapıları biz açdıq, bu qapıların qapanmamasını istəyirik. Qapılar necə qapanacaq, necə qapanmayacaq? İndi mənim bütün qorxum odur ki, otuz beş il boyunca yaptığımız, vəfa etdiyimiz o işlər yarımçıq qalsın. Qorxuram ki, o qapılar ki, biz açdıq, o qapılar qapadılsın. Qorxum budur ki, İraq türkmanları öz əsillərini, öz soydaşlarını unutsun. Səbəb budur. Mənim qorxum bundadır, - dedin.

Həyəcanını elə bil indi-indi başa düşürəm. Şair fəhmi ilə dediyin sözlərdə nə qədər böyük həqiqət varmış.

Ancaq heç şübhə yoxdur ki, gənclərimiz bu vacib vəzifəni layiqincə davam etdirəcək və estafeti növbəti nəsillərə ötürəcəklər. Gərək onlar dostluq, qardaşlıq əlaqələrimizin qapılarının bağlanmasına imkan verməsinlər.

Qardaşım, yoxluğunla dostumuz Ayaz Vəfalının doğru olaraq qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan-İraq türkman ədəbi əlaqələr tarixinin çox əlamətdar bir mərhələsi yekunlaşmış oldu.

Elə bir mərhələ ki, dil və qan birliyimiz təkzibolunmaz faktlarla sübuta yetirildi. Canından artıq sevdiyini, sonbeşiyinə adını qoyduğunu ulu öndərimiz Heydər Əliyev bəyan etdi: “Tarixi araşdıranda gördüm ki, Güney Azərbaycan, Quzey Azərbaycan və İraq türkmanları bir bütövün par-

çalarıdır” (Qardaşlıq dərgisi. İstanbul, 2000, N4).

Bu çox məhsuldar mərhələdə Bağdadda və Kərkükdə “Çağdaş Azərbaycan şeirindən seçmələr” (1974, 222 s.), “Azərbaycan şeiri” (1987, 270 s.), Bəxtiyar Vahabzadə və Nəbi Xəzrinin hər biri 142 səhifədən ibarət olan şeirlər toplusu (1989), “Azərbaycan hekayələri” (1991, 253 s.), Kamil Vəliyevin “Xalqın sözü” (1991, 123 s.), Elçinin hekayələri (1996, 147 s.), mənim “İraq-türkman folkloru” (1995, 160 s.) və “Altı il Dəclə-Fərat sahillərində” (1996, 168 s. ərəbcə) kitabımı Bağdadda dövlət hesabına İraq Mədəniyyət Nazirliyi xətti ilə, Rəsul Rzanın “Ağlayan çox, gülən hanı?” (Kərkük, 2007, 182 s.) və Elçinin “Mahmud və Məryəm” (Kərkük, 2007, 216 s.) romanını öz hesabına çap etdirdin.

Qardaşım, iki dahi şairimizə - Nəsimi və Füzuliyə monoqrafiyalar həsr etdin. 1973-cü ilin 13 sentyabrında Bakıda Nəsiminin 600 illiyinə həsr olunmuş yubiley şənliklərində iştirak etdin və təntənəli yığıncaqda yaralı yerin dil məsələsinə də toxundun: “Nəsimi xalq dilini çox gözəl bilirdi. Öz poetik yaradıcılığında xalq dilinin ən qiymətli xəzinəsindən geniş və sərbəst istifadə edirdi. Bu isə doğma xalqın mədəniyyətinin inkişafına böyük kömək olmuşdur...” (“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 22 sentyabr 1973-cü il).

Yubileydə azərbaycanca danışan yeganə natiq sən oldun. Bu, böyük dövlət xadimi, dilimizin təəssübkeşi Heydər Əliyevin diqqətindən yayınmadı. Həmin gün axşam ziyafətdən sonra demişdi: “Sağ ol, Bəndəroğlu, öz doğma dilimizdə danışdın!”

Xidmətlərin böyük idi. Azərbaycan-İraq ədəbi əlaqələri sahəsində bir institutun görə biləcəyi işi gördün. Min-

nətdarlıq hissi ilə İraqda Füzulinin 500 illik yubiley şənliklərində (13-26 sentyabr 1994) təşkilat komitəsinin sədr müavini kimi Səddam rejiminin türkmənlərə qarşı tüğyan edən basqıları dövründə gördüyün işlər əvəzsiz idi.

“Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 illik yubileyində öndərimiz Heydər Əliyevə söz vermişdin ki, “Dədə Qorqud”u ərəb dilinə çevirərək çap etdirəcəksən. Ömrünün son ilində bu vədini də yerinə yetirdin. 2007-ci ilin iyun ayında Bakıya gələndə kürəkənin Cəlal Poladın tərcüməsində ərəbcə nəfis şəkildə çap etdirdiyin “Dədə-Qorqud dastanları” (Bağdad, 2007, 264 s.) kitabını gətirdin. Kəskin ürək ağrılarından əziyyət çəksən də, öndərimizə verdiyin sözü yerinə yetirdiyinə görə sevinirdin. Sanki sevincini bölməyə gəlmişdin. 2007-ci ilin noyabrında yenidən Bakıya gəldin. Ürəyinin əlacını Azərbaycanda axtarırdın. Nə edəsən ki, bəzən xəstəlik qarşısında həkimlər də aciz qalırlar.

Son dəfə gələndə Bakıda aparılan tikinti-abadlıq işləri səni heyran etmişdi: Göydələn binalar, yeraltı keçidlər, körpülər, yeni metro stansiyaları, Heydər Əliyev adına Respublika Sarayının, Milli bankın yanındakı, Səməd Vurğun küçəsindəki keçidlər xüsusilə xoşuna gəlirdi.

Həmişə olduğu kimi, Fəxri xiyabana getdik. Öncə ulu öndərimizi ziyarət etdik. İcazə alıb öndərimizə ucaldılmış

Qəzənfər Paşayev

abidənin yanında şəkil çəkdirdik. Sonra isə Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Abbas Zamanov, Qasım Qasımzadə, Araz Dadaşzadə, Yaşar Qarayev, Nəbi Xəzri və Qabili ziyarət etdik. Onların məzarı başında şəkil çəkdirdin. Yadigar qalsın, - dedin. Bakıdan çox kədərli getdin. Onda nazir vəzifəsində çalışırdın. İşini sahmana salıb yenidən Bakıya dönmək fikrin vardı. Hətta pasportunun surətini üç yerdə çıxartdırdın ki, şəklini aydın çıxsın. Mənə verdin ki, Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyindən viza üçün icazə istəyəndə problem yaranmasın.

Təəssüf ki, ortaq bayatımızda deyilənlər yerini aldı:

*Qızıl gül olmayaydı,
Sarılib-solmayaydı.
Ölüm Allahın əmri,
Ayrılıq olmayaydı.*

Ayrılıq qaçılmaz oldu. Bu ayrılıq Azərbaycanda səni tanıyanların hamısını sarsıtdı. Neçə illərdən bəri üzvü olduğun Azərbaycan Yazıçılar Birliyi, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu, xalq yazıçısı Elçin, xalq şairi, akademik Bəxtiyar Vahabzadə ailənə, doğmalarına və səni tanıyanlara başsağlığı ünvanladılar. Biz dostların - akad. Vasim Məmmədəliyev, Ayaz Vəfali və mən isə haqqında yazılarla çıxış etdik. Bəxtiyar Vahabzadə sənin “Qərənfil” (Bakı, 1977) kitabına yazdığı “Ön söz”ü “Ədəbiyyat qəzeti”ndə ixtisarla yenidən çap etdirdi. Şərqsünas alim Cavanşir Xıdırov isə “İnqilabi İraqda türkmənlər” (Bağdad, 1973) adlı ərəbcə çıxan kitabını azərbaycancaya çevirərək keçən bir il ərzində “Kredo” qəzetində dərc etdirdi.

Aprel ayında yubileyinə hazırlaşırıdın. Üzvü olduğun Yazıçılar Birliyinin sədri Anar müəllim sənin haqqında

xüsusi buraxılış hazırlamağı Ayaz Vəfaliya və mənə məsləhət görmüşdü. Fevralın 2-də (2008) acı xəbər gəldi. Arzumuzu gözümüzdə qoydun.

Unudulmaz qardaşım, Azərbaycanda hamı bilir ki, sən Azərbaycanı doğma vətənin hesab edir və ürəkdən sevir-din. Bizdə də səni doğma qardaş hesab edir, sənə böyük ehtiram göstərirdilər. Bakıya gəlişlərində o zaman Dövlət müşaviri işləyən Hidayət Orucov, Baş nazirin müavini Elçin Əfəndiyev, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri, Şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadə, Yazıçılar Birliy-inin sədri Anar və başqalarının qapısı üzünə açıq olurdu.

Hər şey bitdi. Gözümüzü yolda qoydun. Həsrət-vüsal yolları sona yetdi. Təəssüflər olsun ki, yubileylərimizdə intizarla gözlədiyimiz, böyük mətləblərdən söz açan təbrik məktublarına, teleqramlarına bundan sonra həsrət qalaca-ğın. Nə yaxşı ki, göndərdiyin təbriklər kitablarımızda yadı-gar qalıb. 2009-cu ildə çapdan çıxan “Akademik Bəkir Nəbiyev” kitabında təbrikini oxudum. Xəyal məni qana-dları üstünə alıb birgə keçirdiyimiz xoşbəxt günlərə apardı:

“Doğum gününüz - 75 illik yubileyiniz münasibətilə sizi ürəkdən təbrik edirəm. Sevincinizi bölmək üçün yanınızda olsaydım, şərəf sayardım. Otuz illik dostluğumuz və qardaşlığımız dövründə xoşbəxt anlarımız çox olub. Ortaq şairimiz Nəsiminin 600 illik, “Dədə Qorqud”un 1300 illik yubileylərini Bakıda, Füzulinin 500 illik yubi-leyini Bağdadda birgə keçirdiyimiz, professorlar Yaşar Qarayev, Vasim Məmmədəliyev, Qəzənfər Paşayev və Ayaz Vəfali ilə evimizə gəlməyiniz, birgə Kərkük şəhəri-nə getməyimiz, İraq Mədəniyyət və Məlumat nazirləri ilə görüşlərimiz həyatımın unudulmaz anlarıdır. Buna görə

Qəzənfər Paşayev

Yaradana və sizlərə minnətdaram...” Ə.Bəndəroğlu, Bağdad; 16.06.2005.

İndi sənin kimi haqq dünyada olan görkəmli ədəbiyyatşünas alimimiz Yaşar Qarayevin 60 illik yubileyinə

göndərdiyin, “Ədəbiyyat qəzeti”ndə çap olunan məktub və bayatı hamımızın ürəyini kövrəltmişdi. Bayatı sənin Yaşar müəllimə, ələlxüsus da Azərbaycana olan məhəbbətindən söz açırdı:

*Y a ş a r
könlüm,
Qəm içər,
yaşar könlüm.*

D o s t l a r ı n

arzusuyla

*Çırpınar, yaşar könlüm.
Bağdadda bir ah çəkər,
Bakıda yaşar könlüm.*

Belə bir bayatını qəlbində illərlə Azərbaycana məhəbbət bəsləyərək ilahi sevgiyə çevirən, ürəyi həsrətlə döyünən bir adam yazı bilərdi. O, sən idin. Təsəllini onda tapırıq ki, o ülvə məhəbbəti özünə aparmadın, bizlərə ər-məğan qoyub getdin. Onun istisində isinir, sən ruhuna dualar edirik. Rahat yat, qardaşım. Nə qədər ki, biz va-

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 6.03.2009.

rıq, nə qədər ki, ədəbi əlaqələrimiz var, sən varsan, sən bizimləsən. Səni heç vaxt unutmayan qardaşın Qəzənfər.

BİLMƏZ İDİM AYRILIQ VAR... *

Hörmətli Ayaz müəllim! Martın 5-də bir il olacaq ki, ömrünü folklorumuzun, xüsusən də aşıq sənətinin təbliği və tədqiqinə həsr edən, Azərbaycan televiziyasında bir-birindən maraqlı verilişləri ilə tamaşaçıların rəğbətini qazanan Ağalar Mirzə haqq dünyasına qovuşub. Onunla keçən əsrin 80-ci illərinin lap əvvəlindən tanış və dost olmuşdum. Kərkük folkloru ilə bağlı məni tez-tez «Bulaq» verilişinə dəvət edirdilər. Ağalar gənc olsa da, Səməndər Rzayev və Məhluqə xanım Sadıqovanın daha da məşhur etdiyi, dinləyicilərin intizarla

Qəzənfər Paşayev

gözlədiyi «Bulaq» verilişinin aparıcı simalarından idi. Folklorumuza dərin məhəbbəti açıqca duyulurdu. V.Belinskinin doğru olaraq göstərdiyi kimi, ürəyi folklorla döyünən adamlar adətən təvazökar, xeyirxah, qərəzsiz, fədakar olurlar. Ağaları bu keyfiyyətlər fərqləndirirdi. Onun bu keyfiyyətləri televiziyanın rəhbərliyinin diqqətindən yayınmadı. Tezliklə onu «Ədəbiyyat və xalq yaradıcılığı redaksiyası»na keçirdilər. Televiziyada ad-san qazanan, təcrübəli Nahid Hacıadə, Firudin Ağayev və Əmirhüseyn Məcidovun yanında məktəb keçdi. Folklorumuzun gözəl bilicisi və araşdırıcısına çevrildi. Hətta «Xaltanlı Tağının yaradıcılıq yolu» mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etdi.

Ağaların yol yoldaşlığı bambaşqa idi. Akademik Bəkir Nəbiyev, prof. İsrafil İsrailov, t.e.n. Sirius Abbasbəyli, Ağalar Mirzə və oğlum Muradla İran və İraqı başdan-başa gəzdiyimiz yaxşı yadımdadır. Ağalar bir an belə boş dayanmazdı. Bəlkə də bu televiziyanın gəlmə vərdişi idi, bilmirəm. Kazımiyyədə İmam Kazımla yanaşı uyuyan dahi Azərbaycan alimi Nəsirəddin Tusinin qəbrini pul hesabına min əzab-əziyyətlə çəkəndə də (icazə vermirdilər), Harun ər-Rəşidin azərbaycanlı zövcəsi Zibeydə xatunun qəbrini və məqbərəsini çəkəndə də, İraqda Babili, İranda Bisutun dağına lentə alanda da, Təbrizdə Şəhriyarın, Ərdəbildə Şah İsmayıl Xətəinin məqbərəsini lentə alanda da necə sevindiyi indi də gözlərimin önündədir. Vətənə dönəndən sonra televiziyanın maraqlı bir veriliş təşkil etdi. Ağalar gecə-gündüz işləyirdi. Elə bil ürəyinə nəsə dammışdı, çox tələsirdi. Təəssüf ki, bir çox arzuları yerinə yetmədi. Onlardan biri – bəlkə

Borcumuzdur bu ehtiram

də ən böyüyü doktorluq dissertasiyası ilə bağlı idi.

«Şirvan aşiq məktəbi» adlı doktorluq dissertasiyası yazmışdı. Əsər BDU-nun «Folklor» kafedrasında müzakirə olunmuş, tədqiqatçılar tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş və müsbət rəylə müdafiəsinə icazə üçün Ali

Attestasiya Komissiyasına göndərilmişdi. Qəfil ölüm hər şeyi yarımçıq qoydu. Müdafiəsində deyəcəyimiz ürək sözlərimiz də ürəyimizdə qaldı. Ağalar Mirzənin doktorluq dissertasiyasına rəsmi rəy vermişdim. Həm təsəlli olsun deyə, həm də aramızdan çox erkən gedən qələm dostumuzun ruhuna ehtiram əlaməti olaraq həmin rəyi çap etməyinizi xahiş edirəm. Qoy ruhu şad olsun*.

* Qəzetin 6.03.2009-cu il tarixli sayında “Şirvan aşiq məktəbi”nə dair rəyimi dərc edən qəzetin redaktoru Ayaz Vəfəliyə təşəkkür edirəm.

* Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 5.02.2010.

YAXŞILAR ÖLMÜR*

Vilayətlə eyni ildə, qanlı-qadalı 1937-ci ilin avqust ayında anadan olmuşduq. Məndən cəmisi 15 gün böyük idi. İnstituta eyni ildə – 1957-ci ildə daxil olmuşduq. O, Rus Dili və Ədəbiyyatı İnstitutuna, mən isə Xarici Dillər İnstitutunun ingilis dili fakültəsinə. Lakin tezliklə institutlarımız birləşdirildi və dostluğumuzun təməli də elə o vaxtdan qoyuldu. Mən yazı-pozu ilə məşğul olurdum, o isə yaxşı şeirlər yazırdı. Mətbuatda hələ 1956-cı ildən şeirləri çap olunurdu. Odur ki, onu Moskvada M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutuna göndərdilər. Aradan çox sular axdı. Dörd il İraqda tərcüməçi işləyərək vətənə döndüm (1966). Əliboş gəlməmişdim. İraqda yaşayan indi sayı iki milyonu keçən soydaşlarımızın folklor nümunələrini, xüsusən də xoyratlarını (bayaatılarını) toplayıb böyük kargüzarlıq dəftərlərinə köçürərək gətirmişdim. Vilayətlə Azərnəşrdə görüşdük. 1965-ci ildən Azərnəşrdə tərcüməçi-redaktor işləyirdi. O, artıq əməlli-başlı məşhurlaşmışdı. Vilayət Rüstəmzadə adını ehtiyatla çəkirdilər. Azərnəşrdə yeddi tərcümə kitabı və özünün «Oxu bülbülüm» şeirlər kitabı çıxmışdı. Hal-əhval tutandan sonra dedi: «Qəzi (mənə elmlər doktoru, professor olandan sonra da, dünyasını dəyişdiyi günə qədər Qəzi deyərdi), bilirsən nə var? Rəsul Rza 5 çap

Borcumuzdur bu ehtiram

vərəqi həcmində «Kərkük bayatıları» kitabını plana saldırb. Ustadın (Rəsul Rzaya ustad deyə müraciət edərdi) yanına gedib, xahiş etmək lazımdır ki, sənin gətirdiyin bayatıları əlavə etməklə kitab ikinizin tərtibində çıxsın. Ağılım bir şey kəsmədi. Sən qarışma – dedi. Rəsul müəllimə zəng etdi. Səhərişi gün saat 12-də Rəsul Rzanın kabinetində olduq. O vaxt Rəsul müəllim Azərbaycanın ilk ensiklopediyasının ilk baş redaktoru idi. Ensiklopediya indi Heydər Əliyev adına Fond ucaldılan yerdə köhnə bir binada yerləşirdi. Rəsul müəllim hər biri 150-250 səhifə arası olan dəftərlərimi vərəqlədikdən sonra təqribən yarım saat mənimlə söhbət etdi. Azərnəşrin direktoru Qılman Musayevə (İlkinə) zəng etdi və məni onun yanına göndərdi. «Kərkük bayatıları» 1968-ci ildə ikimizin adına çıxdı və Vilayətin ağıllı məsləhətinin nəticəsi olaraq mən də məşhurlaşdım. Təkcə «Kərkük bayatıları»na görə deyil, həm də adımın Rəsul Rzanın şərəfli adı ilə yanaşı getdiyinə görə.

Dost olanda da adamın Vilayət kimi dostu ola. Vilayət çox mərdanə, həm də ərkyanə adam idi. Hamıya o qədər yaxşılıq, o qədər xeyirxahlıq etmişdi ki, hamı onun ərkinə qəbul edirdi.

Sevinirəm ki, cavanlıq dövrümüzdə dostumun yaxşılığından çıxıb bildim. Dillər İnstitutunda xarici dillər üzrə məsul katibin müavini vəzifəsində qəbulda qalmışdım. Bir axşam Moskvadan telefon açdı ki, Səməd Vurğunun dostu Hidayət Bayramovun qızı Günəş Bayramova

Qəzənfər Paşayev

alman dili şöbəsinə girir. Ona kömək et. Günəş lələsinin nişanlısıdır – deyə əlavə etdi. Bacardığım köməyi etdim. Əslində Günəşin köməyə ehtiyacı da yox idi. Qəbul imtahanında gözlənilməz hadisələr çox olur. Odur ki, nəzarətdə saxladım. Günəş yüksək qiymətlərlə instituta qəbul olundu. Bu münasibətlə məşhur neftçi Akif Cəfərovun atası Mədət müəllimin 4 saylı xəstəxana ilə üzbəüz S.Vurğun küçəsindəki evində Hidayət Bayramov qonaqlıq verdi. Məclisi Osman Sarıvəlli aparırdı. Vilayətlə mənim sağlığımıza badə qaldırdılar. Lakin Vilayətlə qohumluq barədə söhbət getmədi. Aradan bir-iki ay keçəndən sonra Vilayət Moskvadan gəldi. Xoş-beşdən sonra dedi: Qəzi, sənə bir müqəddəs yalan demişəm, ərkyana zarafat etmişəm. Gərək məni bağışlayasan. Mənim nişanlım İsmayıl Dağıstanlının qızı Natelladır. Qorxdum Günəş instituta girə bilməyə, Səməd Vurğunun yadigarı Hidayət qağa pisikə.

Vilayət bir dost kimi gözümdə daha da yüksəldi. O, 1968-1971-ci illər arası yenidən Moskvaya gedərək M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetində filologiya fakültəsində aspirant oldu. Moskvadan böyük əlaqələrlə, dərin bilik və dünyagörüşü ilə döndü. Tərcümə fəaliyyətini davam etdirdi. A.Blok, N.Nekrasov, R.Həmzətov, A.Vlasov kimi məşhur şair və yazıçıların əsərlərini səlis və rəvan dillə tərcümə edərək Azərbaycan oxucularına ərməğan etdi. Vilayət məni neçə-neçə dəyərli insanlarla tanış və dost etdi. Onlardan biri də bacanağı

Borcumuzdur bu ehtiram

Əfqan idi. Əfqanla dostluğumuz indi də davam edir. Onunla olanda Vilayət yada düşür. Vilayətin söhbətlərindən doymaq olmurdu. Heç vaxt da özünü təkrar etməzdi. Yazıçıların, şairlərin həyatından maraqlı epizodları olduğu kimi danışardı. Bir dəfə söhbət Hüseyn Arifdən düşmüşdü. Dedi ki, bəzi adamlara elə gəlir ki, Hüseyn Arif sadələvhüdür. İnanma. Qağa məntiqli adamdır. Biz aspirant olanda Moskvaya gəlmişdi. Yaxşı bir qonaqlıq verdi. Ayrılanda cibimə bir 50-lik basdı. Dedim: Qağa, eşitdiyimə görə Səməd Vurğun sənin cibinə 100-lük basarmış.

Kəs səsini – dedi. Nə sən Hüseyn Arif ola bilərsən, nə də mən Səməd Vurğun.

Vilayətlə oturub-durmaq, dostluq taledən gələn qismət idi. Həsəd aparılacaq gözəl xasiyyəti vardı. Bir dəfə də olsun kiminsə qiyyətini qırdığını, kiminsə arxasınca danışdığını, kiməsə həsəd apardığını görmədim. Əksinə, hamının uğuruna sevinərdi. Lakin özünə qarşı laqeyd idi. Nə qədər çalışdıq, hazır dissertasiya işini müdafiə etmədi ki, etmədi. Dərindən duyurdu ki, elmi səviyyəsi bir çox müdafiə etmişlərdən yüksəkdir. Təsəllini onda tapırıq ki, qızı Aytən atasının yolunu davam etdirdi və AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda əyani aspiranturanı bitirərək “Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında milli xarakterlər” mövzusunda hələ Vilayətin sağlığında-1996-cı ildə namizədlik dissertasiyası müdafiə etdi.

Akademiyamızın müxbir üzvü, prof. Abbas Zama-

Qəzənfər Paşayev

nov dünyasını dəyişmiş bəzi dəyərli insanları son mənzilə yola salanda deyərdi: «Sağ ol, a filankəs». Mənasını soruşanda deyərdi ki, o ölməyib, o bizimlədir. Yaxşı adamlar ölmürlər. Onlar neçə ki, biz varıq, bizim qəlbimizdə yaşayırlar.

Abbas müəllimə haqq qazandırmamaq olmur. Vilayət duzlu-məzəli söhbətləri, müdrik kəlmələri ilə həmişə bizimlədir.

SON GÖRÜŞ

Keçən əsrin ortaları və ikinci yarısı ədəbiyyatımızın çiçəklənən, gəl-gəl deyən dövrü idi. Güman

ki, bu zamanla bağlı idi. «Şeytan əməli» televiziya evlərə yeni-yeni ayaq açırdı. Demək olar ki, əksər evlərdə kiçik kitabxanalar vardı. Adamlar kitablara var-dövlət kimi baxır, onlarla fəxr edirdilər. Məclislərdə əsas mövzu yazarlarımızın əsərləri olardı. Bir dəfə söhbət Əlfi Qasimov və onun «Adilənin taleyi» romanından düşmüşdü. Yazıçının əsəri barədə ürəkdən danışdılar. «Adilənin taleyi» romanı 1964-cü ildə çap olunmuşdu. İnstitutu bitirib tərcüməçi kimi xaricə göndərildiyimdən (1962-1966) nə əsəri oxumuşdum, nə də ictimaiyyətin əsər barədə rəyindən xəbərdar idim. Onu da deyim ki, o vaxtlar xalq arasında sevilən kitabları oxumamaq cahillik hesab olunurdu. Belə adamlara xor baxırdılar. Odur ki, yaşadığım evin yaxınlığındakı M.Əzizbəyov adına kitabxanadan «Adilənin taleyi»ni götürdüm və birnəfəsə oxudum. Əsər mənə böyük təsir etdi. Bir neçə gün sonra «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetində şöbə müdiri işləyən köhnə dostum İsrail Mustafayevlə redaksiyaya getmişdim. Yazıçılar İttifaqı tərcüməyə dair plenum keçirirdi. Mən də orijinal ilə bağlı «Biz hazır» adlı məqalə yazmışdım. Gözləmədiyim halda İsrail gülərüzlü bir nəfərə: «Əlfi müəllim, bu Qəzənfər Paşayevdir, İraqdan gəlib. Ədəbiyyatımızı çox sevir» - dedi. O vaxta qədər Əlfi müəllimlə şəxsən tanış deyildim. Əlfi müəllimin cavabı məni həm təəccübləndirdi, həm də sevindirdi: «Mən Qəzənfərlə artıq tanışam. Onun «Bağdad səfəri» məqaləsini qəzetinizdə oxumuşam. Onun haqqında fikrim müsbətdir. Deyirsən ədəbiyyatımızı çox sevir. Qoy onda desin görək Əlfi Qasimovdan nə oxuyub?» - ərkyana tərzdə dedi.

Nə yaxşı ki, «Adilənin taleyi»ni vaxtında oxumuşdum (Taleyimdən çox razıyam. Heç vaxt məni darda qoymayıb). Əsər haqqında danışıb ürəyimi boşaldandan sonra Əlfi müəllim təbəssümlə dedi: «Cavan oğlan, bu dediklərini yaz və elə olduğu kimi qəzətdə çap etdir».

Əlfi müəllimin təbəssümündən və cümləni bitirəndən sonra gülməyindən elə başa düşdüm ki, zarafat edir. Mən də yarızarafat, yarıgerçək dedim ki, əsər haqqında məqalə yazmağa tövbə etmişəm. Tələbə olanda həcmcə çox da böyük olmayan, guya kənd həyatından bəhs edən «Şəfəq» romanını oxuyub şagird dəftərində tənqid yazdım və «Azərbaycan gəncləri» qəzetinə yolladım.

Romanda kənd həyatından əsər-əlamət yox idi. Hələ bu bir yana. Əsər başdansovdu qələmə alınmışdı, ürək-yağışı ilə yazılmamışdı (Müəllif dünyasını dəyişdiyindən burada adını çəkmək istəmirəm). Məni şöbə müdirinin yanına apardılar (İllər keçəndən sonra bildim ki, şöbə müdiri sonralar görkəmli alim olacaq Bəkir Nəbiyev imiş). O, məsələdən hali olandan sonra dedi: «Get, tərifləməyi də öyrənəndən sonra gələrsən».

Əlfi müəllim əlini-əlinə vuraraq ucadan güldü və dedi: «Mənim əsərim barədə fikrin müsbət olduğuna, təriflədiyinə görə çap edərlər».

– «Əlfi müəllim, qorxuram bu dəfə də deyələr ki, get tənqid öyrən gəl» - dedim.

Əlfi müəllim yenə də güldü. Ciddi görkəm alaraq dedi: - «Mən Nəşriyyat Komitəsində işləyirəm. Nə işin olsa çəkinmədən yanıma gəl. Xoşuma gəldin».

Sən demə Əlfi müəllimi «Nəşriyyatlar İdarəsi»nin rəisi kimi çox məsul vəzifəyə irəli çəkiblərmiş. Bir dəfə

komitəyə getdim ki, görün mənə qarşılıyacaqmı, necə qarşılıyacaq (Çoxları vəzifəyə keçəndən sonra sözlərini də, özlərini də, tanış-bilişi, dostları da unudurlar).

Məni illərlə tanıdığı, ünsiyyətdə olduğu adam kimi qarşıladı və «Nəşriyyat komitəsi»ndə işlədiyi 1983-cü ilə qədər çıxan bütün kitablarımın plana salınmasına təmənnasız kömək etdi. Qəribədir ki, o vaxtkı kişilərin demək olar ki, hamısı tamahsız, təmənnasız, xeyirxah idilər. Yəqin buna görə də onlar mötəbər idilər. Heç şübhəsiz ki, indinin özündə belə onlardan söz düşəndə adlarının böyük ehtiramla çəkilməsi də bununla bağlıdır. Adı ehtiramla çəkilən kişilərdən biri də Əlfi Qasımovdur. Əlfi müəllimlə dünyasını dəyişdiyi 1985-ci ilə qədər dostluğa yaxın ziyalı münasibətində olduq.

Həyatının sonuna yaxın ürəyindən şikayətlənirdi. Hətta infarkt keçirmişdi. 5 sayılı şəhər xəstəxanasının kardeologiya şöbəsində yatırdı. «Gənclik» nəşriyyatının baş redaktor müavini Hidayət Orucov və «Kitablar aləmi» jurnalının redaktoru Sabir Tanrıverdiyevlə yazın gəldiyini xəbər verən ilq bir mart axşamı Əlfi müəllimə baş çəkməyə getdik. Bizi sevincək qarşıladı. Gülə-gülə dedi: «Həkimlər deyirlər ki, yemək olmaz, içmək olmaz, hətta çox sevinmək də olmaz. Belə də şey olar? Artıq özümü yaxşı hiss edirəm. Sabah həkimlərdən xahiş edəcəm mənə evə buraxsınlar. Mütləq evə gələrsiniz. Qara qızın (həyat yoldaşı Rəhilə xanımı belə təqdim edirdi) mürəbbəli çayından içərik. Burada yoxdur, evdə təzəcə çıxan «Toy gecəsi» romanımı da sizə bağışlayaram. Ürəyimin odu ilə yazmışam. Görəsən tənqid necə qarşılıyacaq? Sonra acı təbəssümlə: «Deyəsən ürəyimi çox in-

Qəzənfər Paşayev

citmişəm. O da məndən intiqam alır» - deyəndə tibb bacısının başı qapıda göründü. Bu o demək idi ki, vaxtdır. Əlfi müəllim tibb bacısının «olmaz» sözünə məhəl qoymadan bizi pilləkənlərin başına qədər ötürdü. Bizimlə öpüşüb ayrıldı. Kim bilərdi ki, bu son görüşümüzdür. Səhərişi gün ildırım sürəti ilə şəhərə xəbər yayıldı ki, yazıçı Əlfi Qasimov keçinib. Əlfi müəllim qələminin və ağılının iti vaxtında – 58 yaşında xatirəyə çevrildi. Təsəllimizi onda tapırıq ki, gözəl insan və gözəl yazıçı Əlfi Qasimov «Adilənin taleyi», «Məni qınamayın», «Könülsevən», «Toy gecəsi» və s. kimi roman və povestləri ilə əbədilik qazanmışdır.

MÜƏLLİF HAQQINDA

Paşayev Qəzənfər Məhəmməd oğlu

(d.27.VIII.1937, Tovuz r-nu, Düzqırıxlı k.)

Azərbaycan ədəbiyyatşünası, folklorşünası, publisist, dilçi və tərcüməçi. Filologiya elmləri doktoru (1993), professor (1995), Azərb. Yazıçılar Birliyinin üzvü (1988). Azərb. Pedaqoji Dillər İnstitutunun ingilis-Azərbaycan dilləri fakültəsini bitirmişdir (1962). İraqda tərcüməçi işləmiş (1962-1966; 1972-1975), burada yaşayan və sayı təqribən 2,5 mln-a çatan azərbaycanlıların (İraq türkmənləri) dialekt və folklorunun toplanması və araşdırılması ilə məşğul olmuşdur. «Azərbaycan dilinin Kərkük dialekti» mövzusunda namizədlik (1969), «İraq türkmən folklorunun janrları» mövzusunda doktorluq (1993) dissertasiyaları müdafiə etmişdir. 1964-1989 illərdə Azərb. Pedaqoji Dillər İnstitutunda (1973 ildən M.F.Axundov ad. API) fəaliyyət göstərmiş, institutun ingilis dili fakültəsində dosent, dekan müavini (1970-1971), xarici dillər kafedrasının müdiri (1972-1989) olmuşdur. ABŞ (1983) və İngiltərədə (1988) ixtisasartırma kurslarını bitirmişdir. BDU-nun Qərbi Avropa dilləri kafedrasında çalışmışdır (1989-2000).

Q.Paşayev Azərbaycan MEA-nın Nizami adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində «Beynəlxalq əlaqələr» şöbəsinin müdiri işləmişdir (2001-2005). 2003-cü ildən Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda baş elmi işçidir.

Prof. Q.Paşayevin ədəbi-elmi fəaliyyətində İraqda

Qəzənfər Paşayev

yaşayan azərbaycanlıların – İraq türkmanlarının ədəbi-mə-nəvi yaradıcılığının tədqiqi və təbliği xüsusi yer tutur. Onun «Kərkük bayatıları» (1968, Rəsul Rza ilə birgə), «Arzu-Qəmbər dastanı» (1971), «Kərkük mahnıları» (1973), «-İraq-Kərkük atalar sözləri» (1978), «Kərkük tapmacaları» (1984), «İraq-Kərkük bayatıları» (1984), «Nəsiminin İraq divanı» (1987), «Kərkük folkloru antologiyası» (1987, təkrar nəşr - 1990), Azərbaycan folkloru antologiyası. İraq-türkman cildi. Ə.Bəndəroğlu ilə birgə (1999), «Kərkük folklorunun fonetikasi» (2003), “İraq-türkman folklorunun janrları” (rusca, 2003), Dilçilik İnstitutunda hazırlanmış «-İraq-türkman ləhcəsi», ortaqlı (2004) və s. kitabları elm aləminə az məlum olan zəngin bir xəzinədən bəhs edir.

Q.Paşayevin elmi fəaliyyətinin zirvəsi onun «İraq-türkman folkloru» adlı monumental əsəridir. Akad. Bəkir Nəbiyev və prof. Mahir Nəbiğın elmi redaktəsi ilə bu monoqrafiya Bakıda, Bağdadda, İstanbulda və Tehranda böyük tirajla nəşr edilmiş, tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur.

Azərbaycan, İraq, Türkiyə və ABŞ mətbuatında çıxmış onlarca elmi-publisistik məqalənin, «Rusca-ərəbcə danışmaq kitabı»nın (Bağdad, 1974), ingiliscə «İngiltərə haqqında» (Bakı, 1981) və s. kimi əsərlərin müəllifi, «Göylər unutmuşdu yağacağı» (1991), «Çağdaş İraq şeirindən seçmələr» (2001), «Yolun sonunadək» (2001), «Rəsul Rza. Ağlayan çox, gülən hanı?!» (Kərkük, 2007), Elçinin “Mahmud və Məryəm” (Kərkük, 2007) və s. kitabların tərtibçisidir.

Q.Paşayev fil.e.n. Gülzar İbrahim qızı ilə birgə «Hüseyn Arif – 80» (2004), «İsi Məlikzadə - 70» (2004),

Borcumuzdur bu ehtiram

«Tofiq Bayram – 70» (2005), «Əlibala Hacızadə – 70» (2005), «Fikrət Qoca – 70» (2005), «Akademik Bəkir Nəbiyev – 75» (2005) kimi çox maraqlı portret kitabları da giriş məqaləsi ilə hazırlayaraq öz şəxsi vəsaiti hesabına çap etdirmişdir.

Q.Paşayevin «Altı il Dəclə-Fərat sahillərində» adlı sanballı elmi-publisistik əsəri böyük tirajla (130 min) Bakıda (1985; 1987) və Bağdadda ərəbcə (1996) nəşr olunmuş və böyük ədəbi hadisəyə çevrilmişdir. Onun «Nostradamusun möcüzəli aləmi» kitabı (Bakı, 2007, 760 səh.) işıq üzü görmüş və ictimaiyyətin rəğbətini qazanmışdır.

Füzulinin 500 illik yubileyi ilə bağlı İraqda və Türkiyədə keçirilən tədbirlərdə «Füzuli və XVI əsr Bağdad ədəbi mühiti» mövzusunda məruzə etmiş, şairin həyat və yaradıcılığında behs edən məqaləsi ABŞ-da çıxan «Reforma» (№2, 1996, s.17-25) jurnalında və Bağdadda ərəbcə elmi məcmuədə (1995) çap olunmuşdur.

Q.Paşayevin həmçinin ABŞ-da çap olunan «Azerbaijan international» jurnalında «Azərbaycanlılar İraqda. Az tanınan elat» (№1.1. 2003, s.22-25) məqaləsi, eləcə də İraq türkmənlərinin İstanbulda çıxan «Qardaşlıq» dərgisinin iki sayında (№22 və №23, 2004) ingiliscə «İraq türkmən tarixinə və ədəbiyyatına bir baxış» adlı məqaləsi çap olunmuşdur.

Bir neçə dil bilən Q.Paşayev bədii tərcümə sahəsində də fəaliyyət göstərir. Aleksandr Dümanın «Qafqaz səfəri» (1985, H.Abbasovla birgə), prof. Sula Benetin «Necə yaşayasan, yüzü haqlayasan» (1989), Aqata Kristinin

Qəzənfər Paşayev

«Mavi qatarın sirri» (1995), eləcə də prof. İrəc Pərsinacın «M.F.Axundovun kritikası» (ABŞ, 1989) əsərlərini orijinaldan tərcümə etmişdir.

«Düma Qafqazda» adlı tədqiqatı «Literaturniy Azerbaydjan» (№3, 2004, s.8-23) jurnalında çap olunmuşdur.

Paşayev ABŞ-da məzuniyyətdə olarkən (1983, iyun-avqust) Azərbaycan dilinə dair tədqiqatları araşdırmış, «ABŞ-da Azərbaycan dilinə dair araşdırmalar» adlı məqaləsi AMEA-nın Dilçilik İnstitutunun «Azərbaycan dili xaricdə» məcmuəsində (1990, s.65-70) dərc edilmişdir.

Paşayevin tədqiqatlarını Azərbaycanda, Türkiyə və İraqda yüksək qiymətləndirmiş, yaradıcılığına sanballı məqalələr həsr etmişlər:

Azərbaycanda akademiklər: Bəxtiyar Vahabzadə, Bəkir Nəbiyev, Teymur Bünyadov, Vasim Məmmədəliyev, AMEA-nın müxbir üzvləri: Yaşar Qarayev, Tofiq Hacıyev, Nizami Cəfərov, Azad Nəbiyev, professorlar: Məmmədhüseyn Təhmasib, Qasım Qasımzadə, Vaqif Vəliyev, Musa Adilov, Murtuz Sadıxov, Babək Qurbanov, Əzizə Cəfərzadə, Məhərrəm Cəfərli, Zeydulla Ağayev, Sədnik Paşayev, Qəzənfər Kazımov, Bəhlul Abdulla, Mehdi Sultanov, Himalay Qasımov, Ayaz Vəfalı, Elman Quliyev, Alxan Bayramoğlu, Arif Əmrahoğlu, Asif Rüstəmli, Flora Xəlilzadə, Zərifə Bəşirqızı və başqaları.

Xarici ölkə alimləri: Əta Tərzibaşı, Dr. Əbdüllətif Bəndəroğlu, f.e.n. Sinan Səid, prof. Mahir Naqib, prof. Sübhi Saatçı, Mövlud Taha Qayacı və başqaları (İraq), prof. Mustafa Arqunşah, prof. Cəlal Ərtuq, prof. İsa Özqan, prof. Əflatun Nemanzadə (Türkiyə) və başqaları.

Borcumuzdur bu ehtiram

Paşayev özü də görkəmli şəxsiyyətlər, Azərbaycanı dünyada tanıdan simalar haqqında məqalələr yazmışdır. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevə «Xilaskar» adlı məqalə (Bax: «-Vəfa» jurnalı, №1, 2004) həsr edən Q.Paşayev Nəsirəddin Tusi, Füzuli, M.Kazımbəy, M.F.Axundov, S.Vurğun, R.Rza, akad. M.Şirəliyev, akad. B.Nəbiyev, akad. V.Məmmədəliyev, akad. İ.Həbibbəyli, AMEA-nın müxbir üzvləri A.Zamanov, Y.Qarayev, A.Nəbiyev, professorlar və çağdaş qələm sahiblərindən: Nəsir İmanquliyev, Əzizə Cəfərzadə, Elçin, Nigar Rəfibəyli, Fərman Kərimzadə, İsi Məlikzadə, Nəriman Həsənzadə, Qasım Qasımzadə, Jalə Əliyeva, Cəfər Quluzadə, Nahid Hacızadə, Əmirhüseyn Məcidov, Məhəbbət Paşayeva, Mikayıl Azaflı, Narınc Xatun, Şamil Zaman, Ağalar Mirzə, görkəmli din xadimi Allahşükür Paşazadə və bir çox başqaları, iraqı alimlərdən prof. İhsan Doğramacı, Əta Tərzibaşı, Əbdüllətif Bəndəroğlu, prof. Suphi Saatçı, Sinan Səid, ingilis dramaturqu Vilyam Şekspir, Aqata Kristi, fransız yazıçısı Aleksandr Düma, ABŞ yazıçısı Con Steynbek və başqaları ilə bağlı çox maraqlı əsərlər yazmışdır.

Paşayev 1994-cü ildə öz vəsaiti hesabına Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun İçərişəhərdə yerləşən Folklor Elmi-Mədəni Mərkəzində «İraq türkmən ocağı» muzeyi yaratmış, 2001-ci ildə ocağın kolleksiyası Nizami adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinə köçürülmüşdür.

1995-ci ildən Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu nəzdində Elmi və Dissertasiya Şuralarının üzvüdür. 1997-2006-cı illər arası həmin Şuranın həmsədri olub.

Qəzənfər Paşayev

Pedaqoji və elmi kadrların hazırlanmasında xidmətləri vardır. Rəhbərliyi altında namizədlik dissertasiyaları müdafiə olunub. Onlarca doktorluq və namizədlik dissertasiyaları üzrə Gertsen adına Leninqrad Pedaqoji İnstitutunda, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda, Bakı və Naxçıvan Dövlət Universitetlərində, Folklor İnstitutunda opponent olub. Bir çox dərslik və monoqrafiyaların redaktoru və ya rəyçisidir.

Q.Paşayev «Ədəbiyyat» və «Kredo» qəzetlərinin, «Vəfa», «Folklor və Etnoqrafiya», «Filologiya məsələləri», «Qopuz» jurnallarının və digər mətbuat orqanlarının redaksiya heyətinin üzvüdür.

Q.Paşayev Azərbaycan-İraq Dostluq Cəmiyyətinin sədr müavini (1990-2003) olmuşdur. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi nəzdində fəaliyyət göstərən Elmi-Dini Şuranın yarandığı 1997-ci ildən üzvüdür. 2004-cü ildən Yazıçılar Birliyinin Təftiş komissiyasının sədridir.

İraq Respublikasının «Əməkde şücaətə görə» medalı ilə təltif edilmiş (1976), Kərkük Vəqfinin (1999) və Türkmən Cəbhəsinin (2003) diplomlarına və yüksək mükafatlarına layiq görülmüşdür.

Q.Paşayevin həyat və fəaliyyətindən bəhs edən «Bu sevda ölüncədi» (2001), «İraq bizə iraq deyil» (2002) və s. kitablar nəşr edilmiş, şair H.Kürdoğlunun «Tovuzum mənim, Oğuzum mənim» poeması ona həsr olunmuşdur.

MONOQRAFİK TƏDQİQATLARI:

1. «İraq-türkman folkloru». Bakı, 1992, 216 səh.;
2. «İraq-türkman folkloru». Bağdad, 1995, 160 səh.
3. «İrak-türkmen folkloru». İstanbul, 1998, 320 səh.;
4. «Kərkük dialektinin fonetikasi». Bakı, 2003;
5. «Kərkük folklorunun janrları». Bakı, 2003, 316 səh.;
Tehran, 2008, 314 səh.;
6. «İraq-türkman ləhcəsi». Bakı, 2004, 422 səh.
(şərikli);
7. «~âî î âîð æî æòæææî ææî >ÒE ì áí ææî æî °Đî °
Bakı, 2003, 128 səh.;
8. “Nəsimi haqqında araşdırmalar”. Bakı, “Qarabağ”,
2010, 168 səh.

M Ü N D Ə R İ C A T

Unudulmazlar haqqında uvertüra (N.Şəmsizadə).....	3
Xilaskar.....	7
Səməd Vurğunun dünya şöhrəti	10
İki zirvədən biri	16
Sağlığında heykəlləri ucaldılan fenomen insan.....	36
O, xalqın ümid və güvənc yeri idi	50
Türkologiya elmimizin patriarxı.....	58
Abbas müəllimi anarkən.....	69
Ədəbiyyatşünaslıq elmimizin iftixarı.....	87
Son şəkil.....	98
Nəcabətli adam.....	103
Həlim xasiyyətli, dağ vüqarlı.....	107
Bağdaddan ağır xəbər.....	112
Ömrüm sənsiz olmasın.....	118
Hüseyn Arif dünyası.....	121
Öyünməyə haqqı olan şair.....	127
Fərman Kərimzadə.....	142
Nəsrimizdə İsi Məlikzadə nəfəsi.....	145
«Bir də görürsən ki, açılan solur...».....	149
O, müdriklik zirvəsində bərqərar olmuşdu.....	155
Azərbaycanın qoca qartalı.....	164
Əkbərin bülbülü susduran səsi.....	170
«Natiqlər yetişir, şairlər doğulurlar».....	176
Xalq ruhu ilə qaynayıb-qarışan poeziya.....	181

Borcumuzdur bu ehtiram

Heyf sənə, Bəndəroğlu.....	187
Böyük nəğməkar da köçdü dünyadan.....	195
Ayrılığa dözmək olmur.....	200
Xatirəyə dönən ömür.....	210
Hər bir dərdən bətər ayrılıq.....	211
Bilməz idim ayrılıq var.....	218
Yaxşılar ölmür.....	221
Son görüş	226
Müəllif haqqında.....	230

QƏZƏNFƏR PAŞAYEV
«*Borcumuzdur bu ehtiram*»
Bakı, «Ozan», 2010

Nəşriyyatın direktoru: Asif Rüstəmli
Bədii redaktoru: Azər Rüstəmli
Korrektoru: Leyla Rəhimqızı

Yığılmağa verilib 08.02.2010
Çapa imzalanıb 19.05.2010
Kağızın formatı 60x84 1/16
Həcmi 15 ç.v.
Tirajı 300
Sifariş № 010

Bakı şəh., H.Zərdabi küç., 39a